

INSTYTUT GEOGRAFII
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

PRACE GEOGRAFICZNE NR 43

MARIA IRENA MILESKA

REGIONY TURYSTYCZNE POLSKI

STAN OBECNY I POTENCJALNE WARUNKI ROZWOJU

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE
WARSZAWA 1963

INSTYTUT GEOGRAFII
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

*

PRACE GEOGRAFICZNE NR 43

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ТРУДЫ

№ 43

МАРИА ИРЗНА МИЛЕСКА

РАЙОНЫ ОТДЫХА И ТУРИЗМА В ПОЛЬШЕ

Их современное положение и потенциальные условия развития

TRAVEAUX GÉOGRAPHIQUES

NR 43

MARIE IRENE MILESKA

RÉGIONS DE REPOS ET DE TOURISME EN POLOGNE

Situation présente et possibilités de développement

INSTYTUT GEOGRAFII
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

PRACE GEOGRAFICZNE NR 43

MARIA IRENA MILESKA

REGIONY TURYSTYCZNE POLSKI

STAN OBECNY I POTENCJALNE WARUNKI ROZWOJU

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE
WARSZAWA 1963

K o m i t e t R e d a k c y j n y

PRZEWODNICZĄCY: S. LESZCZYCKI

CZŁONKOWIE: K. DZIEWOŃSKI, R. GALLON, M. KLIMASZEWSKI, J. KONDRACKI,
J. KOSTROWICKI, M. KIEŁCZEWSKA-ZALESKA, M. CHILCZUK,
SEKRETARZ: J. WŁODEK-SANOJCA

R a d a R e d a k c y j n a

J. BARBAG, J. CZYŻEWSKI, J. DYLIK, K. DZIEWOŃSKI,
R. GALON, M. KLIMASZEWSKI, J. KONDRACKI, J. KOSTROWICKI,
S. LESZCZYCKI, A. MALICKI, B. OLSZEWICZ, J. WAŚOWICZ,
M. KIEŁCZEWSKA-ZALESKA, A. ZIERHOFFER

Redaktor tomu

S. LESZCZYCKI

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE
WARSZAWA 1963

Nakład 1100 + 200 egz. Ark. wyd. 11,5. Ark. druk. 9,75. Pap. druk.
sat. III kl., 85 g. Skład rozpoczęto w lutym 1963. Druk. ukończono
w lipcu 1963

Zam. nr 202/63

L-56

Cena zł 34,—

Druk. im. Rewolucji Październikowej — Warszawa

SPIS TREŚCI

I. Wstęp	7
Cel pracy — postawienie problemu	7
Źródła i sposoby ich wykorzystania	12
II. Ocena środowiska geograficznego z punktu widzenia wartości dla ruchu wypoczynkowo-turystycznego	16
A. Typy krajobrazu naturalnego w Polsce	16
B. Atrakcyjność turystyczno-wypoczynkowa obszaru Polski z punktu widzenia walorów przyrodniczych	18
III. Stan zagospodarowania wypoczynkowo-turystycznego obszaru Polski, stopień zainwestowania obszarów o różnych typach krajobrazu naturalnego	21
Baza wypoczynkowa FWP	24
Turystyczna baza noclegowa	32
Szkolna baza wycieczkowa Ministerstwa Oświaty	35
Ruch wypoczynkowo-turystyczny w Polsce w 1959 roku	39
A. Ruch wczasowy zarejestrowany przez FWP	39
B. Ruch turystyczny zarejestrowany przez ZUT-PTTK	43
C. Szkolny ruch turystyczno-krajoznawczy	49
V. Regiony wypoczynkowo-turystyczne	53
Podstawowe pojęcia i kryteria typologiczne	53
Charakterystyka regionów	56
VI. Przestrzenny układ wypoczynku i turystyki w Polsce	121
Potrzeby badań naukowych w zakresie ruchu turystycznego	129
Biibliografia	137
Резюме	142
Résumé	150

Errata

S. 47, tab. 12. Wskaźnik wykorzystania 1 l.
w roku:

jest: 8—30—117 \pm

powinno być: 38—30—117 \pm

Mapy 1 i 3 na str. 131 i 133 zostały wydrukowane w niewłaściwej kolejności: mapa 3 powinna być drukowana jako mapa 1, a mapa 1 jako mapa 3.

M. I. Mileska, *Regiony turystyczne Polski*

I. WSTĘP

CEL PRACY — POSTAWIENIE PROBLEMU

Problem wypoczynku i turystyki może być badany z wielu punktów widzenia. Całokształt zagadnień teoretycznych i praktycznych związanych z ruchem turystycznym Francuzi nazywają turysmem. Włosi pod pojęciem turystyki rozumieją dział gospodarki narodowej związanej z turystyką.

W Polsce zagadnieniem turystyki w okresie międzywojennym zajmował się Stanisław Leszczycki [50], który pojęcie turystyki przyjmuje „dla oznaczenia całokształtu zagadnień turystycznych, gospodarczych, geograficznych, statystycznych, prawnych, kulturalnych i społecznych związanych z ruchem uzdrowiskowo-turystycznym”.

W innej pracy [39] Autor ten tak precyzuje pojęcie geografii turystycznej „...geografia turystyczna będzie miała na celu naukowe określenie walorów turystycznych krajobrazu, zbadanie możliwości ruchu turystycznego z zachowaniem istotnych cech pierwotnych krajobrazu, a zarazem ustalenie racjonalnego wykorzystania ekonomicznego tego ruchu. Podstawą jej częścią będzie owo obiektywne szacowanie walorów turystycznych krajobrazu, jego cech istotnych, a typowych. Tu bez gruntownej znajomości form, ich genezy, typowego wykształcenia — wszelkie określenia będą powierzchowne, subiektywne, często polegające jedynie na chwilowych przeżyciach czy nastrojach. Dlatego jedynie metodą geograficzną da się przeprowadzić klasyfikację regionalną... Niemniej ważne są zagadnienia związane z badaniem możliwości ruchu turystycznego bez naruszenia pierwotnych cech krajobrazu. Podstawą dla ich rozwiązania będzie geograficzne oszacowanie walorów turystycznych krajobrazu, a tym samym dostosowanie do niego ruchu, a przede wszystkim urządzeń technicznych, dających podstawę dla przemysłu turystycznego”. „...zadaniem geografii turystycznej będzie stwierdzenie faktów, jakie urządzenia techniczne znieść będzie mógł krajobraz bez szkody dla niego

samego ... z tym wiąże się sprawa uboczna badania frekwencji turystów, czy kuracjuszy w zdrojowiskach, na mocy bowiem statystyki obliczyć będzie można zmiany ruchu w ciągu pór roku, do tego zastosować urządzenia techniczne, z drugiej strony geograficzne zasięgi, skąd turyści się zjeżdżają, mogą dać wskazówki dla racjonalnej propagandy na pewnych obszarach i dostosowania do potrzeb turystycznych środków komunikacyjnych”.

Zadania geografii turystyki wytyczone w ten sposób przez S. Leszczyckiego, mimo zmienionych warunków społeczno-politycznych i geograficznych, są w zasadzie nadal aktualne. Geografia turystyki jest jednym z działów geografii stosowanej. Opracowania z zakresu geografii turystyki mogą być przydatne w przestrzennym zagospodarowaniu kraju. Geografia turystyki bada możliwości i prawidłowości kierunków rozwoju ruchu turystycznego oraz zagospodarowania kraju dla potrzeb tego ruchu, w oparciu o znajomość naturalnych warunków środowiska geograficznego w konkretnych jednostkach przestrzennych. Inaczej mówiąc — geografia turystyki zajmuje się badaniem stosunków między przyrodniczymi zasobami środowiska geograficznego ujętego w jednostki o określonym typie krajobrazu naturalnego (w kompleksy przestrzenne) a aktualnym stanem i dalszymi możliwościami wykorzystania tych zasobów przez historycznie określone społeczeństwo.

Przez wykorzystanie środowiska geograficznego należy rozumieć przebywanie i poruszanie się pewnej ilości ludzi na określonym obszarze oraz specjalne zagospodarowanie tego obszaru dla potrzeb turystyki.

Do zagospodarowania obszaru dla potrzeb ruchu turystycznego należą wszelkiego typu urządzenia komunikacyjne umożliwiające dostęp i poruszanie się w obrębie obszaru, urządzenia przygotowane do pobytu czasowego, szczególnie nocleg, wyżywienie i inne środki zaopatrzenia.

Istnieją jeszcze inne elementy, które nie należą do środowiska geograficznego, nie stanowią treści zagospodarowania turystycznego określonych obszarów a w migracjach turystycznych odgrywają poważną rolę. Są to pozaprzyrodnicze obiekty turystyki krajoznawczej trudne do zważenia i zastosowania jakiegoś kryterium do ich oceny. W obszarach o dużych walorach przyrodniczych podnoszą ich atrakcyjność, w innych same przez się jako przedmiot poznawania krajoznawczego, są bezpośrednim celem ruchu turystycznego. Występowanie elementów tego typu zostało uwzględnione w charakterystyce regionów wypoczynkowo-turystycznych, ale bez próby klasyfikacji i oceny ich wartości, ponieważ przekracza to kompetencje geografa.

Zmieniony układ typów środowiska geograficznego w Polsce po roku 1945 w obrębie nowych granic politycznych państwa, rozwój potrzeb społecznych w zakresie wypoczynku i turystyki w zmienionym ustroju Polski, inny obraz stanu zagospodarowania turystycznego stawia potrze-

bę podjęcia pracy w zakresie geografii turystyki od nowa. Wyniki dawniejszych opracowań są trudno porównywalne. Nowe opracowania wymagają uwzględnienia wszystkich zmian, które nastąpiły po drugiej wojnie światowej, zarówno w środowisku geograficznym jak i w dziedzinie zagadnień społeczno-ekonomicznych i politycznych.

W przedstawionej pracy ograniczono się do próby naświetlenia następujących kwestii:

- 1) możliwości, jakie daje środowisko geograficzne w Polsce w zakresie zaspokajania różnego typu potrzeb ruchu wypoczynkowo-turystycznego,

- 2) stanu zainwestowania wypoczynkowo-turystycznego obszaru całej Polski i stopnia zainwestowania różnych typów środowiska geograficznego,

- 3) stopnia wykorzystania różnych typów środowiska geograficznego przez ruch wypoczynkowo-turystyczny i skali tego ruchu,

- 4) charakterystyki przestrzennych kompleksów krajobrazu naturalnego w określonym stopniu zagospodarowanych i pełniących funkcje usługowych regionów wypoczynkowo-turystycznych,

- 5) wskazania obszarów o nie wykorzystanych wartościach środowiska geograficznego jako potencjalnych obszarów usługowych w zakresie wypoczynku i turystyki.

Przedstawione kwestie nie wyczerpują szerokiego problemu wypoczynku i turystyki, który może być przedmiotem badań nie tylko różnych specjalistycznych kierunków geografii, ale również ekonomii i prawa, socjologii, urbanistyki i architektury, nauk lekarskich i innych.

Punktem wyjścia przedstawionej pracy jest określenie wypoczynku i turystyki jako ruchu społecznego, związanego z profilaktyką zdrowia psychicznego i fizycznego. W tym ujęciu wypocznik i turystyka są czymś innym niż lecznictwo. Zagadnienie ruchu zdrojowiskowego jako problem lecznictwa zostało zatem świadomie pominięte.

Na wstępie wydaje się niezbędne ustalenie niektórych pojęć z zakresu geografii turystyki. Rozbieżność w definiowaniu takich pojęć jak turysta, turystyka, ruch turystyczny — są znaczne.

Według definicji Ligi Narodów z 1936 r., uzupełnionej przez UIOOT (Międzynarodowy Związek Oficjalnych Organizacji Turystyki w ramach ONZ) pojęcie „turysta” oznacza osobę podróżującą, jeżeli jej pobyt w miejscowości nie stanowiącej stałego miejsca zamieszkania trwa co najmniej 24 godziny.

Według Konwencji Międzynarodowej Unii Oficjalnych Organizacji Turystycznych w Genewie w 1954 r. (art. 16), dotyczącej ułatwień celnych w międzynarodowym ruchu turystycznym, pojęcie „turysta” oznacza każdą osobę niezależnie od rasy, płci, języka lub wyznania, która z terytorium państwa stałego zamieszkania udaje się na terytorium inne-

go kraju i przebywa tam co najmniej 24 godziny, ale nie dłużej niż 6 miesięcy w czasie jednego okresu rocznego, jeżeli jej podróż odbywa się zgodnie z przyjętymi zasadami, i ma podstawy prawne np.: turystyka, wypoczynek, sport, leczenie, sprawy rodzinne, studia, pielgrzymki religijne lub sprawy handlowe z wyjątkiem imigracji.

Obie powyższe definicje są związane z międzynarodowym ruchem turystycznym, dotyczą turystyki zagranicznej i zastosowanie ich do krajowego ruchu wypoczynkowo-turystycznego nie byłoby uzasadnione.

W poglądach autorów zachodnioeuropejskich istnieje na ogół zgodność, że istotą ruchu turystycznego jest zmiana miejsca pobytu bez względu na rodzaj środków komunikacji w celach wypoczynkowych, krajoznawczych, kulturalnych, rozrywkowych itp. oraz czasowy pobyt w obcej miejscowości z wyłączeniem celów zarobkowych.

W. Hunziger i K. Krapf [22] opracowując ogólne naukowe podstawy ruchu turystycznego przyjmują jako punkt wyjścia, że turystyka jest to „...całokształt stosunków i zjawisk związanych z podróżą osób przyjezdnych, ich pobyt w jakiejś miejscowości, o ile pobyt ten nie wynika z motywu osiedlenia się i nie wiąże się z żadną działalnością zarobkową”.

B. V. Černy [11] w procesie turystycznym widzi dwa etapy: 1) podróż i 2) pobyt w obcej miejscowości, która jest ostatecznym celem turysty. Rozróżnia on dwa typy turystów: 1) turystę osiadłego, spędzającego cały czas swego pobytu turystycznego w jednej miejscowości i 2) turystę wędrownego, zmieniającego miejsce pobytu w celu poznawczym, podróżującego w rejonie docelowym z miejsca na miejsce.

Podobne myśli wypowiada Pierre George, rozróżniając dwie formy turystyki: wędrowną i pobytową. Turystyka wędrowna jest związana ze zwiedzaniem miast i innych miejscowości, które ze względu na atrakcyjność krajobrazu lub pamiątki kulturalne nazywa turystycznymi. Turystyka wędrowna według P. George'a jest mniej lub więcej „skanalizowana” dzięki zorganizowanym środkom transportu wzdłuż pewnych szlaków do określonych celów i dzięki wyposażeniu ich w punkty noclegowe (hotele).

Turystyka pobytowa obejmuje pobyt w stacjach klimatycznych, leczniczych, w warunkach zdrowego klimatu: w górach, nad morzem.

Wśród publikacji amerykańskich interesujące jest opracowanie C. F. Brockmana [4], który stawiając problem konieczności zwiększenia zapotrzebowania na miejsca rekreacji uzasadnia je wzrostem ilości ludności miejskiej, potrzebą wypoczynku nie tylko dla większej masy ludzi z grupy produkcyjnej, ale również dla młodzieży; poza tym stałym podnoszeniem się stopy życiowej, rozwojem techniki i zwiększeniem ilości wolnego czasu, a nawet koniecznością oddziaływania w kierunku zmniejszenia przestępczości w kraju.

Do opracowania tego problemu powstała w 1958 r. w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej specjalna komisja, National Outdoor Recreation Resources Review Commission [92], której zadaniem jest przejrzenie terenów nie zagospodarowanych, a więc terenów mających naturalne zasoby dla organizowania rekreacji pod kątem widzenia potrzeb w latach 1976—2000.

Zasobami terenów rekreacyjnych Brockman [4] nazywa „powierzchnie lądowe i wodne na terenie USA, które dostarczają lub w przyszłości mogą dostarczyć możliwości wypoczynku bez względu na prawa własności”. Brockman podkreśla potrzebę inwentaryzacji takich przestrzeni i określa zakres problemów badawczych, dotyczących wykorzystania i urządzenia przestrzeni rekreacyjnych. Problemy badawcze ujmując w grupy: 1) ekonomiczne, 2) przyrodnicze, 3) psychologiczno-socjologiczne, 4) związane ściśle z planowaniem zagospodarowania terenów rekreacyjnych, koordynacją działania w terenie i określeniem efektów działania pod kątem zaspakajania potrzeb rekreacji.

Według S. Leszczyckiego [50] istota ruchu turystycznego jest to „...zmiana miejsca bez względu na środki lokomocji, chwilowy pobyt ludzi pozamiejscowych w celach kulturalnych, krajoznawczych, odpoczynkowych, rozrywkowych itp., a więc nie w celach zarobkowych lub militarnych”.

Ruch wypoczynkowo-turystyczny w koncepcji niniejszego opracowania jest czasową zmianą stałego miejsca pobytu, związaną ze ściśle określonym celem wypoczynku, z wykluczeniem celów zarobkowych lub wyjazdów służbowych. Ruch wypoczynkowo-turystyczny może mieć dwie formy: bierną i czynną. Bierna forma odpoczynku jest to czasowy pobyt wypoczynkowy osiadły w miejscowości docelowej. Tej formie odpoczynku odpowiada pojęcie zorganizowanych wczasów spędzonych w domach wypoczynkowych Funduszu Wczasów Pracowniczych, „Gromady”, „Turysty” i innych organizacji tego typu. Może to być także pobyt wypoczynkowy osób niezorganizowanych w wybranej miejscowości, który można określić jako ruch letniskowy. Ta forma wypoczynku osiadłego nie wyklucza poruszania się w jakimś promieniu z czasowego miejsca pobytu w jego okolicę.

Czynna forma wypoczynku mieści w sobie podstawowy element czasowej zmiany stałego miejsca pobytu w powiązaniu z elementem wędrówki, czyli kolejnej zmiany miejsca wzdłuż wybranej trasy wycieczkowej.

Obie formy wypoczynku: bierna i czynna, zakładają czasową zmianę miejsca pobytu stałego, obie są więc związane z turystycznym ruchem ludności i obie mają wspólny cel — wypoczynek. Efektem jednej i drugiej jest odprężenie psychiczne i fizyczne oraz poznanie części kraju lub jednej miejscowości. Czynna forma wypoczynku zawiera w sobie znacz-

nie więcej elementów poznawczych niż bierna, a gdy jej założeniem obok wypoczynku staje się świadome i celowe poznawanie kraju — staje się turystyką krajoznawczą.

W wypoczynku biernym naczelną rolę odgrywa atrakcyjność środowiska geograficznego i typ zainwestowania wypoczynkowego tego środowiska. W wypoczynku czynnym, a zwłaszcza w turystyce krajoznawczej, obok środowiska geograficznego poważną rolę odgrywają obiekty kulturalne, gospodarcze, historyczne — jako cele poznawania krajoznawczego, ale miejsce wypoczynku jest związane co najmniej z jednym atrakcyjnym elementem środowiska geograficznego, takim jak np. urozmaicona rzeźba gór, brzeg morza, rzeka, jezioro, las itp.

W każdym przypadku, bez względu na formę i typ turystyki, moment prawdziwego wytchnienia jest na wolnej przestrzeni w estetycznym krajobrazie. Turysta nie odpoczywa w pełnym znaczeniu tego słowa nawet w najwspanialszym muzeum ani przy podziwianiu najpiękniejszych dzieł sztuki na doskonale zorganizowanej wystawie.

ŹRÓDŁA I SPOSOBY ICH WYKORZYSTANIA

Przy opracowywaniu postawionego problemu wykorzystano kilka typów źródeł oraz znajomość terenu Polski nabytą w związku z publikacją *Słownika geografii turystycznej Polski* [85].

Jako podstawę oceny i klasyfikacji środowiska geograficznego z punktu widzenia możliwości wykorzystania go dla potrzeb wypoczynku i turystyki przyjęto typy krajobrazu naturalnego opracowanego przez J. Kondrackiego [32] z mapą w skali 1 : 1 000 000. Przy klasyfikacji atrakcyjności wypoczynkowo-turystycznej powyższych typów krajobrazu naturalnego wykorzystano również mapy użytkowania ziemi F. Uhorczaka [101] w skali 1 : 1 000 000, dające obraz rozmieszczenia lasów, a między nimi kompleksów puszczańskich, zbiorników wód i cieków wodnych, które to elementy obok rzeźby powierzchni ziemi stanowią kryteria do określenia stopnia atrakcyjności typów krajobrazu naturalnego dla celów wypoczynku i turystyki. W niektórych przypadkach, zwłaszcza przy wydzielaniu małych powierzchni, a więc fragmentów dolin rzecznych, wąwozów, ciągów jezior i innych elementów przyrodniczych wykorzystano mapy topograficzne (1 : 100 000), a nawet mapy problemowe, np. rozmieszczenie rezerwatów i parków narodowych, chodziło bowiem o możliwie obiektywne, pełny obraz przyrodniczej atrakcyjności obszaru Polski.

Wykorzystano również te opracowania dotyczące klimatu Polski, które dają ocenę klimatycznych cech poszczególnych regionów fizjograficznych, ponieważ cechy te wpływają na nierównomierność rozkładu

ruchu turystycznego w ciągu roku i są przyczyną sezonowości ruchu [26, 27, 86, 87, 88].

Zebrano materiały statystyczne z Funduszu Wczasów Pracowniczych CRZZ za rok 1959 oraz wykorzystano wyniki ankiety przeprowadzonej przez FWP w 1958 roku, choć podstawowe materiały statystyczne ograniczono do stanu z 31.XII.1959.

Ocena zagospodarowania Polski dla ruchu wypoczynkowego opiera się wyłącznie na materiale FWP, ale przy interpretacji niektórych zjawisk wykorzystano np. publikowane wyniki opracowań materiałów ankietowych, zebranych w zakładach pracy w Warszawie [84].

Szczegółowe materiały dotyczące ruchu turystycznego w Polsce pochodzą z dwóch źródeł: z Zarządu Urządzeń Turystycznych Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (w pracy skrót ZUT-PTTK) i z Departamentu Turystyki Ministerstwa Oświaty (skrót Min. Ośw.).

Z materiałów ZUT-PTTK wykorzystano miesięczne raporty administracji pojedynczych obiektów turystycznych podające jednorazową ilość miejsc noclegowych (pojemność obiektu), ilość miejsc użytkowanych w ciągu każdego miesiąca (rzeczywista przelotowość miesięczna = zdolność usługowa), ilość udzielonych noclegów w każdym obiekcie, w każdym miesiącu, a w niektórych wypadkach ilość pasantów, to znaczy takich turystów, którzy nie nocując w obiekcie korzystali z innych usług (np. wyżywienie, wypożyczanie sprzętu turystycznego).

W celu zbadania głównych kierunków ruchu docelowego do wszystkich obiektów turystycznych rozesłano ankietę z pytaniami dotyczącymi miejsca stałego zamieszkania turystów nocujących w danym obiekcie, ale ograniczono je do 8 punktów wyjściowych, czyli do 8 największych miast Polski, stanowiących równocześnie ośrodki przemysłowe. W ten sposób uchwycono turystów korzystających z usług noclegowych w obiektach turystycznych w Polsce przybyłych z: Warszawy, Łodzi, Poznania, Gdańska—Gdyni—Sopotu (Trójmiasto), Szczecina, Wrocławia, Katowic i Krakowa. Udział turystów z tych 8 miast charakteryzuje znaczenie danego obiektu, względnie grupy punktów noclegowych, i obszaru, na którym się mieszczą, w krajowej skali ruchu turystycznego.

Odnosnie szkolnego ruchu wycieczkowego, który w skali ogólnokrajowego zorganizowanego ruchu turystycznego zajmuje jedno z pierwszych miejsc w Polsce (3,3 mln. o.d.)*, uzyskano z Min. Ośw. 29 000 ankiet ze wszystkich szkół podlegających Ministerstwu, co umożliwiło dokładną orientację w skali tego ruchu, kierunkach i strukturze.

Szczegółowa analiza 29 000 arkuszy, na których podano trasy wszystkich wycieczek zorganizowanych przez każdą szkołę, nie była możliwa, toteż ograniczono się do analizy ankiet ze szkół Górnośląskiego Okręgu

* Skróty w tekście: osobodni o. d.; osobonoclegi o. n.

Przemysłowego i Warszawskiego Zespołu Miejskiego oraz 8 miast, które zostały wybrane jako punkty wyjścia dla wycieczkowego ruchu turystycznego dorosłych. W ten sposób uzupełniono materiał ZUT-PTTK, uzyskując równocześnie ilość wycieczek jedno-, kilkudniowych i wakacyjnych obozów wędrownych w danym regionie, zaś jeżeli chodzi o punkt wyjścia — zasięg tych wycieczek.

Te same materiały były podstawą opracowania stanu szkolnego za-inwestowania turystycznego, a więc rozmieszczenia szkolnej bazy noclegowej, jej pojemności i przelotowości oraz sezonowości.

Korzystano również z materiałów Głównego Urzędu Statystycznego (*Rocznik Statystyczny* 1960) i Głównego Komitetu Kultury Fizycznej i Turystyki.

Przy korzystaniu z materiałów pochodzących z różnych źródeł natrafiono na duże trudności. Materiały zebrane dla różnych jednostek odniesienia, niesłychanie komplikują ich wykorzystanie. Każdy z dysponentów urzędów turystycznych ma sieć zestawioną w różnych jednostkach przestrzennych. Ministerstwo Oświaty operuje Kuratoriami i inspektoratami szkolnymi odpowiadającymi województwom i powiatom, ZUT-PTTK ma własne okręgi, inne niż okręgi FWP. Korzystając z materiałów trzeba było najpierw zestawić dane metodą punktową na mapie i w tabelę, potem sumować je w ustalonych jednostkach terytorialnych. To samo dotyczyło ruchu turystycznego.

Niezależnie od tych trudności, które przy dużym nakładzie pracy można pokonać, istnieją większe i bardziej kłopotliwe, mianowicie niezgodność podawanych wielkości.

Według *Rocznika Statystycznego* w 1959 r. było czynnych 741 obiektów turystycznych, w tym 374 szkolnych schronisk wycieczkowych, czyli 367 innych.

Według materiałów źródłowych, szkolnych schronisk wycieczkowych (imiennie wymienionych z nazwami miejscowości) było 548, a obiektów PTTK 196, co daje sumę 744. Różnica wynosi wprawdzie tylko 3, ale podział zupełnie odmienny, przy tym w 196 obiektach PTTK tylko w 173 były zorganizowane usługi noclegowe (szczegółowe materiały ankietowe dotyczące kierunku ruchu uzyskano ze 147 obiektów).

Poza tym istnieją obiekty turystyczne i sportowe z usługami noclegowymi Ligi Przyjaciół Żołnierza (LPŻ)*, stowarzyszeń społecznych, jak: Związku Wędkarskiego, Łowieckiego, Zrzeszenia Studentów Polskich, Związku Harcerstwa Polskiego, które GUS prawdopodobnie zaliczył do obiektów turystycznych zmniejszając liczbę szkolnych schronisk wycieczkowych.

Rocznik Statystyczny 1960 podaje na 31.XII.1959 domów wypoczynkowych FWP — 1558, w sprawozdaniach FWP liczba domów wypoczyn-

* Obecnie: Liga Obrony Kraju.

kowych wynosiła w tym samym czasie — 314. Konfrontacja materiałów wykazała, że liczba 1558 odnosiła się nie do „domów wypoczynkowych” jako jednostek organizacyjnych, ale do ilości budynków. Ilość miejsc FWP według GUS wynosiła 35 500, zaś według sprawozdania opublikowanego przez FWP — 38 463 i tę liczbę jako zgodną z wykazem jednostkowym poddano analizie.

Porównanie liczby miejsc noclegowych w obiektach turystycznych podanych przez ZUT-PTTK i Min. Ośw. z ilością podawaną przez Rocznik Statystyczny wykazuje dużą niezgodność; w Roczniku Statystycznym jest ich o 9627 więcej.

W sprawozdaniu opublikowanym przez PTTK było 11 287 miejsc noclegowych; według raportów miesięcznych uzyskanych bezpośrednio w ZUT-PTTK w administracji oddziałów i w obiektach dzierżawionych 8019, razem 19 296; w niniejszej pracy analizowano 18 374 turystycznych miejsc noclegowych, a więc o 922 miejsca mniej, niż faktycznie było czynnych. Dane te uznano jednak za wystarczające, zwłaszcza, że braki dotyczą przede wszystkim punktów noclegowych małych, zorganizowanych w pomieszczeniach prywatnych jako stacje turystyczne, bądź stanic kajakowych lub obozowisk, gdzie liczba domków campingowych i namiotów jest zmienna.

Zdając sobie sprawę z tych różnic do wszystkich szacunków i liczb podanych przez jakiegokolwiek źródło należało podejść jako do orientacyjnych. Wskaźniki obliczono więc na podstawie danych z każdego źródła osobno i traktowano je porównawczo w różnych obszarach. Taka zasada umożliwia ustawienie obszarów w pewnej hierarchii wskazującej ich przygotowanie do pełnienia funkcji usługowych dla określonego typu wypoczynku i turystyki. Ta sama zasada przyjęta w badaniu określonych typów ruchu, na tych samych obszarach i na podstawie tych samych reprezentatywnych źródeł, umożliwia obiektywną porównywalność funkcji obszarów.

II. OCENA ŚRODOWISKA GEOGRAFICZNEGO DLA RUCHU WYPOCZYNKOWO-TURYSTYCZNEGO

A. TYPY KRAJOBRAZU NATURALNEGO W POLSCE

Zróżnicowanie typów krajobrazu, a więc i atrakcyjność dla turystyki i wypoczynku, w różnych częściach Polski są różne. Za podstawę klasyfikacji obszaru Polski z punktu widzenia atrakcyjności środowiska geograficznego dla turystyki i wypoczynku przyjęto zróżnicowanie typów krajobrazowych Polski przedstawione przez J. Kondrackiego [32]. Struktura krajobrazowa Polski została przez tego autora oparta „na podstawie podobieństwa typu rzeźby, typu podłoża skalnego i związanego z nimi układu stosunków wodnych, który z kolei decyduje o naturalnych zbiorowiskach roślinnych, a w dalszej konsekwencji o typach gleb”. J. Kondracki wyróżnił:

1. Krajobraz gór i wyżyn, a wśród nich:

a) krajobrazy górskie, związane z wysokością powyżej 600 m n.p.m. Najniższe piętro gór, 600—1150 m w Sudetach a do 1350 m w Tatrach, stanowi regiel dolny. Wyżej położony krajobraz regla górnego sięga do wysokości 1300 m w Sudetach i Beskidach, a do 1550—1600 m w Tatrach. Najwyższe piętra gór dają bezleśne typy krajobrazu subalpejskiego i alpejskiego. W obrębie obszarów o krajobrazach górskich występują także śródgórskie równiny akumulacyjne;

b) krajobrazy wyżynne i podgórskie obejmują obszary w obrębie poziomicy 200—600 m n.p.m. Wśród nich wyróżniono: krajobraz wyżynny lessowy (Wyżyna Lubelska, Małopolska, Przedgórze Sudeckie oraz przedpole Karpat), krajobraz wyżynny węglanowy w różnych odmianach, zależnych od skał podłoża (Wyżyna Lubelska i Małopolska), krajobraz krzemianowy — wyżynny i pogórski, zróżnicowany również zależnie od skał podłoża (Góry Świętokrzyskie, Pogórze Karpackie, Przedgórze Sudeckie — częściowo także Wyżyna Śląska).

2. Krajobrazy nizin:

c) krajobrazy dolin i równin akumulacyjnych, które obejmują: doliny zalewowe, tarasy wydmowe (pradoliny, Kotliny Podkarpackie), równiny akumulacji żwirowo-piaszczystej w kotlinach śródgórskich (Kotlina Nowotarska), równiny akumulacji rzeczno-jeziornej (Polesie Lubelskie);

d) krajobrazy staroglacjalne, a wśród nich: krajobrazy równin morenowych, częściowo starych sandrów oraz krajobrazy denudacyjnych wzgórz ostańcowych;

e) krajobrazy młodoglacjalne: krajobraz pojezierny pagórkowaty, pojezierny sandrowy i młodych równin morenowych;

f) krajobrazy nadmorskie dzielą się na trzy typy: 1) równinny krajobraz deltowy, 2) nadmorski wydmowy oraz 3) krajobraz młodych równin i wzniesień morenowych, które miejscami dochodzą do samego wybrzeża Bałtyku.

Środowisko przyrodnicze jest z dawna eksploatowane, użytkowane przez człowieka, ulegało i ulega stale przekształceniom, czasem daleko idącym. Powstaje krajobraz nazywany niekiedy kulturalnym. Nazwa ta nie wydaje się słuszna, bowiem przekształcenia prowadzą często do dewastacji elementów przyrodniczych, do zniszczenia krajobrazu naturalnego. Dla turystyki i wypoczynku podstawowe znaczenie mają krajobrazy o dobrze zachowanych walorach naturalnych, na które składają się wszystkie lub niektóre z elementów przyrodniczych: rzeźba, woda, roślinność. Dużą rolę w tej dziedzinie mogą odegrać także krajobrazy przekształcone przez człowieka w sposób podnoszący walory krajobrazu naturalnego, np. sztuczne zbiorniki wodne powstałe przez budowę zapór, parki z zabytkową roślinnością itp.

Podana klasyfikacja typów krajobrazu naturalnego oparta jest zasadniczo na rzeźbie powierzchni ziemi. Przy opracowaniu podziału Polski na obszary o różnym stopniu atrakcyjności dla ruchu turystycznego i wypoczynku należało obok typów krajobrazu naturalnego wziąć pod uwagę gęstość sieci rzecznej, względnie stopień jeziorności terenu oraz powłazchnie istniejących lasów, tj. stopień zachowania się tych elementów, które mają zasadnicze znaczenie dla turystyki i wypoczynku.

Mapa typów krajobrazu naturalnego (w skali 1 : 1 000 000 J. Kondrackiego) stała się podstawą, na którą nakładano mapy użytkowania ziemi F. Uhorczaka [101] w tej samej skali, obejmujące elementy: wody i lasu. Na obszarach ważniejszych dla turystyki i wypoczynku sięgano także do szczegółowych map topograficznych. Na tych materiałach, a także na znajomości kraju z autopsji, oparto ocenę atrakcyjności terenu Polski z punktu widzenia turystyki i wypoczynku.

B. ATRAKCYJNOŚĆ TURYSTYCZNO-WYPOCZYNKOWA OBSZARU
POLSKI Z PUNKTU WIDZENIA WALORÓW PRZYRODNICZYCH

Jako kryteria podziału przyjęto trzy główne elementy krajobrazu i ich zróżnicowanie w obrębie typów krajobrazu naturalnego, rzeźbę powierzchni ziemi, wody i las. Dla każdego z tych elementów ustalono 5-stopniową punktację od 0 do 4. W zróżnicowaniu rzeźby powierzchni ziemi największą ilość punktów — 4 przyznano krajobrazowi regla górnego z subalpejskim i alpejskim, przeciwstawiając mu krajobraz równin z punktacją 0. Pomiędzy nimi umieszczono typy krajobrazu regla dolnego i wyżyn z punktacją 3, pojeziernego i pogórskiego z punktacją 2 i 3. Ustalono, że wartość urozmaicenia rzeźby obszarów pogórskich i pojeziernych jest pośrednia między 3 a 0 i że zróżnicowanie rzeźby na obszarze o krajobrazie typu regla dolnego jest większe niż pogórskiego. Ocena ta wynika z układu wysokości względnych i bezwzględnych, do czego wystarczył przegląd istniejących opracowań, zwłaszcza map.

Tabela 1

Kryteria oceny atrakcyjności typów krajobrazu naturalnego

Rzeźba powierzchni	Punkty	Pow. wód powierzchniowych	Punkty	Powierzchnia lasu	Punkty	Teoret. suma punktów
Wybitnie zróżnicowana	4	b. duża	4	b. duża	4	12
Silnie zróżnicowana	3	duża	3	duża	3	9
Srednio zróżnicowana	2	średnia	2	średnia	2	6
Mało zróżnicowana	1	mała	1	mała	1	3
Brak zróżnicowana	0	brak	0	brak	0	0

Ocena wielkości powierzchni wód została dokonana przez podkładanie mapy użytkowania ziemi (element woda) na mapę typów krajobrazowych i porównywanie zasięgów tych elementów. Największą ilość punktów otrzymał typ krajobrazu pojeziernego ze względu na powierzchnię jezior i stosunkowo gęstą sieć rzeczną oraz krajobraz nadmorski ze względu na bezpośrednie sąsiedztwo wód Bałtyku, które dla wypoczynku i turystyki mają zasadnicze znaczenie. Mniej zasobny w wody jezior krajobraz pojezierny środkowopolski otrzymał 3 punkty, inne obszary bezjeziorne, ale o znacznej gęstości sieci rzecznej — 2 punkty, o mniejszej — 1 punkt.

Tę samą metodę zastosowano do punktacji elementu lasu uwzględniając jako szczególnie atrakcyjne duże kompleksy leśne o charakterze puszczańskim, parki narodowe, rezerwy leśne.

Tabela 2

Klasyfikacja typów krajobrazu naturalnego Polski dla wypoczynku i turystyki

Kategoria	Obszary krajobrazów naturalnych	Pow. Polski %	Ilość punktów			Suma	Punkty dodatkowe	Ogółem	Regiony fiz.-geogr., grupy gór pasma
			rzeźba	wody	las				
I	Alpejski i subalpejski regla górnego	0,15	4	2	4	10	la ld	12	Tatry, Babia Góra, Piłsko, Śnieżnik, Karkonosze
II	Górski — regla dolnego	2,60	3	2	4	9	ld	10	Beskidy i Sudety bez Karkonoszy
II	Nadmorski	0,60	2	4	2	8	lc ld	10	część Pobrzeża Bałt.
III	Pojezierny pagórkowaty i sandrowy (północny)	14,70	2	4	3	9	—	9	Pojezierza Nadbałtyckie: zach. i wsch.
IV	Wyżyny krzemianowy	1,80	3	1	3	7	—	7	Góry Świętokrzyskie, Roztocze, Wzg. Koneckie
IV	Wyżyny wapienne	0,60	3	1	2	6	lb	7	Wyżyna Krakowsko-Częstochowska
IV	Pojezierny pagórkowaty i sandrowy środkowopolski	4,82	2	3	2	7	—	7	Nizina Wielkop.-Kujawska Pojezierze Wielkopolskie)
V	Wzniesień ostańcowych	0,50	2	2	2	6	—	6	Kocie Góry
V	Wyżyny lessowe	3,80	2	1	2	5	lb	6	Wyżyny: Lubelska, Opatowska, Miechowska
V	Pogórski krzemianowy i wapienny	5,25	2	2	2	6	—	6	Pogórze Karpackie i Przedgórze Sudeckie
V	Pagórków morenowych bezziejernih	0,18	2	1	3	6	—	6	rejon Zielonej Góry (Wysoczyzna Lubuska)
VI	Równinny, w tym obszary atrakcyjne	65,00 2,60	0	2	1	3	—	3	obszar niżowy Polski i pozostałe

Teoretycznie biorąc maksymalna ilość punktów wynosi 12. Obszarów odpowiadających powyższemu układowi kryteriów w Polsce brak. Zaprojektowana punktacja nie wyczerpuje jednak pełnej gamy wartości

typów krajobrazowych. Celem wydobycia wyjątkowych walorów przyrodniczych wprowadzono punkty dodatkowe za: a) turnie i kotły lodowcowe, progi skalne, b) malownicze wąwozy i wyjątkowe formy dolin w obrębie obszarów, c) nadmorską plażę, d) specjalne walory klimatyczne — przyznając za każdą dodatkową wartość 1 punkt.

Po przeprowadzeniu oceny wszystkich ważnych dla turystyki i wypoczynku walorów krajobrazu i podsumowaniu ilości punktów wydzielono sześć kategorii obszarów.

Do I zaliczono te, które uzyskały 12 punktów, do II — 10, III — 9, IV — 7, V — 6, VI — 3 punkty i wyrysowano je na mapie w skali 1 : 1 000 000. W obrębie wyżej wymienionych sześciu, a zwłaszcza VI kategorii, znalazły się powierzchnie, wyróżniające się czymś wyjątkowym, chociażby ze względu na jednostkowy element krajobrazu. Te obszary zostały na mapie wyodrębnione specjalnym znakiem.

Różnica 9 punktów między 3 a 12 wydaje się dostateczna do uwzględnienia stopnia turystycznej atrakcyjności typów krajobrazu naturalnego i choć można byłoby wysunąć zastrzeżenie co do precyzji metody — samo założenie jest słuszne. Wydaje się, że do pierwszej, wstępnej oceny ta porównawcza metoda będzie wystarczająca, zwłaszcza że znajduje potwierdzenie w wykorzystaniu typów krajobrazu naturalnego dla potrzeb wypoczynku i turystyki, chociaż zainwestowanie w terenie jest dotąd bardzo nierównomierne i nieproporcjonalne do stopnia przyrodniczej atrakcyjności krajobrazu. Całość zagadnienia atrakcyjności krajobrazu naturalnego Polski obrazuje tabela 2. Obszary zakwalifikowane jako krajobrazowo atrakcyjne dla turystyki i wypoczynku nie obejmują całej powierzchni Polski ani wszystkich typów krajobrazu naturalnego wyróżnionych przez J. Kondrackiego. W sumie zajmują one około 35% powierzchni Polski.

Znaczna część, prawie połowa obszarów o atrakcyjnych typach krajobrazu naturalnego, znajduje się w obrębie Ziemi Zachodnich i Północnych (ok. 16% pow. Polski), co z punktu widzenia całokształtu gospodarki narodowej na tych ziemiach stanowi wielki potencjał przyrodniczy i wskazuje kierunek, w jakim powinny pójść prace planowania przestrzennego.

III. STAN ZAGOSPODAROWANIA WYPOCZYNKOWO- TURYSTYCZNEGO OBSZARU POLSKI, STOPIEŃ ZAINWESTOWANIA OBSZARÓW O RÓŻNYCH TYPACH KRAJOBRAZU NATURALNEGO

Stan zainwestowania Polski w zakresie wypoczynkowo-turystycznej bazy noclegowej może być jednym z kryteriów oceny wykorzystania środowiska geograficznego dla potrzeb tego ruchu. Inwestuje się na ogół tam, gdzie to jest potrzebne, gdzie ludzie poza miejscem stałego zamieszkania chętnie przebywają w celach wypoczynku i turystyki. Inwestuje się także tam, gdzie planuje się skierować ruch turystyczny, przewidując że inwestycja będzie z czasem opłacalna. Zorganizowane punkty noclegowe umożliwiają i ułatwiają turyście pobyt w danym terenie, co więcej, punkty noclegowe łączą popularne szlaki turystyczne, a to z kolei wpływa na rozwój ruchu wzdłuż określonych tras, a więc może być narzędziem polityki kierowania ruchu na tereny mało znane. Punkty noclegowe w mniej lub więcej atrakcyjnym krajobrazie naturalnym spełniają rolę magnesu, a w krajobrazie szczególnie przez naturę uprzywilejowanym podnoszą jeszcze jego atrakcyjność. Zasady tej nie można stosować jako reguły wobec wszystkich turystów. Pozostanie zawsze wielu takich, którzy rezygnując z gotowych, wygodnych pomieszczeń wolą nocować pod własną płachtą namiotową, byle mieć ciszę i teren nie zanieczyszczony, bez śladów poprzedników. Zorganizowana baza noclegowa niewątpliwie oddaje usługi masowemu ruchowi turystycznemu, jest warunkiem powszechności ruchu.

Znajomość aktualnego stanu zainwestowania Polski dla wypoczynku i turystyki można uzyskać przez analizę:

- 1) rozmieszczenia i gęstości zainwestowania turystycznego (bazy noclegowej) w stosunku do wytypowanych obszarów atrakcyjnych z przyrodniczego punktu widzenia,

- 2) pojemności bazy, czyli ustalenie ilości osób, które w ciągu 1 doby mogą równocześnie korzystać z usług noclegowych,

3) przelotowości bazy: potencjalnej, maksymalnej i rzeczywistej, czyli ilości osób, które w ciągu roku mogą korzystać z usług noclegowych.

Materiały statystyczne uzyskane z FWP, PTTK i Min. Ośw. za rok 1959 umożliwiające częściowe opracowanie tych zagadnień na terenie Polski, zostały potraktowane jako reprezentacja określonego zainwestowania i określonych typów ruchu. Analizowana baza noclegowa wypoczynkowo-wczasowa (FWP) i turystyczna (PTTK i Min. Ośw.) obejmowała 1009 obiektów, a w nich 67 689 łóżek i innych miejsc noclegowych. Wśród analizowanych 1009 obiektów było w 1959 roku:

314 domów wczasowych	38 463 łóżek	57%
147 obiektów turystycznych PTTK *	18 374 „	27%
548 szkolnych schronisk wycieczkowych Min. Ośw.	10 852 „	16%
	Razem	67 689 „ 100%
w tym: 38 966 miejsc noclegowych całorocznych		57,6%
28 723 miejsc noclegowych sezonowych		42,4%

W zależności od dysponenta każde miejsce noclegowe ma inną wartość, inny stopień dostępności. Miejsce wczasowe otrzymuje się na podstawie przydziału przez Związki Zawodowe, miejsca turystyczne w obiekcie PTTK jest dostępne dla wszystkich turystów z prawem pierwszeństwa dla członków PTTK; miejsce w szkolnym domu noclegowym jest dostępne dla młodzieży szkolnej i innych wycieczek zorganizowanych.

Rozmieszczenie wypoczynkowo-turystycznych punktów noclegowych w Polsce jest bardzo nierównomierne. Według stanu z dnia 1.I.1960 łącznie z hotelami, obiektami turystycznymi, kolonijnymi, sportowymi województwa wykazały miejsc noclegowych (w %): białostockie 2,1, bydgoskie 3,1, gdańskie 11,7, katowickie 5,1, kieleckie 2,9, koszalińskie 7,8, krakowskie 11,6, lubelskie 2,7, łódzkie 3,8, olsztyńskie 5,4, opolskie 2,7, poznańskie 4,4, rzeszowskie 3,1, szczecińskie 9,4, warszawskie 4,7, wrocławskie 17,0, zielonogórskie 2,5; w tym na Ziemiach Zachodnich i północnych 56,7.

Najwyższy odsetek miejsc noclegowych w skali Polski miały województwa, w których obrębie znajdują się góry: (wrocławskie, krakowskie i powierzchniowo małe województwo katowickie) oraz te, które mają bezpośredni dostęp do morza (gdańskie, szczecińskie i koszalińskie). Na obszarze województw obejmujących góry południowej Polski mieściło się 39,5% wszystkich miejsc noclegowych w Polsce, a na obszarze województw z bezpośrednim dostępem do morza 28,9%, razem 68,4%. Powierzchnia tych województw stanowi 36,5% obszaru Polski. To stwierdzenie upoważnia do zajęcia się w tej pracy przede wszystkim obszara-

* Obiekty turystyczne PTTK to: domy turysty, domy wycieczkowe, schroniska, stacje turystyczne, stacje wodne, obozowiska (obozy turystyczne). Pełny materiał statystyczny ze 147 na 196 istniejących w 1959 r.

mi o atrakcyjnym środowisku geograficznym i stanowi punkt wyjścia do dalszych rozważań.

Województwa obejmujące góry południowej Polski oraz obszary nadmorskie, z wyjątkiem gdańskiego, mają odsetek powierzchni leśnej powyżej średniego w skali Polski. Obliczenia wykazujące, że w tych 8 województwach mieści się 68,4% pełnej bazy noclegowej (wypoczynkowej, turystycznej i innej) skłaniają do szczegółowej analizy rozmieszczenia tych obiektów i to nie w granicach administracyjnych jednostek, ponieważ przestrzenny układ punktów noclegowych w obrębie poszczególnych województw jest nierównomierny.

W związku z ograniczonym materiałem statystycznym analiza ta nie jest kompletna. Poza tym nie wszystkie obiekty uwzględnione w zestawieniu według województw są związane z ustalonym wyżej pojęciem ruchu turystycznego. Analiza niekompletnego materiału nie powoduje jednak zniekształcenia obrazu, wystarcza do podstawowej orientacji w zakresie podjętego tematu.

Rozmieszczenie wypoczynkowo-turystycznej bazy noclegowej w układzie obszarów atrakcyjnych z przyrodniczego punktu widzenia jest bardzo charakterystyczne. Miejsca noclegowe zarejestrowane w 1959 r. w domach FWP, PTTK i schroniskach szkolnych Min. Ośw. skupiły się przede wszystkim w obrębie obszarów o krajobrazach typu górskiego w Sudetach i na Przedgórzu Sudeckim (34% sumy ogólnej). Drugim z kolei obszarem o największej pojemności turystycznej bazy noclegowej były Karpaty z Pogórzem Karpackim (20,74%). Oba obszary południowej Polski — regła górnego, dolnego i pogórskie — obejmowały 54,74% ogólnej sumy wypoczynkowo-turystycznych miejsc noclegowych. Trzecim z kolei obszarem o największym odsetku wypoczynkowo-turystycznym miejsc noclegowych* był nadmorski pas Pobrzeża Bałtyckiego, gdzie mieściło się ich 18,99%. Po dodaniu miejsc noclegowych dwóch obszarów o typach krajobrazu pojeziernego na Pojezierzach Nadbałtyckich w powyższych obszarach łącznie mieściło się 82,63% ogólnej sumy miejsc noclegowych FWP, PTTK i Min. Ośw. przy uwzględnieniu wszystkich obszarów atrakcyjnych 91,02%. Pozostałe 8,98% rozkładają się na powierzchniowo większym obszarze Polski (na 65% powierzchni kraju).

Istnieją jednak olbrzymie różnice w zainwestowaniu w obrębie obszarów, często zależnie od stopnia atrakcyjności krajobrazu, jak również od tego, który typ bazy noclegowej poddaje się analizie. Jak wspomniano na wstępie, różna jest także społeczna wartość bazy każdego typu i dlatego każdy z nich wymaga odrębnego opracowania.

* Nie wszystkie miejsca noclegowe w szkolnych schroniskach wycieczkowych w 1959 r. były łózkami, często były to materace lub sienniki na podłodze. Od 1960 r. każde miejsce jest identyczne z osobnym łóżkiem.

Porównawcze zestawienie rozmieszczenia analizowanej bazy noclegowej przedstawia tabela 3.

Tabela 3

Baza wczasowo-turystyczna w Polsce w 1959 roku
a) w obszarach o krajobrazach atrakcyjnych

KATEG. typów krajoobr.	Obszary krajobrazu naturalnego	FWP		PTTK		Min. Ośw.		Razem	
		miejsc	%	miejsc	%	miejsc	%	miejsc	%
I—II—V	Górskie i pogórskie sudeckie	19040	49,50	2886	15,70	1084	9,99	23010	34,00
I—II—V	Górskie i pogórskie karpackie	6403	16,65	5979	32,54	1652	15,23	14034	20,74
IV—V	Wyżyny małopolski	95	0,26	725	3,94	562	5,18	1382	2,03
IV—V	Wyżyny lubelski	80	0,25	551	3,00	427	3,93	1058	1,56
III	Pojezierny zachodni	122	0,28	408	2,21	541	5,00	1071	1,44
III	Pojezierny wschodni	853	2,22	2490	13,55	962	8,86	4305	7,46
IV	Pojezierny śródkowopolski	610	1,58	610	3,32	1719	15,85	2939	4,80
II	Nadmorski	9559	24,85	2385	12,99	1560	14,37	13504	18,99
I—V	Razem	36762	95,59	16034	87,25	8507	78,41	61303	91,02

b) w obszarach o krajobrazach stosunkowo mało atrakcyjnych

	Stare równiny morenowe, kotliny, podkarp., piaski taras., wzniesienia ostańcowe	1701	4,41	2340	12,75	2345	21,59	6386	8,98
	Ogółem w Polsce	38463	100,0	18374	100,0	10852	100,0	67689	100,0
	% sumy 67 689	57,0		27,0		16,0		100,0	
	w tym całorocznych	23362	61,0	13421	73,0	2183	20,0	38963	57,4
	sezonowych	15101	39,0	4953	27,0	8669	80,0	28723	42,4

BAZA WYPOCZYNKOWA FWP

Maksymalna pojemność bazy wypoczynkowo-wczasowej, wyrażona ilością miejsc noclegowych do dyspozycji w okresie największego nasi-

lenia, według *Rocznika Statystycznego* w 1959 r. (31.XII) wynosiła 35 500, a według FWP w 1958 (31.XII) 38 463.

Ponieważ materiał z 1959 r. był dostępny tylko w sumach globalnych, przy analizie uwzględniono dane z 31.XII.1958.

Tabela 4

Ilość miejsc w domach wczasowych FWP

Województwo	Ilość budynków	Maksymalna ilość miejsc	%
M. st. Warszawa	1	102	0,3
Warszawskie	5	172	0,4
Bydgoskie	14	630	1,7
Poznańskie	5	158	0,2
Łódzkie	16	872	2,3
Kieleckie	3	95	0,3
Lubelskie	3	80	0,2
Riałostockie	1	63	0,2
Olsztyńskie	20	790	2,0
Gdańskie	64	1 430	3,7
Koszalińskie	96	2 106	5,5
Szczecińskie	594	6 145	16,0
Zielonogórskie	4	377	1,1
Wrocławskie	533	18 748	48,8
Opolskie	7	292	0,7
Katowickie	80	2 351	6,1
Krakowskie	100	3 903	10,2
Rzeszowskie	4	149	0,3
Ogółem	1 550	38 463	100,0

Zestawienie obejmuje wszystkie budynki i miejsca zarezerwowane jako wczasowe, bez względu na to, czy były one eksploatowane, czy też czasowo zajęte na inne cele.

Zestawienie ilości pomieszczeń wczasowych sporządzone województwami nie dało jasnego obrazu rozmieszczenia. W tym ujęciu 90,3% miejsc noclegowych znajdowało się w granicach 6 województw: wrocławskiego, szczecińskiego, krakowskiego, katowickiego i gdańskiego. Na resztę województw pozostało 9,7% miejsc noclegowych.

Obszary o atrakcyjnych krajobrazach zaliczonych do kategorii I—V skupiały 97,02% miejsc bazy wczasowej. W pozostałych obszarach Polski zaliczonych do kategorii VI mieściło się tylko 2,98% miejsc wczasowych i to tylko w obrębie takich powierzchni, które w tej kategorii wyróżniają się ponad przeciętną wartość charakteryzującą dany obszar — urozmaiceniem rzeźby, występowaniem lasu albo wód.

Tabela 5

Noclegowa baza FWP w obszarach o atrakcyjnych typach krajobrazu naturalnego

Krajobrazowe typy obszaru jako jednostka odniesienia	Kategoria	Sumy miejsc wczasowych %	Łącznie %
Górskie i pogórskie	I—II—V	66,15	97,02
Nadmorski	II	24,85	
Pojezierze pagórkowate i sandrowe	III—IV	5,51	
Wyżynne wapienne, krzemianowe i lessowe	IV—V	0,51	
Pozostałe obszary	VI	2,98	2,98

Konfrontacja dwóch powyższych tabel potwierdza słuszność przyjęcia kryterium przyrodniczego do klasyfikacji obszaru Polski dla potrzeb wypoczynku i turystyki. Dowodem uzasadniającym to założenie jest również mapa rozmieszczenia bazy noclegowej wykonana metodą punktową na tle jednostek krajobrazu naturalnego, wreszcie tabele gęstości zainwestowania w jednostkach odniesienia przyjętych z tego samego punktu widzenia (tab. 6).

Na podstawie zestawionych materiałów można stwierdzić, że średnia gęstość zainwestowania FWP na całym terenie Polski wynosiła 0,12 1/km², w obszarach przyrodniczo atrakcyjnych 3 razy więcej 0,36 1/km², ale pomiędzy tymi jednostkami była ogromna rozpiętość gęstości od 0,005 do 13,06 1/km². Obszarami o największej gęstości zainwestowania FWP (wyrażonej ilością miejsc noclegowych na 1 km²) były: śródgórska równina podtatrzańska, gdzie wielkość zainwestowania wynosiła 13,06 1/km², następnie część obszaru sudeckiego o typie krajobrazu regla dolnego — 8,40 1/km² i część Pobrzeża Bałtyckiego o krajobrazie nadmorskim — 5,34 1/km². Wszystkie te obszary zostały zaliczone do kategorii II.

Brak inwestycji typu bazy noclegowej w jednostce odniesienia zaliczonej do kategorii I jest uzasadniony. Obszary o typie krajobrazu regla górnego, subalpejskiego i alpejskiego, łącznie około 450 km², są trudniej dostępne niż regla dolnego ze względu na charakter rzeźby i surowy klimat wysokogórski. Obszary kategorii III i IV (pojezierne i wyżynne) zostały bardzo słabo zainwestowane dla ruchu wypoczynkowego, od 0,005 do 0,01 1/km². Gęstość zainwestowania wypoczynkowego FWP w obszarach regla dolnego w obrębie Karpat wynosiła 0,65 1/km², co w porównaniu z obszarem sudeckim (tego samego typu) o gęstości 8,40 1/km² jest dowodem braku proporcji w inwestowaniu terenów o podobnych warunkach przyrodniczych. Ta sama uwaga odnosi

Tabela 6

Gęstość zainwestowania wypoczynkowo-turystycznego w obszarach o atrakcyjnych krajobrazach naturalnych mierzona ilością miejsc noclegowych (łóżek) na km² według materiałów statystycznych 1958/59

Nazwa obszaru krajobrazu naturalnego	Kat. i punktacja obszaru	Pow. km ²	FWP		PTTK		Min. Ośw.		Razem	
			miejsc	1/km ²	miejsc	1/km ²	miejsc	1/km ²	miejsc	1/km ²
Regła górnego sudecki	I/12	100	—	—	590	5,90	—	—	590	5,90
Regła górnego karpacki	I/12	350	—	—	1041	3,00	20	0,05	1061	3,05
Regła dolnego sudecki	II/10	1470	12448	8,46	1261	0,82	864	0,51	14673	9,79
Regła dolnego karpacki	II/10	6600	4259	0,65	3744	0,56	260	0,04	8263	1,25
Śródg. równiny akum.zakop.	II/10	120	1567	13,06	924	7,74	140	1,16	2631	21,92
Nadmorski Pobrzeże Bałt.	II/10	1950	9559	4,90	2385	1,23	1560	0,80	13504	6,93
Pojez. pagórk. i sandr.: zach.	III/9	21750	122	0,005	408	0,02	541	0,02	1071	0,45
i sandr.: wsch.	III/9	23950	853	0,03	2490	0,11	962	0,04	4405	0,18
Wyż. krzem.: Gór. Świętokrz.										
Wzg. Koneckie	IV/7	3750	—	—	403	0,10	226	0,06	629	0,16
Roztocza	IV/7	1600	—	—	—	—	140	0,08	140	0,08
Wyż. wapien. Krak.-Częst.	IV/7	1790	—	—	210	0,11	242	0,13	452	0,24
Pojez. pagórk. sandr.śr.polsk.	IV/7	15000	610	0,035	610	0,035	1717	0,12	2939	0,19
Pagórk. moren. bezzez., zielono-górski	V/6	550	—	—	85	0,17	35	0,07	120	0,24
Wyż. lessowy Wyż.Opat.Sandom.	V/6	1450	—	—	55	0,03	93	0,06	148	0,10
Wyż. wap. Niecka Nidziańska	V/6	150	95	—	—	—	—	—	95	—
Wyż. lessowy lubelski	V/6	8700	80	0,01	551	0,05	427	0,04	1058	0,10
Pogórski krzem. i wap.: sudecki	V/6	4900	6592	1,35	935	0,19	220	0,04	7747	1,58
i wap.: karpacki	V/6	11440	577	0,05	270	0,02	1232	0,11	2079	0,18
Wzniesień ostańc. Kocie Góry	V/6	1580	—	—	—	—	—	—	—	—
Łącznie	I—V	107200	36762	0,34	16034	0,15	8507	0,08	61303	0,57

Nazwa obszaru krajobrazu naturalnego	Kat. i punktacja obszaru	Pow. km ²	FWP		PTTK		Min. Ośw.		Razem	
			miejsc	1/km ²	miejsc	1/km ²	miejsc	1/km ²	miejsc	1/km ²
Atrakcyjne w obsz. równ.										
Dol., Niz. Śl.	VI/3	230	—	—	125	0,54	235	1,02	360	1,56
Dol. Kotł. podk.	VI/3	270	—	—	649	2,40	360	1,33	1009	3,73
Wyż. Śląska	VI/3	—	—	—	336		220		556	
Wzg. ost. i równ.										
per. Wyż. Łódzk.	VI/3	1100	872	0,79	160	0,14	559	0,50	1591	1,43
Piasków taras.										
Niz. Maz. i dol. Warty	VI/3	2200	274 555	0,12	1070	0,48	971	0,45	2870	1,05
Suma	VI/3	3800	1701		2340		2345		6386	
W obszarach o krajoobr. VI		204530	1701	0,008	2340	0,11	2345	0,11	6386	0,03
Sr. gęstość zainw. w Polsce I—VI		311730	38463	0,12	18374	0,06	10852	0,03	67689	0,21
W obszarach atr. kat. I—V		107200	36762	0,34	16034	0,15	8507	0,08	61303	0,57
W obszarach o krajobrazach górskich karpaccich I, II, V		18510	6403	0,34	5979	0,32	1652	0,09	14034	0,75
W obszarach sudeckich I, II, V		6470	19040	2,94	2886	0,44	1084	0,17	23010	3,55
W obszarach nadmorskich II		1950	9559	4,90	2385	1,23	1560	0,80	13504	6,93

się do obszarów kategorii V. W pogórskim karpaccim gęstość zainwestowania wynosiła 0,05, a w pogórskim sudeckim — 1,35 1/km².

Na dysproporcję w zainwestowaniu obszarów o tym samym typie krajobrazu naturalnego złożyło się wiele przyczyn. Sudecki obszar o krajobrazie regla dolnego w okresie przynależności politycznej do Niemiec był intensywnie inwestowany jako teren wypoczynku dla ludności nie tylko wschodniej części, ale także z centrum kraju, dla kapitalistów niemieckich, którzy jeździli na wypoczynek i kurację do modnych zdrojowisk śląskich u stóp Sudetów. Część tej bazy, w znacznej mierze już zdewastowanej, przejął (od 1949 r.) Fundusz Wczasów Pracowniczych, adaptując budynki do zmienionych warunków i potrzeb. W tym samym czasie, w okresie międzywojennym, karpaccy obszar regla

dolnego z gęstą siecią osad góralskich, był wykorzystywany jako teren ruchu letniskowego, który korzystał z tanich pomieszczeń w chatach górali oraz w droższych, ale mniej licznych pensjonatach prywatnych. Jedyne najatrakcyjniejszy obszar u stóp Tatr, śródgórska kotlina zakopiańska, skupiała prywatne inwestycje typu wypoczynkowo-letniskowego, a równocześnie stanowiła bazę wyjściową dla ruchu turystycznego w Tatry. Elementem przyspieszającym rozwój tego ruchu była kolejka linowa na Kasprowy Wierch. W pozostałym obszarze regła dolnego w obrębie Karpat podobną rolę odgrywały zdrojowiska i uzdrowiska, a zwłaszcza Wisła i inne miejscowości w Beskidzie Śląskim, które stanowiły najbliższe zaplecze wypoczynkowe śląskiego okręgu przemysłowego. Ten uproszczony obraz tylko w pewnym zakresie wyjaśnia fakt, że obszar Karpat, prawie 3 razy większy od Sudetów, przeważnie nie został dla wypoczynku odpowiednio zainwestowany. Na tle niezainwestowanych Karpat wyróżniały się inwestycje wzniesione z inicjatywy niektórych związków zawodowych, ale i one budowały raczej bardziej potrzebne sanatoria niż domy wypoczynkowe. Działalność Związku Ziemi Górskich i innych organizacji tego typu skoncentrowała się na organizowaniu imprez i nie pozostawiła inwestycji dla celów wypoczynku.

Ta sama gęstość zainwestowania wschodniego (mazurskiego) obszaru o krajobrazie pojeziernym i niektórych partiach wzniesień ostańcowych (w obrębie tych partii wyżyn południowych, które zostały zaliczone do kategorii VI) mogłaby przeczyć supremacji terenów o typach krajobrazu zaliczonych do kategorii III—IV, gdyby nie to, że w kategorii VI zostały zainwestowane tylko te, które wyróżniają się występowaniem chociażby jednego elementu atrakcyjnego. Ponadto, w tym wypadku wchodzi w grę również warunki klimatyczne związane z istnieniem fragmentów dawnych wielkich obszarów leśnych na suchym piaszczystym podłożu oraz istnienie dawnych pomieszczeń letniskowych, wykorzystanych, a nawet rozbudowanych przez FWP, a także dogodne warunki dojazdu. Ważnym momentem w wykorzystaniu tego typu środowiska geograficznego jest ogromne zapotrzebowanie na wczasowy profilaktyczny w pobliżu wielkich aglomeracji przemysłowych Warszawy i Łodzi oraz innych miast przemysłowych (zagadnienie omówione w następnym rozdziale o ruchu).

Przelotowość bazy wczasowej określa skalę możliwości zaspokojenia społecznych potrzeb wypoczynku. W terminologii FWP istnieją cztery pojęcia przelotowości bazy określonej jako zdolność usługowa. Nominalna zdolność usługowa jest mierzona ilością miejsc w domach wczasowych według stanu w danym roku. Realna zdolność usługowa według FWP jest obliczona z uwzględnieniem czynników realności, którymi są:

1) skrócony okres eksploatacji w niektórych obiektach, zwłaszcza nadmorskich, ograniczony do miesięcy letnich, 2) przestoje w domach wczasowych w okresie koniecznych remontów, 3) przestoje w domach wypoczynkowych wywołane koniecznością wykonania porządków międzyturnusowych, 4) zajęcie pewnej ilości domów i pomieszczeń wczasowych na mieszkania pracowników. Elementy te sprawiły, że realna zdolność usługowa FWP wynosiła w 1958 r. nie 38 463, lecz 35 084 miejsc wczasowych. Planowa zdolność usługowa uwzględnia wyżej wymienione elementy, przy czym współczynnik sezonowości w niektórych obiektach jest wartością stałą, wynika z warunków klimatycznych; w poszczególnych porach roku i w różnych częściach Polski jest różny. Przy planowej zdolności usługowej FWP bierze jeszcze jeden moment pod uwagę, a mianowicie natężenie wyjazdów urlopowych, koncentrujących się w miesiącach letnich. Wynikiem poprzednich jest realna maksymalna zdolność usługowa, która zależy od tak wielu czynników, że musi być obliczana dla każdego obiektu osobno. Praktycznie biorąc, problem ten w poszczególnych domach prowadzących różne typy wczasów jest bardziej skomplikowany, zależnie od czasu trwania turnusów — 7, 14 względnie 21 lub 28 dni przy wczasach leczniczych, co wpływa na ilość dni międzyturnusowych zmniejszających zdolność usługową, czyli przelotowość bazy.

Stosunek realnej maksymalnej zdolności usługowej — przelotowości, do teoretycznej maksymalnej można przyjąć jako wskaźnik sezonowości. Po uwzględnieniu współczynników realności maksymalna realna zdolność usługowa FWP wynosiła 35 084 miejsca wczasowe w lecie, a 16 345 w zimie. Liczby te pomnożone przez ilość dni eksploatacyjnych dały przelotowość w lecie 4 774 200 osobodni, w zimie 2 750 800, łącznie 7 525 000. Przy eksploatacji średniej 313 dni w roku, przy teoretycznej maksymalnej przelotowości 12 038 919 osobodni i przy maksymalnej rzeczywistej (realnej) 7 525 000 — średni wskaźnik sezonowości wyniósłby 62, ale tu trzeba zastosować inne podstawy obliczeń na obszarze gór i wybrzeża, ponieważ liczba wczasodni w domach FWP nad morzem przeciętnie wynosi 120 dni, w górach 300 i więcej, średnio w skali Polski 183. Co więcej, w niektórych wypadkach ilość dni eksploatacyjnych nad morzem wynosi 294, na niżu, w górach, na obszarze wyżyn około 308, w Krynicy wyjątkowo 311. Mamy tu do czynienia z sezonowością wynikającą nie tyle z warunków klimatycznych, ile z technicznego stanu domów wczasowych, zastosowania pomieszczeń dodatkowych, co wynika z sezonowego, wzmożonego zapotrzebowania letniego. W każdym razie wydaje się, że inne zagadnienie stanowi przygotowanie domów wczasowych do pełnego wykorzystywania ich pojemności w ciągu całego roku z odliczeniem dni przestoju między turnusami i nie-

zbędnymi na remonty i porządkowanie, a zupełnie inne zagadnienie, czy nad morzem ze względu na warunki klimatyczne istnieje możliwość wykorzystania bazy wczasowej w ciągu całego roku. Zestawienie zdolności usługowej FWP w obszarach górskich, nadmorskich i nizinnych, w granicach administrowanych przez Zarządy Okręgów podaje tab. 7.

Tabela 7

Maksymalna zdolność usługowa FWP w 1956 r. według FWP*

Zarząd Okręgu FWP	Lato			Zima			Maks. zdolność usługowa w tys. osobodni
	Ilość miejsc w tys. (pojemność)	Maks. ilość dni ekspl.	Maks. ilość osobodni w tys. (przelotowość)	Ilość miejsc w tys. (pojemność)	Maks. ilość dni ekspl.	Maks. ilość osobodni w tys. (przel.)	
Ogółem	35084 (38463)	—	4774,2	16345	—	2750,8	7525,0
Obszary górskie							
Polanica	4745	140	664,3	2628	168	441,5	1105,8
Szklarska Por.	2925	140	409,5	1792	168	301,1	710,6
Mikuszowice	2617	140	366,4	1950	168	327,6	694,0
Karpacz	2233	140	312,6	2210	168	371,3	683,9
Zakopane	2130	140	298,2	1836	168	308,4	606,6
Łądek	2482	140	347,5	855	168	143,6	491,1
Krynica	1581	140	226,1	1480	171	253,1	479,2
Cieplice	1856	140	259,8	971	168	163,1	422,0
Świeradów	1237	140	173,2	632	168	106,2	279,4
Szczawno	766	140	107,2	670	168	112,6	219,8
Obszary nadmorskie i pojezierne							
Rewal	3466	126	436,7	—	—	—	436,7
Międzyzdroje	2405	126	303,0	—	—	—	303,0
Gdańsk	2198	126	276,9	75	168	12,6	289,5
Mielno	2081	126	262,2	113	168	19,0	281,2
Obszary nizinne, wyżynne							
Warszawa	1231	140	172,3	730	168	123,0	295,3
Ciechocinek	1131	140	158,3	403	168	67,7	226,0

* Jako podstawę do obliczenia ilości dni eksploatacyjnych FWP przyjmuje: w lecie turnusów 10 à 14 dni = 140 + 10 dni przestojów = 150 dni = 5 miesięcy (VI, VII, VIII, IX, X); w zimie 12 turnusów à 14 dni = 168 + 12 dni przestojów = 180 dni = 6 miesięcy (XII, I, II, III, IV, V). Po każdym turnusie jeden dzień przerwy. Niezbędna jest jednak przerwa urlopowo-remontowa jeden miesiąc (XI), jeżeli więc do eksploatacji jest 330 dni, a z tego 22 dni przestojów — jako podstawa przelotowości zostaje 308 dni. W Krynicy ze względu na około 50% miejsc wczasów leczniczych (21 dni) jest mniej przerw międzyturnusowych, a w konsekwencji większa ilość dni eksploatacyjnych.

Głównym dysponentem turystycznej bazy noclegowej jest Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. W skład tej bazy wchodziły domy turysty, domy wycieczkowe, schroniska, stacje turystyczne, stacje wodne, obozowiska. Poza małymi na ogół, kilkunastkowymi stacjami turystycznymi, które przeważnie mieszczą się w domach prywatnych, wszystkie inne są społeczną własnością PTTK. Ilość miejsc noclegowych w obiektach PTTK 31.XII.1959 r. według Rocznika Statystycznego wynosiła 19 296, analizowano tylko 18 374, ponieważ ZUT-PTTK dysponował dla nich szczegółowym materiałem.

Największą ilość turystycznych miejsc noclegowych wykazały obszary o typach krajobrazu górskiego, łącznie 48,24% ogólnej sumy, z czego 32,54% przypadało na górskie karpackie, 15,7% na górskie sudeckie. Na obszarach o krajobrazach typu pojeziernego mieściło się 19,08% sumy ogólnej, typu nadmorskiego 12,99%, na terenach o krajobrazach typów wyżynnych 6,94%. Razem w jednostkach przestrzennych o atrakcyjnych typach krajobrazu naturalnego kat. I—V, które zajmują 32% powierzchni Polski, znajdowało się 87,25% ogólnej sumy miejsc PTTK. Nie wszystkie obszary o krajobrazach atrakcyjnych są turystycznie zainwestowane, około 3% również przyrodniczo atrakcyjnych terenów w obrębie typów kat. VI nie zaopatrzone w ogóle w punkty noclegowe. Większa część powierzchni Polski (68% powierzchni ogólnej), której krajobrazy zaklasyfikowano jako najmniej atrakcyjne (kategorie VI, z niewielkimi wyjątkami o jednostkowych walorach przyrodniczych), nie została przygotowana do obsługi ruchu turystycznego. W 1959 r. mieściło się na niej tylko 12,75% sumy miejsc noclegowych, z czego większość w wielkich miastach (Warszawa, Kraków, Toruń, Rzeszów i inne).

Praktycznie biorąc, poza wielkimi miastami, które stanowią docelowe punkty ruchu turystyczno-krajoznawczego, zainwestowane zostały tylko obszary o najatrakcyjniejszych typach krajobrazu naturalnego.

Gęstość zainwestowania turystycznego w 1959 r. na obszarach o atrakcyjnym krajobrazie naturalnym, mierzona ilością miejsc noclegowych (łóżek) na 1 km², nie wszędzie była proporcjonalna do stopnia przyrodniczej atrakcyjności terenu. Największą, 5,90 1/km², wykazał obszar o typie krajobrazu regla górnego w Sudetach, zaliczonego do kategorii I. Na obszarze Karpat o tym samym typie krajobrazu były tylko 3,00 1/km². Podobne różnice istniały między zagospodarowaniem obszarów o krajobrazach typu regla dolnego, zaliczonego do kategorii II; w Sudetach gęstość zainwestowania w tej strefie wynosiła 0,82 1/km², a w Karpatach 0,56 1/km². Na obszarze nadmorskim, zaliczonym krajobrazowo do tej samej kategorii II, gęstość zainwestowania była przeszło 2 razy większa niż w strefie regla dolnego w Karpatach, gdzie wynosiła

1,22 1/km². Z kolei największą gęstość zainwestowania miała strefa o krajobrazie pogórskim w Sudetach — 0,19 1/km² — zaliczona do kategorii V, podczas gdy w takiej samej w Karpatach było tylko 0,02 1/km². Na bezjeziornym obszarze pagórków morenowych w rejonie Zielonej Góry, zaliczonym do kategorii V, na 1 km² przypadało 0,17 1, a na obszarach zaliczonych do kategorii wyższych III i IV — gęstość zainwestowania była znacznie mniejsza. Szczególna dysproporcja w gęstości zainwestowania uderza w obszarach o typach krajobrazów pojeziernych (pagórkowatych i sandrowych) między zachodnim (pomorskim, 0,02 1/km²) a wschodnim (mazurskim, 0,10 1/km²). Dysproporcja zainwestowania występuje jeszcze jaskrawiej, gdy uwzględni się, że więcej dodatnich cech klimatycznych ma obszar zachodni niż wschodni. Wyjaśnienie takiego stanu jest proste, ale nie zmienia faktu braku proporcji w zainwestowaniu obu obszarów o tym samym typie krajobrazu. Przedwojenne inwestycje turystyczne zostały zniszczone w czasie działań wojennych lub zdewastowane na obu terenach, ale prędzej i intensywniej zaczęto zagospodarowywać obszar wschodni, zwłaszcza rejon Wielkich Jezior Mazurskich. Inwestowanie tego rejonu zostało podyktowane potrzebą zaspokojenia żywiłowego ruchu turystycznego z Warszawy i Łodzi, najdynamiczniejszych ośrodków przemysłowych równinnej Polski środkowej, mało atrakcyjnej dla wypoczynku i turystyki. Takich bodźców na obszarze zachodnim było mniej.

Pięciokrotnie większa gęstość zainwestowania na pojeziernym obszarze wschodnim niż na zachodnim nie oznacza jednak, że jest dostateczna i że odpowiada atrakcyjności całego obszaru. Środkowa część jest najslabiej zainwestowana, ale i tak lepiej niż środkowa obszaru pojeziernego zachodniopomorskiego. W stosunku do wschodnich — zachodnie szlaki turystyki wodnej mają co najmniej równe, jeżeli nie większe walory krajobrazowe i klimatyczne, zwłaszcza gdy chodzi o długość sezonu turystycznego. Na obszarze wschodnim formowanie się pokrywy lodowej na rzekach i jeziorach jest wcześniejsze, na jeziorach mazurskich przypada między 20—31.X, na dolnej Odrze dopiero między 20—30.XI. Zanikanie pokrywy lodowej jest na rzekach i jeziorach wschodnich o miesiąc późniejsze niż na zachodnich. Jeszcze w drugiej dekadzie kwietnia pokrywa lodowa jest na nich aktualna, podczas gdy na zachodnich zanika najpóźniej w ostatniej dekadzie marca [37].

Z obszarów zaliczonych do kategorii IV największą gęstość zainwestowania turystyczno-noclegowego wykazują obszary wyżynne: o krajobrazie wyżynnym wapiennym (Wyżyna Krakowsko-Częstochowska) 0,11 1/km² i wyżynnym krzemianowym (Góry Świętokrzyskie) 0,10 1/km². Najmniejszą gęstość zainwestowania turystycznego ma obszar o krajobrazie typu pojeziernego środkowopolskiego (pagórkowaty i sandrowy) 0,03 1/km² na Pojezierzu Wielkopolsko-Kujawskim. Wskaźnik 0,03 należy

do najniższych w Polsce. Nawet w obrębie w ogóle mało atrakcyjnej równinnej części środkowej Polski wskaźniki zainwestowania turystycznego są większe.

Podobnie jak w analizie gęstości zainwestowania wczasowego Kotliny Zakopiańska zajmuje specjalne miejsce w zainwestowaniu turystycznym. Na obszarze tej śródgórskiej równiny akumulacyjnej, o powierzchni około 120 km², gęstość zainwestowania jest największa w Polsce i wynosi 7,74 ł/km².

Jeżeli przeprowadzi się porównanie z którąkolwiek powierzchnią o atrakcyjnym krajobrazie naturalnym, to w pewnym zakresie podobne warunki przyrodnicze mają obszary o krajobrazach: alpejskim, subalpejskim, regla górnego i dolnego i tylko ich bezpośredniemu sąsiedztwu Kotliny Zakopiańska zawdzięcza tak wielką gęstość zainwestowania, choć zainwestowanie to nie jest równomierne. Jednocześnie jest to jedyny obszar w Polsce, który w związku z warunkami klimatycznymi ma najdłuższy sezon turystyczny i wypoczynkowy. Grudzień, styczeń, luty, marzec, a nawet kwiecień, gdzie indziej w Polsce słabo wykorzystywane, są tu miesiącami dużego ruchu.

Skalę aktualnych możliwości zaspokojenia potrzeb turystycznych w zakresie usług noclegowych określa jednorazowa pojemność wszystkich obiektów turystycznych, ilość czynnych łóżek, natomiast w skali rocznej przelotowość obiektów. Nie wszystkie z 18 374 miejsc noclegowych są czynne przez cały rok. W obiektach czynnych przez cały rok jest 13 421 łóżek. Przystoje turnusowe nie wchodzi tu w rachubę, a zatem maksymalna przelotowość może być określona ilością łóżek pomnożonych przez liczbę dni w roku, po odliczeniu czasu niezbędnego na uporządkowanie i remonty. Maksymalna przelotowość obiektów turystycznych czynnych przez cały rok, przy przyjęciu powyższej zasady, wynosi 4 496 035, a w obiektach czynnych sezonowo (przez 6 miesięcy od V do X) 891 540 miejsc, noclegowych. Razem przelotowość maksymalna winna wynosić 5 387 575 miejsc noclegowych. Rzeczywista przelotowość różni się od maksymalnej, teoretycznie potencjalnej przy uwzględnieniu przewidzianych przerw w usługach; nie wszystkie obiekty sezonowe są czynne przez 6 miesięcy letniej pory roku, nie wszystkie obiekty w każdym miesiącu dysponują stałą ilością miejsc. W statystyce ZUT-PTTK realna, rzeczywista przelotowość jest podawana w każdym miesiącu inna dla każdego obiektu i w 1959 r. po podsumowaniu wszystkich analizowanych obiektów wynosiła 3 318 040 miejsc do eksploatacji. Ze stosunku obu przelotowości wynika wskaźnik sezonowości całej bazy turystycznej PTTK — 61,5.

Sezonowe są wszystkie stacje wodne i obozowiska turystyczne (namioty, domki campingowe), nadmorskie domy wycieczkowe z wyjątkiem położonych w miastach, takie same na obszarach pojeziernych.

Obiekty górskie prawie z reguły są całoroczne (miesiącem remontów i porządków, urlopów pracowników jest przeważnie listopad), tylko małe stacje turystyczne w lokalach wynajmowanych są często sezonowe.

SZKOLNA BAZA WYCIECZKOWA MINISTERSTWA OŚWIATY

Szkolne schroniska wycieczkowe, mimo że jest ich kilkakrotnie więcej niż obiektów turystycznych PTTK, mają mniejszą liczbę miejsc noclegowych. Łączna suma miejsc noclegowych wynosi 10 852, w tym tylko 20% czynnych przez cały rok (2183), a 80% sezonowych (8669). Przeważnie mieszczą się w szkołach i są wykorzystywane przede wszystkim podczas ferii letnich. Jest to baza na ogół dość prymitywna, niejednokrotnie w 1959 r. były to sienniki lub materace, nie zawsze na łózkach. Sytuacja stale zmienia się na lepsze i w 1962 zostały zlikwidowane posłania na podłodze. Rozmieszczenie szkolnych schronisk wycieczkowych w znacznej mierze zostało przystosowane do dydaktycznych potrzeb szkół, na ogół jest dość równomierne i rozproszone po całym kraju. Dla zbiorowych wycieczek pozaszkolnych szkolne schroniska często zastępują i uzupełniają bazę PTTK. Przeciętna liczba miejsc noclegowych w szkolnym schronisku wycieczkowym wynosi 20—25. Ze względu na trudności lokalowe szkół jest to baza zmienna, ulega zmniejszeniu lub likwidacji. Budowa nowych szkół umożliwi rozszerzenie tej bazy. Przegląd wykazu szkolnych schronisk wycieczkowych w okresie kilku lat pozwala stwierdzić stały rozwój przy równoczesnej zmienności rozmieszczenia.

Analiza szkolnych schronisk wycieczkowych w 1959 r. wykazuje, że najwięcej tych obiektów znajdowało się na obszarze środkowopolskim w obrębie jednostki o typie krajobrazu pojeziernego, wielkopolsko-kujawskiego. Tu skupiło się 15,85% sumy wszystkich szkolnych miejsc noclegowych. Na obszarach o krajobrazach górskich mieściło się: 15,23% w karpackim, 9,99% w sudeckim, a 14,37% w nadmorskim. Łącznie na obszarach zakwalifikowanych do krajobrazowo atrakcyjnych dla wypoczynku i turystyki, stanowiących 31,24% powierzchni Polski, znajdowało się 78,41% szkolnych miejsc noclegowych.

W polityce władz szkolnych, dotyczącej przestrzennego układu turystycznej bazy noclegowej, można dostrzec zasadę równomierności i proporcjonalności. Nawet najbardziej przez przyrodę uprzywilejowane obszary mają gęstość zainwestowania proporcjonalną w skali całego kraju. Obszarem o największej gęstości łóżek na 1 km² jest śródgórska kotlina zakopiańska (1,16 ł/km²), następnie obszar o krajobrazie nadmorskim (0,8 ł/km²), sudecki — regła dolnego (0,51 ł/km²), wyżynny krakowsko-częstochowski (0,13 ł/km²), pojezierny środkowopolski (0,12 ł/km²), pogórski karpacki (0,11 ł/km²).

Brak szkolnej bazy noclegowej w najatrakcyjniejszych typach krajobrazu naturalnego (wysokogórski, zaliczony do kategorii I) jest uzasadniony brakiem szkół w tych obszarach. Poza obszarem Kocich Gór, o typie krajobrazu wzniesień ostańcowych (kategorii V), wszystkie inne obszary przyrodniczo atrakcyjne dla turystyki są przez Min. Ośw. zainwestowane. Najslabiej zainwestowano zachodni obszar pojezierny (0,02 1/km²), wyżynny lubelski (0,04), pogórski sudecki (0,04), karpacki regla dolnego oraz pojezierny wschodni (0,04). Na podkreślenie zasługuje potrzeba zainwestowania obszaru wyżynnego Roztocza, który poza Min. Ośw. do 1959 r. przez żadnego inwestora nie był uwzględniany, mimo znacznej atrakcyjności przyrodniczej.

Pojemność szkolnej bazy turystycznej jest czterokrotnie większa w lecie niż w pozostałych porach roku i teoretycznie* może zaspokoić 100% potrzeb aktualnego ruchu wycieczkowego. Mała przelotowość tej bazy jest wynikiem ograniczenia 80% usług noclegowych do dwóch miesięcy letnich, łącznie w roku realna przelotowość wynosi 1 240 230 osobonoclegów.

*

Na podstawie materiałów statystycznych i wykazów miejscowości z bazą noclegową w obiektach wypoczynkowych FWP i turystycznych PTTK i Min. Ośw. można stwierdzić, że w czasie jednej doby w obiektach wymienionych instytucji z usług noclegowych w lecie może korzystać równocześnie 67 689 osób, natomiast w zimie tylko 28 723. Obie liczby określają zatem pojemność (letnią i zimową) obiektów wypoczynkowych i turystycznych. Realna, czyli rzeczywista przelotowość roczna tych obiektów wynosiła w 1959 r. 12 083 000, tj. tyle osób mogło korzystać z usług noclegowych FWP, PTTK i Min. Ośw. łącznie.

Operowanie łączną sumą miejsc noclegowych, mimo różnych podstaw ich przydziału, jest o tyle prawidłowe, że miejsca te niezależnie od tego, kto nimi dysponuje, służą do wypoczynku. Suma łóżek wskazuje potencjalną możliwość zaspokojenia potrzeb wypoczynku i turystyki w skali Polski przez trzech określonych dysponentów, największych dysstrybutorów miejsc noclegowych dla wypoczynku i turystyki. Suma 12 milionów miejsc noclegowych, nawet uzupełniona liczbą noclegów będących w dyspozycji innych instytucji, wystarczy zaledwie dla połowy mieszkańców Polski i to tylko na 1 nocleg. Liczba ta określa zatem możliwości zaspokojenia społecznej potrzeby wypoczynku i turystyki. Do tego dochodzą indywidualne upodobania wczasowiczów i turystów,

* Teoretycznie dlatego, że z liczbą osobonoclegów szkolnych, praktycznie nie, ponieważ szkolne wycieczki nie obejmują zasięgiem całej Polski, skupiają się także w obszarach krajobrazowo najatrakcyjniejszych.

często zbieżne, jeżeli chodzi o wybór najatrakcyjniejszych typów krajobrazu naturalnego. Ankiety przeprowadzone w różnych środowiskach społecznych ujawniają, że większość ludzi pragnie wypoczynek spędzać w lecie nad morzem lub w górach, rzadziej nad jeziorem, w zimie z reguły w górach. Rozmieszczenie bazy wypoczynkowo-turystycznej nie jest więc obojętne dla społeczeństwa. Wiele osób podkreśla potrzebę zaplecza lasu.

Uwzględniając głos społeczeństwa, rozmieszczenie bazy wypoczynkowo-turystycznej zanalizowano w jednostkach przestrzennych o określonym typie krajobrazu naturalnego.

Podsumowanie miejsc noclegowych w obiektach wypoczynkowo-turystycznych w obrębie obszarów o atrakcyjnych typach krajobrazów naturalnych, zaliczonych do kategorii I—V, wykazało, że mieści się w nich 92,2% sumy wszystkich analizowanych miejsc noclegowych; pozostałe 7,8% sumy znajduje się w obrębie obszaru zaliczonego do kategorii VI, który to obszar stanowi 65% powierzchni Polski. Przy dokładnej analizie owych 7,8% miejsc noclegowych okazuje się, że i te zostały zlokalizowane tam, gdzie typ krajobrazu naturalnego jest bardziej zróżnicowany i wyróżnia się występowaniem przynajmniej jednego elementu przyrodniczego atrakcyjnego dla wypoczynku i turystyki, np.: wzgórza ostańcowe z kompleksami lasów na Wyżynie Łódzkiej, zalesione wydmy śródlądowe na piaskach tarasowych Niziny Mazowieckiej, Puszcza Białowieska, Puszcza Pszczyńska, fragmenty krawędzi dolin z kępami lasów na niżu środkowopolskim. Poza obszarami o atrakcyjnym krajobrazie naturalnym znajduje się kilka obiektów turystycznych w wielkich miastach (Warszawa, Kraków, Toruń, Rzeszów). W ich lokalizacji odegrały większą rolę inne elementy niż środowisko geograficzne.

Przez analizę przestrzennego rozmieszczenia punktów noclegowych w przyjętych uprzednio jednostkach określonego typu krajobrazu naturalnego i obliczenie stosunku ilości miejsc noclegowych do wielkości powierzchni tych jednostek uzyskano obraz gęstości zainwestowania różnych środowisk geograficznych, w różnych typach krajobrazu. Gęstość zainwestowania (na km²) wskazuje na stopień przygotowania danego środowiska geograficznego dla potrzeb wypoczynku i turystyki, mówi więc o możliwości użytkowania urządzeń noclegowych, jest wskaźnikiem udostępnienia krajobrazu naturalnego, jego wartości przyrodniczych wczasowiczom i turystom podczas ich pobytu w danym środowisku. Z usługami noclegowymi wiąże się prawie w każdym przypadku możliwość zaopatrzenia w gorący posiłek; w niektórych obiektach są zorganizowane wypożyczalnie sprzętu turystycznego.

Na obszarach o atrakcyjnych typach krajobrazu górskiego i pogórskiego gęstość zainwestowania waha się od 0,18 1/km² w pogórskim krajobrazie karpackim do 9,79 1/km² w sudeckim krajobrazie regła dolnego.

Podobne typy krajobrazu naturalnego, o podobnej atrakcyjności przyrodniczej, nie są jednakowo zainwestowane. Sudeckie obszary o typie krajobrazu regla dolnego i górnego są gęściej zainwestowane (9,79 i 5,90 1/km²) niż należące do tego samego typu karpackie (1,25 i 3,05 1/km²). Wyjątek stanowi śródgórska Kotlina Zakopiańska, której krajobraz nie może być zaliczony do żadnego z wymienionych typów, gdzie gęstość zainwestowania wynosi 21,92 1/km². Atrakcyjność tej kotliny i położonego w jej centrum Zakopanego polega nie tyle na krajobrazie typu śródgórskiej równiny akumulacyjnej, ile na jej otoczeniu (od południa — Tatry, od północy Pasma Gubałowskie). Z innych typów krajobrazów naturalnych tylko obszar nadmorski wykazuje gęstość zainwestowania 7,36 1/km², inne mają znacznie mniejszą. Charakterystyczna jest gęstość zainwestowania obszaru o krajobrazie pogórskim w Sudetach, która wynosi 1,58 1/km², a więc jest większa niż obszaru o krajobrazie regla dolnego w Karpatach zaliczonego do wyższej kategorii atrakcyjności. Na obszarach wszystkich innych typów zaliczonych do kategorii V gęstość zainwestowania wynosi mniej niż 1/4 łózka na 1 km².

IV. RUCH WYPOCZYNKOWO-TURYSTYCZNY W POLSCE W 1959 ROKU

Bardzo trudno jest w pełni ująć ruch wypoczynkowo-turystyczny w skali Polski. Według *Rocznika Statystycznego* w 1959 r. wynosił 1 632 891 osób (1 013 181 wczasy, 619 700 wycieczki).

Szacunki opierające się na materiałach źródłowych zestawione przez Z. Filipowicza [16] wykazują, że udzielono noclego-osobo-dni:

GKKFiT	2 795 000 (w tym PTTK)
FWP	6 666 000
Zdrojowiska	3 763 100
Schroniska szkolne	226 900
Kolonie	18 710 000
Związki zawodowe	1 725 000
Gospodarka komunalna	5 641 200
Inne	1 900 000
Razem	<u>41 447 200</u>

Brak łatwo dostępnych materiałów umożliwiających analizę wszystkich korzystających z wypoczynku i turystów ograniczył opracowanie do trzech głównych typów, analogicznie, do bazy noclegowej. Łącznie analizą objęto:

A. FWP	6 422 300 wczasowiczów
B. PTTK	1 543 104 turystów
C. Min. Ośw.	3 316 824 uczestników wycieczek szkolnych
Razem:	<u>11 282 228 osób</u>

A. RUCH WZASOWY ZAREJESTROWANY PRZEZ FWP

Wielkość ruchu wczasowego w Polsce określona ilością osobodni w 1959 r. wynosiła 6 666 000, w 1958 r. 6 422 300 i tę liczbę wzięto za podstawę obliczenia gęstości ruchu. Rozmieszczenie ruchu wczasowego i stopień wykorzystania zdolności usługowej FWP według Zarządów Okręgów przedstawia tabela 8.

Zarząd Okręgu		Osobodni w tys.	Wykorzystanie zdolności usług. %
Ogółem		6 422,3	85,3 •
W górach	1. Polanica	927,4	83,9
	2. Szklarska Poręba	544,5	76,6
	3. Mikuszowice	611,7	88,1
	4. Karpacz	474,8	69,5
	5. Zakopane	527,0	87,0
	6. Łądek	454,0	92,3
	7. Krynica	471,4	98,5
	8. Cieplice	292,1	69,3
	9. Świeradów	249,4	89,2
	10. Szczawno	146,2	66,7
Nad morzem i na pojezierzach	11. Rewal	425,5	97,7
	12. Międzyzdroje	295,1	97,5
	13. Gdańsk	280,2	97,2
	14. Mielno	269,6	95,8
Na pozostałych obszarach	15. Warszawa	237,3	80,3
	16. Ciechocinek	215,9	95,2

Zródło — pozycja bibliogr. [13].

Tabela 9

Ruch wczasowy FWP w obszarach o różnych typach krajobrazu

Obszary o typach krajobrazu	Kat.	Liczba o.d.	Gęstość ruchu o.d./km ²
Nadmorski	II	1 184 000	607,6
Pojezierny wschodni	III	70 000	2,9
Pojezierny zachodni	III	15 600	0,6
Pojez. śródkowopolski	IV	112 602	4,7
Wyżynny lubelski (Nałęczów)	IV	14 400	1,4
Wyżynny małopolski (Busko)	V	17 100	2,3
Górskie karpackie (łącznie)	I-II-V	1 542 648	83,3 *
Górskie sudeckie (łącznie)	I-II-V	9 156 052	491,0 }
Łącznie w obszarach przyrodniczo atrakcyjnych	I-V	6 113 202	58,0
W obszarach	VI	309 098	
Razem	I-VI	6 422 300	20,6

Ciechocinek	98 533
Obrzycko	19 425
Warszawa i okolice	34 560
okolice Łodzi	156 480
	<u>309 098</u>

* Średnia gęstość w obszarach o krajobrazach typu górskiego i pogórskiego kat. II i V (w sud. i karp. łącznie) 185,7 o.d./km².

Ruch wczasowy zestawiony Okręgami FWP nie mógł być przydatny do dalszej analizy według postawionych założeń, toteż tak samo jak przy bazie dokonano przeliczeń na jednostki powierzchniowe wydzielone na podstawie typów krajobrazu naturalnego. Wyniki tych przeliczeń przedstawiają tabele 9 i 10.

Tabela 10

Gęstość ruchu wypoczynkowego FWP w jednostkach krajobrazowych

Obszar — typ krajobrazu	Kat.	Gęstość ruchu
Regła górnego — sudecki	I	0,0
Regła górnego — karpacki	I	0,0
Regła dolnego — sudecki	II	1 180,0
Regła dolnego — karpacki	II	167,5
Śródgórskiej kotliny zakop.	II	300,0
Pogórski sudecki	V	298,0
Pogórski karpacki	V	12,6

Gęstość ruchu wczasowego w obszarach o atrakcyjnych krajobrazach naturalnych, zaliczonych do kategorii I—V, wykazuje dużą rozpiętość. W znacznej mierze jest ona związana ze stopniem atrakcyjności przyrodniczej obszaru, ale zależy też od gęstości bazy wczasowej, waha się od 0,6 do 1180 km². Najwyższą wartość osiąga na obszarze regła dolnego w Sudetach, najniższą na obszarze krajobrazu pojeziernego zachodniopomorskiego.

Brak bazy wczasowej w krajobrazie regła górnego uniemożliwia wykorzystanie tego typu krajobrazu przez ruch wczasowy, z wyjątkiem wczasów turystycznych, które korzystają z pomieszczeń w schroniskach wysokogórskich (ale ruch ten mieści się w analizie ruchu turystycznego PTTK).

Gęstość ruchu na obszarze obejmującym dwa typy krajobrazów górskich (regła dolnego i pogórski) wynosi średnio 185,7 o.d./km², ale w krajobrazach sudeckich regła dolnego (II) i pogórskim (V) 491,0, w karpackich tylko 87,6. Przy zmianie jednostek odniesienia i po wyodrębnieniu obszarów o jednym typie krajobrazu różnice w gęstości ruchu są jeszcze większe: w krajobrazie regła dolnego w Sudetach gęstość ruchu wczasowego wynosi 1180 o.d./km², a w Karpatach tylko 219,5. Gdy dla obliczenia gęstości ruchu na obszarze regła dolnego w Karpatach wyeliminuje się śródgórską Kotlinę Zakopiańską, gdzie gęstość ruchu wynosi 300 o.d./km², na pozostałym obszarze spadnie z 219,5 do 167,5 o.d./km². Duże różnice wykazuje też porównanie gęstości ruchu w obszarach krajobrazów pogórskich — w sudeckim wykazuje wartość 298,0, w karpackim 12,6 (przeszło 25 razy mniejszą, ale gęstość bazy jest 27 razy mniejsza).

Wśród wszystkich obszarów, obok sudeckiego regła dolnego, gęstością ruchu wczasowego wyróżnia się obszar krajobrazu nadmorskiego 607,6 o.d./km². Gdy uwzględni się sezonowość ruchu na tym obszarze,

ograniczoną do kilku miesięcy letnich (V—VI—VII—VIII—IX), z wyjątkiem kilku największych ośrodków np. w Gdańsku, Sopocie czynnych przez cały rok, to tak duża wartość gęstości ruchu jest wyrazem największej w Polsce koncentracji wczasów.

Rozpiętość gęstości ruchu wczasowego na trzech obszarach pojeziernych wynosi od 0,6 na zachodnim, 2,9 na wschodnim, do 4,7 na środkowopolskim, a więc jest prawie 8 razy większa na środkowopolskim w stosunku do zachodniopomorskiego, który krajobrazowo jest atrakcyjniejszy. Trzeba tu jednak podkreślić, że obiekty wczasowe na obszarze pojeziernym środkowopolskim leżą w jego najatrakcyjniejszej części nad jeziorami okolonymi lasami i że gęstość bazy jest 14 razy większa. Na obszarze o krajobrazach wyżynnych zaliczonych do kategorii IV—V brak obiektów, z wyjątkiem Buska, które ma tylko wczasy lecznicze i leży już poza zwartym obszarem wydzielonym jako jednostka odniesienia i dlatego trudno go w tę jednostkę wpasować. Na obszarze wyżynnym lubelskim gęstość ruchu wczasowego wynosi 2,83 o.d./km²; pewne partie tego obszaru wymagają zainwestowania. Uderza brak bazy wczasów na Rostoczu.

Stopień wykorzystania zdolności usługowej FWP przez ruch wczasowy jest bardzo zróżnicowany (por. tab. 8), waha się od 66,7⁰/₀ do 98,5⁰/₀. Najmniejszy stopień wykorzystania bazy wykazały okręgi: Szczawno, Cieplice, Karpacz, Szklarska Poręba, czynne przez 140 dni w lecie i 168 dni w zimie. Obiekty o najmniejszym stopniu wykorzystania leżą na obszarze o krajobrazie pogórskim, który w miesiącach przejściowych pół roku (przedzimy i przedwiośnie) cechuje brak pokrywy śnieżnej, a w sąsiednim krajobrazie regla dolnego występuje na b. małej powierzchni. W tych samych okresach w wyższych partiach górskich, w krajobrazie regla górnego i subalpejskiego, zimowe warunki umożliwiają uprawianie sportów zimowych; śnieg utrzymuje się długo zwłaszcza w kotłach lodowcowych, a wyjątkowo w niektórych partiach regla dolnego. Szczególnie intensywne jest wykorzystanie tej bazy przez wzmożony ruch wczasowy w czasie świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy. Pobyt na wczasach w okresach świątecznych jest coraz powszechniejszy; dzielenie urlopu wypoczynkowego staje się tradycją zwłaszcza dla tych, którzy korzystają z wczasów turystycznych.

Wykorzystanie zdolności usługowej bazy FWP jest w znacznym stopniu uzależnione od typu wczasów. Największe wykorzystanie wykazują domy wczasowe w zdrojowiskach, gdzie turnusy są dłuższe, trwają 21 lub 28 dni; turnusów jest tam mniej, przerw międzyturnusowych również mniej. Do tego typu należą m.in. domy wczasowe w Krynicy, gdzie około 50⁰/₀ miejsc wczasowych zostało przeznaczonych na wczasy lecznicze. Wczasy lecznicze 21-dniowe stanowiły 11,3⁰/₀, a 28-dniowe 1,7⁰/₀ sumy wszystkich osobodni w 1958 r. Zapotrzebowanie na ten typ wczasów jest

duże, pojemność bazy nie zaspakaja społecznych potrzeb. To samo odnosi się do wczasów rodzinnych, natomiast w innych typach możliwości nie są w pełni wykorzystywane, a i stopień wykorzystania w różnych miesiącach jest różny. Sezonowość ruchu nie decyduje jednak o stopniu wykorzystania zdolności usługowej. Dowodem na to jest wykorzystanie zdolności usługowej FWP w obszarze o krajobrazie nadmorskim. We wszystkich obiektach wynosi więcej niż 95%, od 95,8 do 97,7% zdolności usługowej, czyli praktycznie biorąc ruch wczasowy na tym obszarze wyczerpuje przelotowość bazy, i to na całym obszarze od Międzyzdrojów na zachodzie po Krynice Morską na wschodzie.

Osobne zagadnienie stanowi ruch wczasowy na obszarach mało atrakcyjnych krajobrazów nizinnych, jak np. w Śródborowie, gdzie przede wszystkim wykorzystuje się lecznicze wartości klimatu lokalnego. Wydawałoby się, że tego typu wczasy, w miejscu łatwo dostępnym, blisko Warszawy, wykorzystują pełną zdolność usługową. Sprawę zbadano bezpośrednio, na miejscu. Pojemność „Niespodzianki” w Śródborowie wynosi 50 miejsc czynnych przez cały rok, co przy turnusach 21-dniowych i przerwie 1-miesięcznej daje możliwość pomieszczenia 15 turnusów po 50 osób, łącznie 750 osób w roku (każda osoba 21 dni). W 1958 r. wczasy w Śródborowie wykorzystaly 573 osoby, w 1959 — 715 osób. W obu zbadanych latach zdolność usługowa nie została wyczerpana. Nawet przy wczasach leczniczych stopień atrakcyjności krajobrazu naturalnego dla wczasowiczów nie jest obojętny, a tym bardziej cechy klimatu lokalnego.

B. RUCH TURYSTYCZNY ZAREJESTROWANY PRZEZ ZUT-PTTK

Ruch turystyczny, zarejestrowany ilością udzielonych usług noclegowych w obiektach PTTK, w 1959 r. wynosił 1 543 104 osobonoclegów. Ponadto z innych usług (m. in. z wyżywienia) korzystało w tych obiektach 1 999 060 pasantów. Danych tych nie można zsumować, ponieważ ilość udzielonych osobonoclegów nie jest równoznaczna z liczbą osób, które korzystały z wyżywienia. Analiza ruchu dotyczy tylko osobonoclegów. Analogicznie do metody zastosowanej w poprzednim rozdziale przy analizie bazy noclegowej, przede wszystkim zbadano ruch turystyczny na obszarach o atrakcyjnych typach krajobrazu naturalnego. Na 1 543 104 osobonoclegów 1 273 000, czyli 82,5% wszystkich usług noclegowych PTTK udzielono w obiektach na terenach zakwalifikowanych jako przyrodniczo atrakcyjne, a tylko 17,5% poza tymi obszarami.

Najatrakcyjniejsze dla ruchu turystycznego są krajobrazy górskie i nadmorskie. Na obszarach o typie krajobrazów górskich (alpejski, subalpejski, regla górnego, regla dolnego i pogórskiego) łącznie udzielono 47% sumy wszystkich zarejestrowanych noclegów turystycznych, na

obszarze nadmorskim — 15,8⁰%, na trzech obszarach pojeziernych — 13,0⁰%, na wyżynnych — 6,7⁰%.

Suma ruchu turystycznego wyrażonego ilością osobonoclegów w obszarach o atrakcyjnych typach krajobrazu naturalnego, które stanowią 35⁰% pow. Polski w stosunku do wszystkich usług noclegowych w obiektach PTTK wynosi 82,5⁰%.

W tym miejscu konieczne jest zastrzeżenie, że analizowany ruch turystyczny na podstawie materiałów ZUT-PTTK nie stanowi całości ruchu w Polsce, niemniej jest to obok ruchu młodzieżowego największa reprezentacja wielodniowego ruchu turystycznego, zwłaszcza w sensie porównawczym możliwych do zarejestrowania wartości bezwzględnych.

W obrębie jednostek krajobrazowych wielkość ruchu w każdej jest inna, ale i powierzchnie ich są różne. Dlatego przeprowadzono próbę określenia skali wielkości ruchu — jej gęstości na 1 km². W tym ujęciu gęstością turystyczną określa się stosunek ilości noclegów udzielonych w obiektach PTTK w danej jednostce krajobrazowej do wielkości jej powierzchni, czyli ilość osobonoclegów na 1 km² (o.n./km²).

Średnia gęstość ruchu turystycznego w Polsce obliczona na tej zasadzie wynosi 4,9 o.n./km². W obszarach o atrakcyjnych typach krajobrazu naturalnego wynosi przeciętnie 12 o.n./km², ale skala rozpiętości jest ogromna (tab. 11).

Tabela 11

Gęstość ruchu turystycznego w jednostkach krajobrazowych

Typ krajobrazu naturalnego obszaru	Kategoria	Gęstość ruchu
Śródg. równina akum. Zakopane	II	1572,75
Regła górnego — sudecki	I	448,67
Regła górnego — karpacki	I	402,31
Nadmorski	II	125,75
Regła dolnego — sudecki	II	49,22
Regła dolnego — karpacki	II	21,50
Pogórski — sudecki	V	22,24
Obszary przyrodnicze atrakcyjne	I—V	12,00
Pogórski — karpacki	V	2,31
Pojezierny wschodni	III	5,80
Pojezierny zachodni	III	0,45
Pojezierny środkowopolski	IV	3,05
Wyżyny lubelski (bez Roztocza)	V	8,42
Wyżyny małopolski	IV—V	4,06— 4,04—3,51
Obszary przyrodniczo nieatrakcyjne	VI	1,3

Prawidłowo w stosunku do klasyfikacji typów krajobrazu naturalnego przeprowadzonej w I rozdziale, typ krajobrazu zakopiańskiej kotliny

śródgórskiej należałoby zaliczyć do regła dolnego, ponieważ mieści się w jego obrębie, podobnie jak doliny w obrębie obszarów o typach krajobrazu wyżynnego, pojeziernego, również kotliny śródgórskie: jeleniogórska, kamieniogórska czy kłodzka.

Dla zakopiańskiej kotliny śródgórskiej ze względu na krajobraz otaczającego ją regła górnego z alpejskim i subalpejskim, co jest jej największą atrakcją, zrobiono wyjątek i wyłączono w rozważaniach jako odrębną jednostkę odniesienia, celem wydobycia jej specyfiki, przejawiającej się w najwyższych wartościach bazy i ruchu turystycznego. Gęstość ruchu turystycznego na tym obszarze wynosiła 1 572,75 o.n./km².

Z dwóch jednostek o krajobrazie regła górnego, zaliczonych do kategorii I, sudecki wykazał większą gęstość (448,67 o.n./km²) niż karpacki (402,31 o.n./km²).

Przy porównywaniu dwóch największych kompleksów regła górnego — tatrzańskiego i karkonoskiego — gęstość ruchu byłaby inna, większa w tatrzańskim, ale do kompleksu karpackiego regła górnego poza Tatrami wchodzi Pasma Babiogórskie i grzbiet Pilska, gdzie ruch turystyczny był znacznie mniejszy, co wpłynęło na obniżenie gęstości ruchu w wysokogórskim krajobrazie karpackim.

Trzecim z kolei obszarem o największej gęstości ruchu był obszar nadmorski (125,75 o.n./km²) kategorii II.

Dwa krajobrazy o charakterze regła dolnego, zaliczone do tej samej kategorii II w 1959 r., miały różną gęstość i gdyby do karpackiego wliczono zakopiańską kotlinę śródgórską, obraz byłby bardziej wyrównany — w karpackim zamiast 21,50 o.n./km² wynosiłby 36,66, podczas gdy w sudeckim wynosił 49,22. W obu przypadkach gęstość ruchu na obszarze sudeckiego regła dolnego była większa niż na terenie karpackiego.

Jeszcze większe różnice zachodzą przy porównywaniu dwóch obszarów o krajobrazie pogórskim, zaliczonym do kategorii V. Sudecki obszar pogórski wykazał prawie dziesięciokrotnie większą gęstość ruchu niż odpowiedni karpacki (22,24 i 2,31 o.n./km²), a nawet nieco większą niż karpacki regła dolnego, chyba że się włączy ruch w zakopiańskiej kotlinie śródgórskiej.

Ta specyfika różnicy gęstości ruchu w krajobrazach górskich i pogórskich na obszarze Karpat i Sudetów podyktowała jeszcze jeden eksperyment: zsumowano wszystkie powierzchnie o krajobrazach górskich i pogórskich i w tych kompleksach obliczono gęstość ruchu, włączając oddzielnie traktowaną kotlinę zakopiańską. W takim ujęciu dla powierzchni odniesienia w sudeckim obszarze górskim i pogórskim łącznie gęstość ruchu wynosiła 34,8 o.n./km², w karpackim 27,07. Tak, czy inaczej — obszary o krajobrazach górskich i pogórskich w obrębie Sudetów i Przedgórze Sudeckiego miały większą gęstość ruchu niż takie same

w Karpatach i na Pogórzu Karpackim, a oba kompleksy górskie kilkakrotnie mniejszą niż krajobrazowy kompleks nadmorski.

Poza krajobrazami typu górskiego i nadmorskim największą gęstość ruchu wykazał wyżynny lubelski 8,42 o.n./km², choć kilkudniowy ruch wycieczkowy koncentrował się przede wszystkim w rejonie Kazimierza Dolnego n. Wisłą i Puław oraz w Nałęczowie i Lublinie.

Na obszarze krajobrazu wyżynnego małopolskiego gęstość ruchu była o połowę mniejsza, wahała się w granicach trzech jednostek krajobrazowych od 3,51 w wapiennym (jurajskim) do 4,04 w lessowym i 4,06 w krzemianowym Gór Świętokrzyskich.

Z obszarów o krajobrazach pojeziernych (pagórkowatych i sandrowych łącznie) największą gęstość ruchu wykazał wschodni (na wschód od doliny Wisły, 5,81), najmniejszą zachodniopomorski (0,45), pośrednią środkowopolski (wielkopolsko-kujawski — 3,05).

Ponieważ gęstość obliczano na podstawie rocznych sum osobonoclegów, we wszystkich wypadkach gęstość ruchu była mała, bo nawet największa 1572,75 rozłożona na 300 dni w roku dała dzienną gęstość 5,24 o.n./km². W powyższych obliczeniach chodziło przede wszystkim o uzyskanie danych porównywalnych odnośnie gęstości ruchu w różnych jednostkach przestrzennych, co dało wyobrażenie o ich wykorzystaniu i wykazało, że poza atrakcyjnością krajobrazu naturalnego są jeszcze inne momenty, które odgrywają poważną rolę w rozmieszczeniu ruchu turystycznego na ziemiach Polski. Zgodnie z przedstawionymi wynikami można stwierdzić, że atrakcyjność środowiska geograficznego, jego walory przyrodnicze sprzyjają rozwojowi ruchu turystycznego, ale nie wszędzie w jednakowym stopniu decydują o jego wielkości. Powstaje zatem pytanie, jakie walory ekonomiczne, kulturalne i społeczne, należałoby uwzględnić poza warunkami przyrodniczymi.

Zebrany materiał nie upoważnia do zajmowania się wszystkimi podstawami ruchu. Posiadane materiały pozwalają obliczyć wskaźnik wykorzystania 1 miejsca noclegowego w ciągu roku w tych samych jednostkach przestrzennych.

Za wskaźnik wykorzystania bazy przez ruch turystyczny przyjęto stosunek rocznej sumy udzielonych noclegów do pojemności noclegowej bazy turystycznej w jednostce odniesienia lub do przelotowości obiektów.

Co daje wskaźnik obliczony według pierwszego założenia? Wskaźnik wykorzystania jednego noclegowego miejsca turystycznego w roku wynosi w Polsce średnio 82 o.n. W obszarach o atrakcyjnych typach krajobrazu naturalnego wynosi 80, w obszarach wydzielonych jako nieatrakcyjne (kat. VI) średnio 112*. Czyżby to podważało założenie, że

* W tym Warszawa, Kraków, Poznań, Toruń i in.; wycieczki w ich okolice i powrót na nocleg.

terenami przyciągania ruchu turystycznego są obszary o atrakcyjnych krajobrazach naturalnych. Przeczy temu tabela 12.

Tabela 12

Wykorzystanie 1 miejsca noclegowego PTTK w 1959 r.

Typ krajobrazu	Kat.	Wskaźnik wykorzyst. l. l. w roku*	
Regla górnego sudecki	I	76	±
Regla górnego karpacki	I	135	+
Zakop. śródgórskiej równ. akumulac.	II	204	+
Nadmorski	II	103	+
Regla dolnego sudecki	II	54	—
Regla dolnego karpacki	II	38	—
Pojezierny wschodni	III	56	—
Pojezierny zachodni	III	24	—
Pojezierny środkowopolski	IV	78	±
Pogórski sudecki	V	118	+
Pogórski karpacki	V	98	+
Wyżynny małopolski	IV—V	8—30—117	±
Wyżynny lubelski			
Nizinne	VI	112	+

* + powyżej średniej, — poniżej średniej, ± blisko średniej.

Interpretacja tabeli wykazuje dysproporcje w intensywności ruchu turystycznego w stosunku do przyrodniczych walorów środowiska geograficznego i sygnalizuje istnienie faktów, które powodują niedobory względnie nadwyżki w stosunku do średniego wskaźnika.

Tabela 13

Baza noclegowa PTTK 1959 wskaźnik procentowy

Obszar o typie krajobrazu	Kat.	Stosunek wykorzystania bazy noclegowej do przelotowości	
		rzeczywis- tej	teoretycz- nej
Nadmorski	II	58,0	34,0
Górski — karpacki i pogórski	I—II—V	51,7	27,7
Wyżynny lubelski	V	50,5	44,3
Poj. środkowopolski	IV	46,5	26,0
Pojez. wschodni	III	39,0	18,7
Pojez. zachodni	III	39,0	8,0
Górski sudecki i pogórski	I—II—V	34,0	26,3
Wyżynny małop. świętokrz.	IV	33,3	12,7
Wyżynny małop. krak.-częst.	IV	23,8	10,0
Wyżynny małop. opat.-sandom.	IV	39,8	39,0

Po ugrupowaniu jednostek odniesienia o krajobrazach typu górskiego w kompleksy typów — karpacki obszar górski i pogórski razem wykazał wskaźnik 83, a górski i pogórski sudecki 79.

Wskaźnik wykorzystania miejsc noclegowych w tych samych jednostkach, w odniesieniu do rzeczywistej przelotowości obiektów i teoretycznej maksymalnej, podano w tab. 13.

Z porównania widać, że operując różnymi wskaźnikami otrzymuje się różne naświetlenie wykorzystania bazy noclegowej, co uzupełnia znajomość cech ruchu w jednostce odniesienia, ale ich nie wyjaśnia. Wyjaśnienie może dać dopiero konfrontacja cech ruchu, ponieważ niektóre wzajemnie korelują. Skupienie wielodniowego ruchu na jakimś obszarze daje wysoki wskaźnik wykorzystania 1 łóżka, ale nie określa, czy to łóżko jest wykorzystane równomiernie w ciągu całego roku, czy w jakimś okresie intensywniej. Czy wykorzystanie wyczerpuje pełne możliwości usług noclegowych, czy ruch mógłby być większy i również zostałby zaspokojony. Porównanie wskaźników sygnalizuje sezonowość ruchu, martwość turystyczną niektórych obszarów mimo atrakcyjności przyrodniczej. I tu dochodzi się do nowego zagadnienia: wielkość ruchu na danym obszarze zależy między innymi od tego, z jakich ośrodków pochodzą turyści korzystający z usług turystycznych, dla jakich ośrodków wyjściowych dana jednostka stanowi obszar docelowy.

Na podstawie wielu obliczeń dotyczących stałego miejsca zamieszkania turystów przybyłych do obiektu turystycznego w określonej jednostce przestrzennej — można stwierdzić generalnie, że obszary, które są zapleczem turystycznym najruchliwszych ośrodków miejskich i przemysłowych: Katowic, Warszawy, Krakowa — mają dużą gęstość turystyczną, dobrze wykorzystane każde łóżko turystyczne w ciągu całego sezonu turystycznego, co znajduje wyraz w wielkości wskaźników.

Obszary o dogodnych bezpośrednich dojazdach z ośrodków wyjściowych, ale bez urzędzeń rozrywkowych, bez możliwości korzystania z urzędzeń zbiorowego wyżywienia są słabiej odwiedzane niż te, w których obok atrakcji krajobrazu jest możliwość kulturalnej rozrywki, wyżywienia i zaopatrzenia się w niezbędne przedmioty codziennego użytku, gdzie obok pięknego krajobrazu są zabytkowe dzieła kultury, gdzie organizuje się różnego typu imprezy.

Z tego punktu widzenia patrząc, łatwo zrozumieć większą gęstość ruchu turystycznego na obszarze wyżynnym lubelskim częściowo o tej samej kategorii, a nawet o mniejszej atrakcyjności przyrodniczej, aniżeli na obszarze wyżynnym krak.-częstochowskim, gdzie brak wymienionych elementów. To samo odnosi się do obszarów pojeziernych: zachodni jest znacznie mniej wykorzystany od wschodniego, a środkowopolski więcej od obu poprzednich, choć jego przyrodnicza atrakcyjność jest o kategorii niższa.

Charakterystyczny dla ruchu turystycznego w skali Polski był fakt, że 57,8% korzystających z usług noclegowych w obiektach PTTK pochodziło z 8 największych ośrodków miejskich (Warszawa, Łódź, Poznań, Gdańsk—Gdynia—Sopot, Szczecin, Katowice, Kraków, Wrocław), a 42,2% z pozostałego obszaru Polski.

Na podstawie uzyskanych materiałów ankietowych można określić udział turystów 8 miast korzystających z turystycznych usług noclegowych: Katowice — 14,7%, Warszawa — 13,3%, Kraków 7,5%, Poznań 5,2%, Łódź 5,1, Gdańsk—Gdynia—Sopot 4,9, Wrocław — 4,9, Szczecin — 2,2.

W charakterystyce poszczególnych regionów turystycznych sprawa ta została również omówiona jako próba ujęcia głównych kierunków ruchu; w poszczególnych obszarach turystycznych uwzględniono także zagadnienie sezonowości ruchu.

C. SZKOLNY RUCH TURYSTYCZNO-KRAJOZNAWCZY

Tylko część szkolnych wycieczek turystyczno-krajoznawczych korzystała z pomieszczeń i bazy noclegowej w szkolnych schroniskach wycieczkowych — 267 000 osób w ciągu 3 316 824 osobodni, dlatego też podstawą analizy szkolnego ruchu wycieczkowego była ankieta przeprowadzona przez Departament Wychowania Fizycznego Min. Ośw.

Ankieta objęła 29 000 szkół podległych Min. Ośw., z placówkami oświatowo-wychowawczymi (Domy Kultury), łącznie 5 296 865 uczniów.

W szkolnym ruchu krajoznawczo-wycieczkowym w 1959 r. wzięło udział 1 519 145 uczniów oraz 106 927 nauczycieli i opiekunów. Suma osobodni spędzonych przez młodzież na wycieczkach wynosiła 3 316 824. Jeżeli od liczby uczniów odejmiemy się liczbę dzieci trzech pierwszych klas szkoły podstawowej (2 166 865), które przeważnie nie brały udziału w ruchu wycieczkowym, to potencjalnymi turystami jest 3 130 302 uczniów. Z porównania liczby uczniów i sumy osobodni spędzonych na wycieczkach wynika, że średnio w skali rocznej na 1 ucznia przypadła 1 dzień na wycieczce. W stosunku do liczby 86 227 podanej w *Roczniku Statystycznym* 1938 jest to duży rozwój ruchu turystycznego w szkole, ale z ankiet wynika, że wielu uczniów nie brało w ogóle udziału w wycieczkach, natomiast niektórzy po kilka razy.

Szkolny ruch turystyczny koncentruje się w kilku miesiącach letnich; są to wycieczki jedno i wielodniowe przeważnie w miesiącach: maju, czerwcu, wrześniu, obozy wędrowne w miesiącach wakacyjnych.

Szkolny ruch wycieczkowy obejmuje 3 typy wycieczek: jednodniowe, wielodniowe i 14-dniowe obozy wędrowne. Z sumy 3,3 mln osobodni, więcej niż połowa przypadała na wycieczki jednodniowe, ale w różnych szkołach, w różnych częściach Polski stosunek poszczególnych typów wycieczek układał się odmiennie. Skala ruchu wycieczkowego nie jest

proporcjonalna do ilości młodzieży w wieku szkolnym; w różnych województwach, miejscowościach jest różna, między innymi zależy od stopnia zamożności rodziców, od poziomu szkoły, tradycji i od wychowawców.

Ze względu na ogromny materiał źródłowy ograniczono się do analizy ruchu z dwóch regionów — Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego i Warszawskiego Zespołu Miejskiego oraz z miast: Łodzi, Krakowa, Szczecina, Wrocławia i Trójmiasta (Gdańska—Gdyni—Sopotu). Udział młodzieży szkolnej z tych ośrodków w stosunku do całego szkolnego ruchu wycieczkowego wynosił 28,9% sumy uczestników wycieczek, a 30,1% sumy osobodni. Procentowy udział w sumie osobodni uczniów z wybranych ośrodków rozkładał się następująco:

Górnośląski Okręg			
Przemysłowy	— 11,12	Poznań	— 1,20
Warszawski Zespół			
Miejski	— 6,02	Trójmiasto	— 1,86
Kraków	— 2,73	Wrocław	— 1,37
Łódź	— 2,73	Szczecin	— 1,20

Wycieczki ze szkół wymienionych 8 ośrodków przyjęto jako reprezentacje szkolnego ruchu wycieczkowego; w sumie dają one 1 018 266 osobodni (młodzieżowych turysto-dni). Każdy z typów wycieczek analizowano osobno, ale dla obliczenia gęstości ruchu osobodni zsumowano. Przestrzenny układ szkolnego ruchu wycieczkowego w znacznej mierze wiąże się z realizacją dydaktycznego programu szkolnego, szczególnie dotyczy to wycieczek jednodniowych. Przy wyborze celu i trasy kilkudniowej wycieczki, a zwłaszcza obozu wędrownego, obok celu dydaktycznego znaczną rolę odgrywają te cechy środowiska geograficznego, które stwarzają dogodne warunki dla wypoczynku i dają urozmaicenie w czasie samej wędrowki. Przy wycieczkach wielodniowych zasadnicze znaczenie ma również rozmieszczenie i dostępność turystycznej bazy noclegowej (szkolnej i PTTK) oraz możliwości zbiorowego wyżywienia. Ponieważ takie możliwości skupiają się nie tylko na obszarach przyrodniczo atrakcyjnych, lecz występują także poza tymi obszarami zwłaszcza w wielkich miastach, często właśnie to wpływa na wybór trasy i celu.

Jednodniowe wycieczki szkolne, stanowiące więcej niż połowę ogółu wycieczek szkolnych, przeważnie ograniczały się zasięgiem do bliskiego zaplecza szkoły, jednak istniały znaczne anomalie tego ruchu i wtedy dojazd do odległych celów pochłaniał więcej czasu niż zwiedzanie i wypoczynek.

Gęstość szkolnego ruchu wycieczkowego, z 8 największych ośrodków miejskich i przemysłowych, obejmując 30,1% sumy osobodni całego

ruchu szkolnego, była równie charakterystyczna jak gęstość ruchu wczasowego i turystycznego dorosłych (tab. 14).

Tabela 14

Szkolny ruch turystyczno-krajoznawczy w 1959 r. z 8 ośrodków miejskich i przemysłowych

Obszar krajobrazu naturalnego	Kat.	Osobodni				Gęstość ruchu (o.d./km ²)
		Wycieczki jednodniowe	Wycieczki wielodniowe	Obozy wędrowne	Razem	
		1	2	3		
Karpacki:						
regła górnego	I	—	8692	45402	54082	154,5
regła dolnego	II	16047	42112	194810	252969	37,6
pogórski	V	18688	12583	6132	37403	3,2
razem		34735	63387	246344	344466	18,7
Sudecki:						
regła górnego	I	62	952	26348	27362	273,6
regła dolnego	II	2319	6083	19334	27736	18,8
pogórski	V	7718	1695	12530	21943	4,5
razem		10099	8730	58212	77041	11,9
Nadmorski	II	43800	41169	109256	194225	99,6
Pojezierny zachodni	III	4518	956	18312	23786	1,0
Pojezierny wschodni	III	—	6667	44128	50795	2,3
Pojezierny środkowo-polski	IV	52238	10137	8792	71167	4,5
Wyżyny małopolski	IV	17400	11461	17234	46095	6,6
Wyżyny lubelski	IV	9406	4889	3584	17879	1,7
Łącznie	I—V	172196	147396	505862	825454	7,8
	VI	142641*	41253**	8918	192812	0,9
Suma	I—VI	314837	188649	514780	1018266***	3,2

* W tym: Kraków 27 355, Chorzów 29 656, Warszawa 5 161, Żelazowa Wola 7 559.

** W tym Kraków 18 627, Warszawa 5500.

*** 30,1% całej sumy osobodni 3 316 824.

Obszary o atrakcyjnym środowisku geograficznym, zaliczone do kategorii I—V, wykazały gęstość 7,8 o.d./km², obszary zaliczone do kategorii VI tylko 0,9. W obszarach o różnych typach krajobrazu natural-

nego, ustalonych jako jednostki odniesienia, gęstość ruchu wahała się od 1,0 do 273,6 o.d./km². Największą gęstość ruchu mają obszary: 1) regla górnego w Sudetach — 273,6 o.d./km², 2) regla górnego w Karpatach — 154,5, 3) nadmorski 99,6, 4) regla dolnego w Karpatach — 37,6, 5) regla dolnego w Sudetach — 18,8, 6) wyżynny małopolski — 6,6, przy czym są to przede wszystkim 2 typy krajobrazu — wapienny jurajski Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej i wyżynny krzemianowy Gór Świętokrzyskich. Inne obszary o krajobrazie pogórskim, pojeziernym mają gęstość poniżej 5 o.d./km², z tym że w sudeckim większą (4,5) niż w karpacim (3,2); w pojeziernych największą środkowopolski (4,5), najmniejszą zachodniopomorski (1,0). W obrębie poszczególnych obszarów o jednym typie krajobrazu naturalnego trasy wycieczek wielodniowych, a zwłaszcza obozów wędrownych, układają się wzdłuż spopularyzowanych już szlaków turystycznych. Niektóre przebiegają przez obszary o różnych typach krajobrazu i wiążą je w kompleksy, np. przez krajobraz pogórski, regla dolnego i górskiego. W wielu wypadkach o szczegółowym przebiegu trasy w danym kompleksie przyrodniczym decyduje krajoznawcza treść obiektów dostępnych do zwiedzania, ale pokonywanie odległości między wybranymi obiektami odbywa się przez najatrakcyjniejszy typ środowiska geograficznego.

Uzupełniając obraz gęstości obliczonej na podstawie niepełnych materiałów statystycznych należy podkreślić, że wartość gęstości przy uwzględnieniu całego materiału wzrosłaby przeszło trzykrotnie (30,1% w stosunku do 100), ale niewiele zmieniłyby się jej układy. Największe zmiany w rozmieszczeniu gęstości ruchu dałyby wycieczki jednodniowe rozproszone po całym kraju, ale równocześnie skupiające się wokół największych miast, mających największą liczbę szkół i uczniów klas starszych. Szkoły wiejskie, najniższego stopnia, wycieczek prawie nie organizowały, a jeżeli — to do najbliższych miast, do miast wojewódzkich, rzadziej do stolicy. Na wycieczki wielodniowe jeździ młodzież starsza, na obozy wędrowne najstarsza, co zwiększa gęstość ruchu w obszarach kategorii I—V. Obliczone gęstości należy więc traktować jako wartości porównawcze, jako wskaźniki stopnia wykorzystania jednych typów środowiska w stosunku do drugich. Liczba obozów wędrownych przy analizie całego materiału nie wzrośnie proporcjonalnie do sumy osobodni, ponieważ, jak już zaznaczono, tylko najstarsze klasy stopnia licealnego, i to raczej ogólnokształcące niż zawodowe, organizowały tego typu wycieczki, a większość tych szkół została uwzględniona w wybranym materiale z największych ośrodków miejskich i okręgów przemysłowych. Do takiego stwierdzenia upoważnia analiza 29 000 ankiet.

V. REGIONY WYPOCZYNKOWO-TURYSTYCZNE

PODSTAWOWE POJĘCIA I KRYTERIA TYPOLOGICZNE

Na podstawie analizy rozmieszczenia bazy noclegowej FWP, PTTK i Min. Ośw. oraz ruchu wypoczynkowo-turystycznego, interpretacji zestawień i porównania gęstości zainwestowania i gęstości ruchu w różnych częściach Polski, a zwłaszcza w obszarach o atrakcyjnych typach krajobrazu naturalnego, można stwierdzić, że zjawiska te są silnie związane z określonymi typami środowiska geograficznego.

Pewne typy i formy turystyki są związane z całością środowiska geograficznego jako kompleksu warunków przyrodniczych, inne tylko z wybranym elementem; są też takie, które w pewnym sensie są od niego niezależne.

Skala powiązań turystyki ze środowiskiem geograficznym zależy od jej typu i formy.

1. Ruch wypoczynkowo-turystyczny „eksploatuje” przede wszystkim zróżnicowane i urozmaicone środowisko geograficzne, a więc: atrakcyjne formy rzeźby powierzchni ziemi, wodę i las oraz klimat o cechach zdrowotnych.

2. Ruch turystyczno-krajoznawczy ma szerszy zakres, gdyż poza przyrodą interesuje się także obiektami świadczącymi o przeszłości i o współczesnym życiu kraju. Są to pamiątki historyczne, zabytki kultury i sztuki, objawy współczesnych osiągnięć gospodarczych, kulturalnych i socjalnych, czyli to wszystko, co jest przedmiotem poznawania krajoznawczego. Obiekty stanowiące cel turystyki krajoznawczej mieszczą się we wszystkich typach środowiska geograficznego, ale najczęściej skupiają się w osadach (miastach i wsiach), choć pojedynczo występują rozproszone w całej Polsce. Sama przyroda jest również celem poznawania krajoznawczego. Celem turystyki krajoznawczej może być Puszcza Białowieska, przełom Dunajca w Pieninach i Dęby Rogalińskie, może być Kraków i Warszawa, Żelazowa Wola lub sienkiewiczowski Obłęgorek, kopalnia soli w Wieliczce i kopalnia węgla brunat-

nego w Turossowie, drewniany kościół w Dębnie i Katedra Gnieźnieńska, Muzeum Martyrologii w Oświęcimiu, ruiny zamku w Odrzykoniu, teren wykopalisk archeologicznych w Wiślicy i Biskupin, Park Kultury i Wypoczynku w Chorzowie, zapora wodna w Koronowie na Brdzie i port w Kołobrzegu. Niektóre z tych obiektów krajoznawczych są silnie związane z określonym typem środowiska geograficznego, inne z jednym elementem środowiska, inne są typu pozaprzyrodniczego. Z przykładowo wymienionych obiektów turystyki krajoznawczej niektóre mieszczą się na obszarze o atrakcyjnym typie krajobrazu naturalnego, inne występują na terenach mało atrakcyjnych z punktu widzenia samego środowiska. Ten typ turystyki staje się coraz bardziej powszechny i rozwija się wraz ze wzrostem potrzeb kulturalnych i pogłębiającym się poziomem świadomości obywatelskiej; musi być brany pod uwagę w skali turystyki krajowej i w planowaniu inwestycji turystycznych.

3. Osobne zagadnienie stanowi tak zwana turystyka kwalifikowana. Przeważnie, poza kondycją fizyczną, wymaga ona specjalnych umiejętności, jest związana z określonymi elementami środowiska geograficznego. Turystyka wodna — żeglarska i kajakowa — odbywa się wyłącznie na drogach i zbiornikach wodnych, śródlądowych i przybrzeżnych morskich; taternictwo wiąże się z obszarami o typie krajobrazu subalpejskiego i alpejskiego; warunkiem uprawiania turystyki narciarskiej, zarówno górskiej jak nizinnej, jest występowanie pokrywy śnieżnej. Turystyka kolarska i motorowa może być uprawiana we wszystkich typach krajobrazu naturalnego, ale niezbędnym warunkiem jest istnienie odpowiednio zainwestowanej sieci drożnej. Wszystkie formy turystyki kwalifikowanej wymagają odpowiedniego sprzętu turystycznego, a nawet niektóre specjalnego typu usług (stacje benzynowe, warsztaty naprawcze, nartostrady, przystanie wodne itp.).

Z powyższego wynika, że wszystkie formy i typy turystyki do pewnego stopnia są związane ze środowiskiem geograficznym, przy czym dla każdego typu poszczególne elementy środowiska przedstawiają różną wartość jakościową, a dla niektórych pewne elementy środowiska są niezbędnym warunkiem. Typ środowiska geograficznego wyznacza więc jakościowo możliwości wypoczynku lub uprawiania tej czy innej formy turystyki, sugeruje charakter inwestycji, umożliwiającej i ułatwiającej wykorzystanie walorów przyrodniczych określonego obszaru.

Między typami krajobrazu naturalnego a formami inwestycji zachodzi ścisła korelacja. Występowanie atrakcyjnych cech środowiska geograficznego i krajoznawczych obiektów pozaprzyrodniczych na tym samym obszarze stwarza możliwości uprawiania różnych form wypoczynku i turystyki, sprzyja ich rozwojowi pod warunkiem udostępnienia ich przez odpowiednie inwestycje. Podstawą wyznaczenia terenu do zainwestowania turystycznego jest ocena wartości środowiska geograficznego

z punktu widzenia możliwości, które daje to środowisko, jako całość lub poszczególne jego elementy. Aby dany typ środowiska geograficznego mógł być wykorzystany dla potrzeb wypoczynku i turystyki, powinien spełniać następujące warunki: 1) musi być atrakcyjny z punktu widzenia walorów przyrodniczych, 2) odpowiednio do tych walorów zainwestowany i udostępniony komunikacyjnie.

Obszar spełniający oba warunki i wykorzystywany przez ruch wypoczynkowo-turystyczny z całej Polski jest regionem wypoczynkowo-turystycznym.

Na podstawie bonitacji środowiska geograficznego w Polsce około 35% powierzchni kraju zakwalifikowano jako obszary o typach krajobrazu naturalnego atrakcyjnego dla wypoczynku i turystyki. Według klasyfikacji, przeprowadzonej w rozdziale I, nie wszystkie atrakcyjne typy krajobrazu naturalnego mają tę samą skalę atrakcyjności przyrodniczej i dlatego zestawiono je kategoriami od I do V. Kategoria VI przedstawia typy nieatrakcyjne, chociaż w ich obrębie występują pojedyncze elementy środowiska, mające pewną wartość dla wypoczynku i turystyki.

Zainwestowanie turystyczne Polski w ogólnym sensie pokrywa się z najatrakcyjniejszymi typami krajobrazu naturalnego, w tych obszarach mieści się łącznie 82,63% analizowanej bazy wypoczynkowo-turystycznej: 96,5% miejsc noclegowych FWP, 87,3% — PTTK, 78,4% — Min. Ośw. Zainwestowanie jest jednak nierównomierne i nieproporcjonalne do skali atrakcyjności.

Tylko niektóre części obszarów o atrakcyjnym typie krajobrazu naturalnego spełniają warunki regionu wypoczynkowo-turystycznego, jest ich niewiele, większość natomiast ma tylko potencjał warunków odpowiadających potrzebom wypoczynku albo turystyki.

Jako kryterium wydzielenia regionów wypoczynkowo-turystycznych w obrębie obszarów o atrakcyjnych typach krajobrazu naturalnego przyjęto gęstość zainwestowania, czyli miejsc noclegowych, większą od średniej gęstości w danym typie, oraz istnienie innych urządzeń wypoczynkowo-turystycznych, a jako sprawdzian funkcjonowania tego regionu — gęstość ruchu większą niż średnia w danej jednostce krajobrazowej oraz udział turystów z całej Polski, nie tylko z najbliższych miast, w wykorzystywaniu usług noclegowych.

Obszary wykorzystywane prawie wyłącznie przez mieszkańców najbliższych wielkich ośrodków miejskich lub okręgów przemysłowych nie są regionami, ale stanowią zaplecze wypoczynkowo-turystyczne tych ośrodków. Nie wyklucza to istnienia takich regionów, które mając znaczenie w skali krajowej są równocześnie zapleczem wypoczynkowym i turystycznym dla mieszkańców najbliższych wielkich skupień ludności miejskiej.

Podstawą do określenia granic regionu wypoczynkowo-turystycznego, wytypowanego według przyjętych kryteriów, był zasięg znakowanych lub nieznakowanych, ale popularnych szlaków turystycznych wybiegających z ośrodków zainwestowanych, lub zasięg innych urządzeń, przeważnie położonych wzdłuż najatrakcyjniejszych tras do turystycznych punktów docelowych w obrębie jednostki krajobrazowej. W niektórych wypadkach zainwestowanie turystyczne i zasięg szlaków obejmuje dwa lub więcej typów krajobrazu, powiązanych co najmniej jednym z elementów środowiska geograficznego; najczęściej doliną rzeki, brzegiem morza, kompleksem lasów.

CHARAKTERYSTYKA REGIONÓW

Na podstawie ustalonych kryteriów wyodrębniono 21 regionów wypoczynkowo-turystycznych, oznaczonych cyframi rzymskimi, z tego trzy ze względu na słabe zainwestowanie tylko częściowo odpowiadają przyjętym warunkom. W każdym regionie zostały scharakteryzowane kolejno: 1) środowisko geograficzne, 2) zainwestowanie i 3) ruch wypoczynkowo-turystyczny oraz struktura przestrzenna.

REGIONY NADMORSKIE

W nadmorskiej strefie Pobrzeża Bałtyckiego, o typach krajobrazu naturalnego kategorii II, wyróżniono trzy regiony: I szczeciński, II kołobrzeski, III gdański.

I. NADMORSKI REGION SZCZECIŃSKI

1. Region szczeciński obejmuje strefę Pobrzeża Bałtyckiego o szerokości kilku do kilkunastu km na zachodzie od wyspy Uznam, na wschodzie po ujście rzeki Regi. Wyodrębniono region o pow. ok. 470 km². Należy do niego część wyspy Uznam i wyspa Wolin. Z obszarem lądowym bezpośrednio jest związane ujście Odry, Zalew Szczeciński i Zatoka Pomorska jako tereny turystyki wodnej (kajakowej i żeglarskiej) oraz żeglugi przybrzeżnej. W obrębie regionu występują dwa zasadnicze typy krajobrazu naturalnego: nadmorski krajobraz wydmowy oraz młodych równin i wzniesień morenowych osiagających 114 m n.p.m. na wyspie Wolin; inne kulminacje są znacznie niższe. Wzniesienia morenowe przy brzegu Bałtyku podcinane abrazją morską, dają piękne formy wybrzeża klifowego. Region szczeciński jest lesisty z dużymi kompleksami leśnymi na bezpośrednim zapleczu (Puszcza Bukowa, Puszcza Wkrzańska). Bałtyk ma dno stosunkowo płytkie w strefie przybrzeżnej, przechodząc w szeroką piaszczystą plażę — największą atrakcją tego regionu z wyjątkiem klifowych partii wybrzeża. Rozkład temperatury wody Bałtyku na powierzchni waha się od 0°—18°, średnia roczna wynosi plus 3,91°. Przybrzeżne wody Bałtyku w tym regionie na ogół nie zamarzają. Fale

Bałtyku rzadko przekraczają 3 m, podczas sztormów. Na wyspie Wolin kilka jezior wśród moren czołowych tworzy miniaturowe pojezierze. W obrębie regionu występuje Park Narodowy na wyspie Wolin (pow. 4691 ha, 3.III.1960), który łączy w sobie wiele elementów krajobrazu nadmorskiego: dyluwialny trzon z klifowym, stromo do morza spadającym brzegiem między Międzyzdrojami a Wiselką, o charakterystycznej roślinności; grupy jezior wśród wydm i lasów o charakterze pierwotnym (bukowo-dębowo-sosnowe).

Region szczeciński ze wszystkich trzech regionów nadmorskich ma najlepsze warunki klimatyczne, a szczególnie termiczne. Klimaty bałtyckie ograniczające się do wąskiego pasa wybrzeża, wykazują nieznaczne wahania ciśnienia, którego maksimum przypada w miesiącach zimowych. Najśłabszy gradient baryczny występuje na wiosnę i w lecie, przeto w tych porach roku wiatry mają mniejszą prędkość niż w zimie. Maksymalne prędkości w Szczecinie (24 m/sek) są znacznie mniejsze niż w Gdyni (35 m/sek). W całej strefie przybrzeżnej (z wyjątkiem ujścia Wisły — 546 mm) najniższe roczne sumy opadów (Szczecin 561 mm) są w sąsiedztwie ujścia Odry. Minimum zachmurzenia przypada w maju i wrześniu. Cały ten obszar ma największą liczbę dni pogodnych, z maksimum godzin słońca w Polsce. W lecie czas trwania usłonecznienia dochodzi do 10 godzin dziennie. Liczba dni gorących wzrasta z oddaleniem od wybrzeża i waha się od 10 dni nad morzem do 24 w Szczecinie. Minimum wilgotności powietrza przypada w maju i w czerwcu, średnio waha się od około 75 do 80%. Okres zimy jest najkrótszy na całym Pobrzeżu Bałtyckim. Temperatura powietrza w zimie nieznacznie spada od zachodu ku wschodowi i w oddaleniu od morza w kierunku lądu; w lecie odwrotnie, stąd też w tych samych kierunkach wzrastają amplitudy temperatur. Dni przymrozkowych w Świnoujściu 80, dni mroźnych 25. Grubość pokrywy śnieżnej niewielka, średni czas trwania krótki, ok. 40 dni; warunki dla turystyki narciarskiej w tym regionie, mimo urozmaiconej rzeźby powierzchni, są krótkotrwałe. Przedwiośnie zjawia się w ostatniej dekadzie lutego, wiosna w pierwszej dekadzie kwietnia. Charakterystyczną cechą wiosny tego regionu jest duża zmienność stanów pogodowych i temperatury niższe niż w jesieni. Termiczne lato w Szczecinie trwa najdłużej, około 95 dni, zaczyna się w drugiej dekadzie czerwca, a kończy w pierwszej dekadzie września. Wczesna jesień jest na ogół najpogodniejszą parą roku, natomiast jej okres końcowy jest wietrzny, chmurny, dżdżysty. Przedzime zjawia się w trzeciej dekadzie października. Region szczeciński w porównaniu z całym obszarem nadmorskim ma optymalne warunki termiczne od drugiej dekady czerwca do drugiej dekady września. Wpływa to na długość sezonu wypoczynkowego, w tym okresie są czynne domy wypoczynkowe. Sezon turystyczny jest dłuższy, może trwać od drugiej dekady kwietnia do trzeciej dekady października.

Najmniej korzystne warunki klimatyczne są od października do kwietnia. Najlepsze warunki narciarskie na wzniesieniach morenowych; wydmy nadmorskie nie powinny być w tym celu wykorzystywane.

2. W regionie szczecińskim w 1959 r. znajdowało się 6145 miejsc wczasowych FWP (Międzyzdroje, Pobierowo, Rewal, Słiwin, Niechorze), 388 miejsc w noclegowych punktach PTTK, 856 miejsc w szkolnych schroniskach wycieczkowych. Łączna pojemność zarejestrowanych punktów noclegowych w regionie szczecińskim wynosiła 7389 miejsc noclegowych, co dało gęstość $15,72 \text{ ł/km}^2$, przeszło dwa razy większą w porównaniu ze średnią na całym nadmorskim obszarze.

Niezależnie od noclegowej bazy FWP, PTTK i Min. Ośw. w regionie mieszczą się 4 hotele miejskie, hotel orbisowski, schronisko harcerskie, domy wypoczynkowe różnych instytucji, Związków Zawodowych oraz prywatne domy rybackie i inne, w których istnieje możliwość zakwaterowania w sezonie letnim. W stosunku do wszystkich innych obszarów w Polsce zaliczonych do przyrodniczo atrakcyjnych kategorii od I do V, w których średnia gęstość wynosi $0,57 \text{ ł/km}^2$, nadmorski obszar szczeciński należy do najlepiej zainwestowanych. Działają w nim kąpieliska nadmorskie, o długoletnich tradycjach, wyposażone w najniezbędniejszą sieć usługową zbiorowego żywienia i handlu detalicznego, urządzenia kulturalne i sportowe. Do tego dochodzą atrakcyjne tereny spacerowe i turystycznie zainwestowane szlakami umownie znakowanymi, na szlakach wieże widokowe, przy domach turystycznych wypożyczalnie sprzętu turystycznego, zagospodarowane i częściowo strzeżone plaże, wreszcie wiele pozaprzyrodniczych obiektów krajoznawczych, do których należy zaliczyć miasta pomorskie, niektóre zakłady pracy, porty morskie i rybackie, muzea i pojedyncze zabytki kulturalne, historyczne, archeologiczne i inne. W regionie szczecińskim jest ich wiele i różnego typu. Dla ruchu wypoczynkowego i turystycznego szczególnie ważne ze względu na odległość od centrum kraju i peryferyczność położenia regionu są połączenia komunikacyjne głównych kąpielisk z miastami wojewódzkimi siecią kolejową oraz sieć autobusowa łącząca je wzajemnie i ze stacjami kolejowymi, wreszcie organizowana w sezonie letnim przybrzeżna żegluga morska, a także przez jezioro Dąbie i Zalew Szczeciński ze Szczecinem do Świnoujścia i Międzyzdrojów. Nie wszystkie gałęzie usług są w jednakowym stopniu rozwinięte i na pewno nie zaspakajają wszystkich potrzeb ruchu w tym regionie, niemniej w porównaniu z sąsiednimi obszarami turystycznymi sytuacja jest lepsza. Najlepszy dojazd i zaopatrzenie mają Międzyzdroje, które w tym regionie odgrywają rolę centralnego ośrodka wypoczynkowego, w tym kierunku zaczęło się rozwijać i Świnoujście. Sam Szczecin skupia duży ruch turystyczno-krajoznawczy, jego zainwestowanie turystyczne reprezentują: dom turysty, hotele, dom studenta, schronisko harcerskie

i szkolne, Klub Turysty, Biuro Obsługi Turystów „Orbis”, przystanie żeglugi i kajakowe, wypożyczalnię sprzętu turystycznego.

3. Liczba osobodni zarejestrowanych w regionie szczecińskim przez FWP, PTTK i na podstawie ankiety szkolnej wynosiła (1959) 809 351 oraz około 20 000 pasantów, którzy korzystali z usług w domach wycieczkowych bez nocowania. Region szczeciński spośród wszystkich w Polsce miał największą liczbę osobodni zarejestrowanych w obiektach FWP, PTTK i Min. Ośw., poza tym stanowił wypoczynkowe zaplecze dla mieszkańców Szczecina.

Ruch wyrażony wartościami bezwzględny nie jest pełny, ponieważ znaczna część korzystających z wypoczynku i turystów nie nocowała w tych obiektach, które były przedmiotem analizy. Nie popełni się większego błędu przy założeniu, że ruch, w tej pracy nie uwzględniony, jest co najmniej dwa, a w niektórych miejscowościach trzykrotnie wyższy. Mnożnik ten przyjęto na podstawie osobistych obserwacji na wybrzeżu. Według szacunku Z. Filipowicza, na podstawie materiałów GKKFIT, w 1960 r. w woj. szczecińskim przebywało: na wczasach 93 000 osób, na koloniach 52 000, na obozach 5000, jako letnicy 300 000, łącznie dla wypoczynku 450 000 osób. Ponadto na wycieczkach: 260 000 osób, z tego na szkolnych 70 000 osób, na chłopskich 15 000, zakładów pracy 60 000, PTTK i innych 115 000 osób (w tym turystyka kwalifikowana 22 000).

Ruch świąteczny po pracy ze Szczecina obejmował około 500 000 osób (główne kierunki: Puszcza Wkrzańska, Góry Bukowe). Powyższy szacunek odnoszący się do 1960 r. wydaje się znacznie podwyższony, bo wątpliwe jest, aby bez wyraźnego wzrostu ilości miejsc noclegowych, przy utrzymującej się zdolności usługowej (w porównaniu z 1958 i 1959 r.), można było w następnych dwóch latach podwoić liczbę osobodni na wczasach. Liczba podanych osób (93 000) pomnożona przez 14 dni (przeciętny czas trwania wczasów pracowniczych) daje 1 302 000 osobodni, a według źródeł FWP w 1958 r. było 720 600. Miejsc wczasowych poza wybrzeżem nie ma w tym regionie. Powyższe szacunki liczby osób przełiczone na osobodni (z tym że wycieczki średnio dwudniowe, obozy 30-dniowe) dają około 8 milionów osobodni spędzonych w woj. szczecińskim dla wypoczynku i turystyki, z tego większość w strefie nadmorskiej. W materiałach różnych województw widać ogromną różnicę w wyborze podstaw i typów przyjętych do szacowania, w skali Polski są więc trudno porównywalne. Wydaje się, że przyjęta w tej pracy metoda porównywania tych samych typów wypoczynku i turystyki, na podstawie materiałów z tych samych źródeł dla obszaru całej Polski, jest słuszna.

Nadmorski region szczeciński jest przede wszystkim regionem wypoczynkowo-kąpieliskowym, na drugim miejscu stoi ruch turystyczno-krajoznawczy. W stosunku do skali ruchu w nadmorskim obszarze wydzielonym na podstawie bonitacji środowiska geograficznego i zaliczonym

do kategorii II ruch w regionie szczecińskim w 1959 r. był przeszło dwukrotnie wyższy. Największą gęstość ruchu wykazał wśród analizowanych typów wypoczynek osiadły w domach FWP, 1533,2 o.d./km², gęstość ruchu turystycznego dorosłych, zarejestrowanego w punktach noclegowych PTTK, 135,9 o.d./km², szkolny ruch wycieczkowy 52,9 o.d./km². Analogiczne gęstości ruchu w całym obszarze nadmorskim wynosiły: wczasowe FWP — 607,6 o.d./km², turystyki dorosłych (PTTK) — 125,75, szkolnego Min. Ośw. — 99,6 o.d./km².

Łączna gęstość ruchu wynosiła 1722,0 o.d./km² i była najwyższą wartością w stosunku do pozostałych dwóch regionów — kołobrzeskiego i gdańskiego. Baza wczasowa, największa z trzech regionów nadbałtyckich, powoduje przewagę tego ruchu w regionie szczecińskim, co jest uzasadnione warunkami środowiska geograficznego — atrakcyjnością krajobrazu i cechami klimatycznymi. Zainwestowanie ściśle turystyczne tego regionu spośród trzech regionów nadmorskich jest słabe, gęstością równe kołobrzeskiemu i dlatego ruch turystyczno-krajoznawczy jest słabszy i poza punktami noclegowymi trudny do uchwycenia. Coraz powszechniej turystyka kwalifikowana zwłaszcza motorowa i kolarska, posługuje się osobistym sprzętem noclegowym.

Sezonowość ruchu wypoczynkowego i turystycznego w regionie szczecińskim jest wyraźna. Poza punktami noclegowymi w Szczecinie, które z wyjątkiem listopada i grudnia mają przez cały rok rozkład ruchu prawie równy, z największym natężeniem w miesiącach czerwcu, lipcu i sierpniu, w pozostałych punktach największe odsetki turystów korzystających z noclegów przypadają: 41% w lipcu, 39% w sierpniu, 13% w czerwcu, łącznie w trzech miesiącach letnich 94,18%; w pozostałych reszta. Większość osobodni szkolnego ruchu wycieczkowego reprezentują 14-dniowe obozy wędrownie w okresie wakacyjnym, łącznie 62,5% osobodni, około 30% wycieczki jednodniowe ze Szczecina, około 7,5% letnie wycieczki kilkudniowe z dalszych części Polski. Domy wczasowe nie przystosowane do chłodniejszych pór roku są czynne tylko od czerwca do końca września, co limituje ruch wczasowy. Warunki klimatyczne sugerują przedłużenie sezonu na maj i październik, ale bez kąpieli w morzu.

II. NADMORSKI REGION KOŁOBRZESKI

1. Nadmorski region kołobrzeski obejmuje nadbrzeżną strefę środkowej części Pobrzeża Bałtyckiego (przeważnie Pobrzeża Słowińskiego i zach. część Kaszubskiego) od ujścia Parsęty do ujścia Łeby. Powierzchnia wydzielonego w tych granicach regionu wynosi około 550 km², w tym przeszło 167 km² powierzchnie jezior. W obrębie tego regionu występują typy krajobrazu: 1) wydmy o klasycznie wykształconych

wydmach między brzegiem morza a jeziorem Gardno i Dołgie Wielkie, znanych pod nazwą Białogóry, oraz między morzem a jeziorem Łebsko-Góry Sowie; 2) krajobraz młodych równin z bagnami, torfowiskami w zagłębieniach i pradolinie Łeby, z podmokłymi łąkami; 3) krajobraz klifowy w okolicach Jarosławca, między Ustką a Darłowem, związany z dyluwialną wysoczyzną dochodzącą do brzegu morza i wzniesień morenowych, wśród których kulminuje charakterystyczny Rowokół 115 m n.p.m.; wreszcie 4) krajobraz moreny dennej na pd. peryferiach regionu, w okolicy Słupska. Z obszarami wydm nadmorskich sąsiaduje szeroka piaszczysta plaża, z klifowym brzegiem węższa i kamienisto-żwirowa.

Przyrodniczą atrakcją tego regionu są płytkie jeziora przybrzeżne, dawne zatoki morskie, odcięte od Bałtyku wałami wydm, o największej powierzchni na całym polskim Pobrzeżu Bałtyckim. Są to przede wszystkim jezioro Łebsko i Gardno oraz mniejsze: Jamno, Bukowo, Wicko, Dołgie Wielkie i inne. Obszary bagien i torfowisk są trudno dostępne i niezdrowe, odpadają jako tereny wypoczynkowe. Baseny największych dwóch jezior z otoczeniem wchodzi w skład Nadmorskiego Parku Narodowego. Lesistość tego regionu, poza obszarem między jeziorami Wicko a Gardno, jest nieco mniejsza niż w regionie szczecińskim. Największe kompleksy lasów rosną jako otoczenie wydm i na niektórych wydmach (znaczna ich część jest zasypywana przez piaski) oraz na południowych krańcach regionu w okolicy Sławna, znane pod nazwą Sławieńskiego Lasu. W regionie kołobrzeskim znajdują się ujścia rzek płynących z Pojezierza Pomorskiego bezpośrednio do Bałtyku: Parsęty, Wieprzy, Słupi, Łupawy i Łeby. Są to wyloty naturalnych dróg wodnych, łączących obszar Pojezierza Pomorskiego z obszarem nadmorskim i stanowiących szlaki turystyki kajakowej.

W porównaniu z regionem szczecińskim warunki klimatyczne są tu nieco odmienne. Niższe średnie temperatury powietrza w styczniu, w lipcu, a więc także średnie roczne, więcej w roku dni mroźnych i z przymrozkami, nieco większe sumy opadów rocznych, ale więcej też dni pogodnych — w Darłowie powyżej 50, w Koszalinie 49. Optymalne warunki termiczne panują w tym regionie od drugiej dekady czerwca do pierwszej dekady września. W warunkach pogody bezchmurnej, podobnie jak w innych regionach nadmorskich, ale częściej ze względu na większą ilość dni pogodnych, gdy temperatura powierzchni morza jest różna od temperatury powierzchni lądu, występuje charakterystyczna bryza morska — wiatr miejscowy od strony morza. Nie sięga on dalej w głąb lądu niż do około 10 km zależnie od rzeźby pobrzeża, ale ma duże znaczenie w rozpraszaniu soli mineralnych, zwłaszcza jodu, w powietrzu, co rozszerza oddziaływanie leczniczych wartości klimatu morskiego poza strefę nadmorskiej plaży.

2. Według GKKFiT jednorazowa pojemność nadmorskiej strefy w woj. koszalińskim, co częściowo tylko odpowiada granicom regionu kołobrzeskiego, wynosi ok. 250 000 miejsc, na zapleczu leśnym 93 000, nad jeziorami 115 000. Liczby te ze względu na rzadkie zaludnienie obszaru i prymitywne warunki mieszkaniowe w osiedlach rybackich wydają się zbyt optymistyczne, nawet przy rozbudowie Kołobrzegu. W analizowanej bazie wypoczynkowo-turystycznej mieści się 2647 miejsc noclegowych; w tym 2080 FWP, 3879 PTTK i 180 szkolnych.

Zainwestowanie regionu kołobrzeskiego w porównaniu ze szczecińskim — jest znacznie słabsze. Gęstość zainwestowania wynosi 4,81 1/km². Wobec przyjętych kryteriów — nadmorski obszar kołobrzeski nie stanowi w pełni wykształconego regionu wypoczynkowo-turystycznego, mimo atrakcyjności środowiska geograficznego. Ponieważ w regionie tym znaczną część zajmują powierzchnie wodne, w zasadzie wydzielenia regionów zastosowano wyjątek i przyjęto kryterium średniej gęstości zainwestowania obszarów atrakcyjnych kategorii I—V (0,57 1/km²) zamiast średniej nadmorskiej kategorii II (6,93 1/km²). Porównanie gęstości bazy noclegowej FWP (3,82 1/km²), PTTK (0,70) i Min. Ośw. (0,30) wykazuje, że region kołobrzeski jest przede wszystkim zainwestowany dla ruchu wypoczynkowego (turystyka pobytowa), prawie czterokrotnie mniej dla ruchu turystycznego wędrownego. Średnia gęstość zainwestowania turystycznego na całym obszarze nadmorskim wynosiła 2,03 1/km², a więc region kołobrzeski jest wyraźnie w tym zakresie nie rozwinięty. Turystyczne obiekty PTTK w 1959 r. mają tylko trzy miejscowości nadmorskie: Darłówek, Ustka i Łeba, poza wybrzeżem, najbliżej w Smołdzinie, dalsze w Złotowie, Słupsku i Koszalinie. Szkolne schroniska również tylko w trzech miejscowościach nadmorskich (Sianożęty, Mielno, Przewłoka), pozostałe cztery w Darłowie (2 km od wybrzeża), Złotowie, Słupsku i Koszalinie.

Zainwestowanymi ośrodkami wypoczynku były przede wszystkim kąpieliska nadmorskie z domami FWP w miejscowościach: Ustronie Morskie, Sarbinowo, Chłopy, Mielno, Unieście, Darłówek, Ustka, Łeba — gdzie oprócz domów wczasowych FWP są domy wypoczynkowe różnych instytucji, związków zawodowych nie ujęte w tej pracy. Kąpieliskiem nie zainwestowanym przez FWP jest Jarosławiec.

Poza bazą noclegową w obiektach uspołecznionych, istnieje możliwość korzystania z pomieszczeń w prywatnych domach rybackich w Jarosławcu, Mielenku, we wsiach słowińskich między i nad jeziorami Gardno, Łebsko i innymi.

Zainwestowanie komunikacyjne regionu jest mniejsze niż w szczecińskim. Główna linia kolejowa z Gdańska do Szczecina łączy miasta położone już na peryferiach regionu w odległości kilku lub kilkunastu km od linii brzegowej i tylko niektóre miejscowości nadmorskie mają

dojazd kolejowy odgałęzieniami linii głównej (Łeba, Darłowo, Mielno). Brak bezpośredniego kolejowego dojazdu do wielu miejscowości nadmorskich w tym regionie hamuje ruch turystyczny i zmusza do korzystania z dojazdu łamanego (kolej-autobus), bo połączenia kolejowe w ciągu doby są rzadkie i aktualne tylko w sezonie letnim. Brak jest stałej żeglugi przybrzeżnej między Gdańskiem a Szczecinem, wzdłuż brzegów regionu kołobrzeskiego.

Te same okoliczności, które utrudniają ruch turystyczny, sprawiają wiele trudności turystyce pobytowej (przepełnienie środków komunikacyjnych w sezonie letnim, zwłaszcza w określone dni zmiany turnusów wczasowych).

Sieć placówek żywienia zbiorowego rzadka, zaopatrzenie ośrodków handlu detalicznego w masę towarową słabe w stosunku do potrzeb wczasowiczów. Zaopatrzenie w sezonie letnim jest na ogół niewiele większe od normalnego, a liczba ludności czasowo przebywającej w niektórych kąpieliskach bywa kilkakrotnie większa. Brak pełnej ewidencji ruchu uniemożliwia bardziej precyzyjne porównania.

Region kołobrzeski jako docelowy region turystyczno-krajoznawczy ma wiele pamiątek historycznych i kulturalnych. Są to zabytki architektury sięgające czasów ksiąząt pomorskich, muzea regionalne oraz reliktywne już budownictwo słowińskie w starosłowińskich wsiach typu okolnicy lub późniejszych rzędówek ciągnących się równolegle do linii brzegowej największych jezior przybrzeżnych (Smółdzino, Czołpinko, Kluki, Izbica). Tuż poza granicą wyznaczonego regionu, na wschód od koryta rzeki a w pradolinie Łeby, znajdują się wsie zamieszkane niegdyś przez Kaszubów Nadlebiańskich — Charbrowo, Gać — znane jako docelowe obiekty turystyki krajoznawczej, a w pobliżu nich rezerwaty torfowiskowe.

3. Region kołobrzeski w ruchu wypoczynkowym odgrywa poważną rolę na wybrzeżu, w zakresie wczasów FWP stoi na drugim miejscu po szczecińskim, natomiast ruch turystyczny (wędrorny) jest słabszy. Liczba o.d. wykorzystanych w domach FWP wynosi 274 800, liczba o.n. w domach turystycznych PTTK 25 917. Gęstość ruchu wypoczynkowego FWP 499,6 o.d./km² większa niż w gdańskim, gęstość w domach 47,1 o.d./km², najniższa spośród trzech regionów nadmorskich. Najmniejszy jest również szkolny ruch wycieczkowy. Wyjątkiem w tym regionie jest Ustka i Łeba, gdzie obiekty turystyczne są wykorzystywane przez cały rok, z największym natężeniem ruchu w lipcu i sierpniu oraz Słupsk, który, mając bezpośrednie połączenia kolejowe z największymi ośrodkami miejskimi Polski północnej, pełni funkcję punktu rozdzielczego. Przy uwzględnieniu noclegów wykorzystanych w Słupsku (17 382) gęstość ruchu turystycznego w regionie wzrasta z 47,1 na 78,6 o.d./km². Ze względu na rolę Słupska w ruchu krajoznawczo-tury-

stycznym podobnie jak Sławna, Koszalina, w regionie kołobrzeskim popełniono świadomie pewną niekonsekwencję w stosunku do przyjętego kryterium wyznaczenia granic regionu i przekroczono odległość określoną zasięgiem znakowanych szlaków turystycznych; przeprowadzono korektę granic regionu włączając Słupsk, Sławno, Koszalin, mimo że w stosunku do strefy pobrzeżnej leżą peryferycznie. Miejscowości te stanowią ważne punkty oparcia dla ruchu turystycznego ze względu na małą bazę noclegową w bezpośrednim sąsiedztwie wybrzeża i choć trasy wędrownie z tych miast w kierunku morza nie są znakowane, są uczęszczane zwłaszcza przez ruch turystyczny, motorowy i kolarski. Ze Słupska odchodzi linia kolejowa do Ustki. Słupsk ma połączenie autobusowe z Klukami i ze Sławnem. Węzłem dróg kolejowych i bitych jest również Sławno, stąd biegnie linia kolejowa do Darłowa, a przez Las Sławieński szosa asfaltowa, szlak turystyki kolarskiej i motorowej. Przy trasie tej leży Stary Jarosław i Krupy, wsie słowińskie odwiedzane przez krajoznawców, wykorzystywane przez ruch lotniskowy.

Statystyka ZUT-PTTK oprócz turystów korzystających z usług noclegowych podaje w 1959 r. 75 622 pasantów w regionie kołobrzeskim, którzy wprawdzie nie nocowali w domach turystycznych, ale korzystali z innych usług (wyżywienie).

Region kołobrzeski miał ruch turystyczny z przewagą natężenia w lipcu i sierpniu, gdyż ilość wykorzystanych osobonoclegów w tych dwóch miesiącach stanowiła 45,33% sumy całorocznej.

Ruch całoroczny miały tylko punkty noclegowe w Słupsku, Ustce i Łebie (w lipcu i sierpniu 40,5% sumy osobonoclegów). Szkolny ruch turystyczny reprezentowały obozy wędrownie wykazujące 75,7% sumy osobodni na wycieczkach szkolnych. Stosunek wykorzystanych noclegów do rzeczywistej przelotowości turystycznych punktów noclegowych PTTK w całym obszarze nadmorskim wynosił 58%, w regionie kołobrzeskim 56,5, podczas gdy w regionie szczecińskim 50,5, a w gdańskim 67,8%. Niepełne wykorzystanie możliwości usługowej obiektów turystycznych w regionach nadmorskich jest przede wszystkim wynikiem sezonowości ruchu i letniego typu bazy noclegowej, a na nierównomierność wykorzystania wpływa różny stopień dostępności komunikacyjnej. W ciągu miesięcy wakacyjnych każde miejsce noclegowe było wykorzystane w znacznie większym stopniu niż w miesiącach wiosennych i jesiennych, w zimie z reguły tylko w miastach.

Region kołobrzeski jest docelowym obszarem ruchu turystycznego z całej Polski. Największy udział w wykorzystaniu miejsc noclegowych w obiektach PTTK mieli turyści z Trójmiasta 4,0%, z Warszawy 3,8, Wrocławia 3,1, Poznania 2,0, Szczecina 1,9, Łodzi 1,8, Katowic 1,3, Krakowa 1,2. Łącznie udział turystów z tych miast wynosił 19,1%. Wypoczynek letni i turystyka letnia były prawie wyłącznie wykorzysty-

wane przez ludność miejską. Według ankiety przeprowadzonej dwukrotnie w 1958 r. w domach FWP nad morzem w dwóch obiektach w regionie kołobrzeskim (Ustronie Morskie — „Lublinianka” i Niechorze „Syrena”) wszyscy wczasowicze pochodzili z miast. Obiekty wypoczynkowe w regionie kołobrzeskim były lepiej wykorzystywane niż turystyczne. Przelotowość ich ograniczona do czterech miesięcy letnich wykazała 95,8% wykorzystania zdolności usługowej (jedna z największych w Polsce), prawie tak jak w regionie szczecińskim (97,7) i gdańskim (97,2%). Prawie martwe sezony — zimowy, przedwiosnie i przedzimą, przy całorocznej zdolności usługowej turystycznych punktów noclegowych obniżyły wskaźnik ich wykorzystania w stosunku do wczasowych.

III. NADMORSKI REGION GDAŃSKI

1. Region gdański obejmuje nadbrzeżną strefę wschodniej części Pobrzeża Bałtyckiego (Pobrzeża Kaszubskiego z wyjątkiem zachodnich krańców i Pobrzeża Warmińskiego), na wschód od Jeziora Żarnowieckiego i ujścia rzeki Piaśnicy po granicę państwa, z wybrzeżem Zatoki Gdańskiej i Zalewu Wiślanego, Mierzeję Helską i Mierzeję Wiślaną, łącznie około 500 km². W obrębie tego regionu występują wszystkie wymienione już typy krajobrazu nadmorskiego oraz deltowy. Obszary dyluwialnych wysoczyzn, tzw. kępy, są porozdzielane szerokimi pradolinami, oddzielonymi od morza wałami wydm. Kępy wysoczyzn opadają stromymi zboczami ku morzu tworząc brzeg klifowy. Największą wysokość 91 m n.p.m., osiąga powierzchniowo najmniejsza Kępa Redłowska, która urywa się nad Zatoką Gdańską klifem k. Orłowa. W północno-zachodniej części Kępy Swarzewskiej, na zachód od nasady Mierzei Helskiej, między Jastrzębią Górą a Rozewiem, występuje piękny odcinek wybrzeża klifowego z kulminacją 32,8 m. n.p.m. znany pod nazwą Jasne Wybrzeże. Zawieszone ujściowe dolinki strumieni wcinają się głęboko w dyluwialne podłoże i mają charakter wąwozów. Wąska plaża piaszczysto-żwirowa i potężne głazy narzutowe wymyte z urwistego brzegu wskazują genezę krajobrazu naturalnego. Na zachód od Jastrzębiej Góry plaża osiąga szerokość do ok. 40 m.

Na zapleczu kęp rozciąga się Puszcza Darzłubska z drzewostanem mieszanym, z udziałem buków i dębów.

W delcie Wisły występuje krajobraz deltowy; przeciętna wysokość tego obszaru wynosi ok. 9 m n.p.m., w depresjach na wschód od Gdańska spada do ok. 1,5 m poniżej poziomu morza między dolną Wisłą a Nogatem, jeszcze niżej przy ujściu Elblązki (Wisła Elbląska) i w okolicach jeziora Druzno. Jest to bezleśna równina, słabo urozmaicona płaskimi garbami, którą od morza oddzielają wały wydm. Równinę tę rozcinają stare ujścia Wisły, przełom Wisły, przekop oraz na wschodzie

deltowe ramiona Nogatu. Ponad Żuławami (Elbląskimi) od wschodu wznosi się charakterystyczny w krajobrazie guz morenowy — Wysoczyzna Elbląska, zwana także Wzgórzami Elbląskimi. Zbocza Wysoczyzny Elbląskiej rozcinają liczne wąwozy. Zarówno głębokie wąwozy, jak wierzchowina Wysoczyzny są porośnięte lasami mieszanymi z przewagą buków i dębów.

Mierzeję Wiślaną 56 km długą, 49 m n.p.m. wysoką porasta wysoko-pienny las mieszany oraz zagajniki krzewów o bujnym podszyciu i gęstym runie. Na wysokich wydmach w rejonie Krynicy Morskiej przeważa sosna. Na Mierzei — między wydmami bezodpływowe zagłębienia, wilgotne i trudno dostępne. Zalew Wiślany w stosunku do Zatoki Gdańskiej jest cieplejszy i zaciszny; maksymalna jego głębokość 5,1 m.

Mierzeję Wiślaną 56 km długą, 49 m n.p.m. wysoką porasta wysoko-z łańcucha wydm rzadko porośniętych przeważnie lasem skarłowaciałej sosny, i mieszanym, miejscami z bezleśnych nagich piasków, przesypanych przez silne wiatry wiejące od morza. Wysokość wydm dochodzi do kilkunastu metrów. W sąsiedztwie wzniesień płaskie powierzchni łąk podmokłych. Z wyjątkiem małego odcinka brzegu u nasady Mierzei od strony Zatoki Puckiej, gdzie jest grząsko i mulisto, z obu stron Mierzei istnieją dogodne warunki do kąpiel, z tym że płytka (średnio 2 m, maks. 30 m głęboka w Jamie Kuźnickiej) Zatoka Pucka, cieplejsza i zaciszniejsza niż pełne morze, nadaje się szczególnie do kąpiel dla dzieci. Wyjątek stanowią przystanie i porty rybackie ze względu na zanieczyszczenie dna różnymi odpadkami, a wody tłustymi smarami.

Mierzeja Helska z całego Pobrzeża Bałtyckiego ma najbardziej typowy klimat morski, a na Mierzei — stacja w Helu. Średnie wartości temperatur wynoszą: styczeń $-0,6^{\circ}$, lipiec $+17,2^{\circ}$, amplituda roczna $17,8^{\circ}$. Pory roku rozkładają się tu następująco: początek przedwiośnia — druga dekada marca, początek wiosny — druga dekada kwietnia (najpóźniej na całym wybrzeżu), początek lata — trzecia dekada czerwca, początek jesieni — połowa września (wczesna jesień jest najpogodniejszą porą roku, jej końcowy okres dżdżysty, chmurny, wietrzny), początek przedzimia — koniec października.

W regionie gdańskim optymalne warunki termiczne panują od trzeciej dekady czerwca do połowy września, a nawet do końca na Mierzei Wiślanej. W cieplej porze roku przewaga wiatrów z zachodu, północnego zachodu i północy, w chłodnej z południowego zachodu i zachodu. Maksymalna prędkość wiatrów: Gdynia 35 m/sek, Hel 27 m/sek; prędkość wiatrów rośnie w zimie, słabsze są na wiosnę i w lecie. Wiatry o tej prędkości powodują na Bałtyku sztormy, wywołują fale niszczące brzeg, przynoszą opady. Suma opadów jesieni jest wyższa od sumy opadów wiosny. Hel ma 44 dni pogodnych w roku.

2. Z trzech nadmorskich regionów gdański ma najmniejszą bazę FWP — 1334 miejsc wczasowych, największą PTTK — 1610 łózek, pośrednią Min. Ośw. — 524 łózek, łącznie 3468. Ilości miejsc w obiektach odpowiada wskaźnik gęstości miejsc noclegowych, który wynosił 6,93 ł/km², co równa się gęstości w całym obszarze nadmorskim o krajobrazie zaliczonym do kategorii II. Gęstość zainwestowania wczasowego była poniżej średniej wartości obliczonej dla całego obszaru nadmorskiego (2,67 : 4,90), natomiast gęstości: turystycznego PTTK (3,22 : 1,23) i szkolnego Min. Ośw. (1,06 : 0,80) były wyższe.

Pełna baza kwaterunkowa, to znaczy: a) pomieszczenia otwarte (PTTK, gospodarka komunalna, osoby prywatne) oraz b) pomieszczenia otrzymane na podstawie skierowania — w całym woj. gdańskim według WKPG wynosiła 108 000 miejsc noclegowych (a — 55 000, b — 53 000), z tego w pasie nadmorskim mieściło się 95 000, czyli około 90%. Na podstawie informacji z tego samego źródła w 1959 r. Gdańsk miał 17 735 miejsc noclegowych, Gdynia — 14 518, Sopot 16 076, Elbląg 2428, pow. gdański — 2987, pow. pucki — 22 293, pow. wejherowski — 1667, pow. elbląski — 6210, razem: 83 914.

W podanej liczbie 95 000, oprócz bazy noclegowej analizowanej w niniejszej pracy, mieszczą się miejsca wymienione w punktach a) i b) w nadmorskich kąpieliskach, osadach rybackich nad pełnym morzem, nad Zatokami Gdańską i Pucką, nad zalewami. Większość bazy kwaterunkowej mieści się na obszarze Trójmiasta (48 329). Zjawisko to wydaje się nieprawidłowe. Wielkie miasta przemysłowe z ich ruchem i hałasem nie dają gwarancji pełnego odpoczynku, zwłaszcza, że nie wszystkie miejsca wypoczynkowe mieszczą się w izolowanych dzielnicach w tym celu specjalnie rozbudowywanych. Ilość pomieszczeń w otwartych, ogólnie dostępnych obiektach o charakterze społecznym jest mała w stosunku do ilości pomieszczeń prywatnych, co pociąga za sobą znaczne koszty ponoszone przez korzystającego z wypoczynku; przeciętny koszt 1 łóżka w sezonie letnim wynosi około 25 zł za dobę; tak jest prawie na całym Pobrzeżu Bałtyckim.

Zagospodarowanie plaż morskich w regionie gdańskim jest bardzo różne, podobnie stan sanitarny nadmorskich miejscowości w regionie gdańskim, koszalińskim i szczecińskim, a szczególnie uderza w gdańskim, gdzie tradycje kąpieliskowo-letniskowe są stare i brak odpowiednich urządzeń nie wszędzie można uzasadniać zniszczeniami wojennymi. Miejsca wyznaczone na campingi i obozowiska nie mają wyposażenia higieniczno-sanitarnego, w okresie letnim stają się co najmniej śmietnikami. Sezonowa sieć punktów gastronomicznych i zaopatrzeniowych skupia się w rejonie Trójmiasta.

W zakresie komunikacji spośród trzech nadmorskich regionów gdański jest najlepiej zainwestowany i zorganizowany dzięki bezpośrednim po-

łączeniom Gdańska i Gdyni z miastami wojewódzkimi, zwłaszcza Helu i Elbląga z Warszawą. Zelektryfikowana linia Gdańsk—Wejherowo oraz specjalne pociągi motorowe na Hel stwarzają dogodne warunki dla ruchu turystycznego w tym kierunku. Przybrzeżna komunikacja morska na szlaku wodnym Gdynia—Hel w 1959 r. nie była regularna, nie obsługiwała innych miejscowości na Mierzei z wyjątkiem Jastarni. Brak odpowiednich przystani morskich uniemożliwiał połączenie wodne innych miejscowości kąpieliskowych z Gdynią. Nieregularny był również transport pasażerów przez Zalew Wiślany z Tolkmicka do Krynicy Morskiej, a linia autobusowa biegnąca wzdłuż Mierzei Wiślanej z Gdańska w sezonie letnim była stale przeciążona. Do zainwestowania wypoczynkowo-turystycznego należą również aleje i ścieżki spacerowe wybiegające z centrum największych kąpielisk nadmorskich w kierunku plaż i wzdłuż wybrzeży morza oraz dalekobieżne szlaki turystyczne konwencyjnie znakowane.

Region gdański jest bogaty w pozaprzyrodnicze obiekty krajoznawcze. Należą do nich wszystkie porty, miasta, rybackie osady kaszubskie, latarnie morskie, wieże widokowe, w miastach i osadach zabytki budownictwa, sztuki, pamiątki historyczne, muzea itp.

3. Mała baza uspołecznionych punktów noclegowych w regionie gdańskim, do której ogranicza się analiza przeprowadzona w tej pracy, w stosunku do wielkości bazy prywatnej, nie daje pełnego obrazu ruchu wypoczynkowo-turystycznego. Dysproporcja ta szczególnie zaciążyła na ujęciu wielkości ruchu. Analiza materiału wykazała ruch pobytowy słabszy niż w regionie szczecińskim, co nie jest zgodne z rzeczywistością i stwierdzenie tego faktu musi poprzedzić dalsze zestawienia.

Na 495 590 o.d. zarejestrowanych łącznie w ruchu wypoczynkowo-turystycznym 189 400 przypadało na WFP, 155 409 na PTTK i 150 781 na Min. Ośw. Gęstość ruchu FWP wynosiła 378,8 o.d./km², PTTK 310,8, Min. Ośw. 301,5, łącznie 991,1. Wskaźnik gęstości ruchu w regionie gdańskim był wobec tego niższy niż w regionie szczecińskim. Stosunek gęstości ruchu w regionie gdańskim do gęstości w całym obszarze nadmorskim wyrażał się stosunkiem 991,1 : 832,95, podczas gdy w szczecińskim 1722,0 : 832,95. Na osobną uwagę zasługuje zarejestrowany w obiektach PTTK ruch pasantów (74 082 osób), który na pewno nie uwzględnił wszystkich turystów, ale z trzech regionów nadmorskich był największy. Świadczy to, że ruch turystyczny w regionie gdańskim był co najmniej czterokrotnie wyższy niż w szczecińskim. Z porównania liczby usług noclegowych w obu regionach taka różnica nie wynika, ale liczba pasantów uzupełnia liczbę turystów nocujących w obiektach PTTK i do pewnego stopnia może być orientacyjna. Według materiałów zestawionych przez Z. Filipowicza ruch wypoczynkowo-turystyczny w całym woj. gdańskim w 1959 r. wyrażał się liczbą 1 150 000 osób. Należy przy-

puszczać, że jeżeli 95% bazy noclegowej mieściło się w strefie nadmorskiej województwa, to również 95% tego ruchu przypadało na ten obszar (ok. 1 092 500 osób). Dane statystyczne zebrane w tym opracowaniu stanowiłyby nieco mniej niż połowę sumy szacunkowej GKKFiT, ale w materiałach GKKFiT jest mowa o liczbie uczestników, a nie osobodni, i dlatego dysproporcja w ujęciu i skali ruchu między tymi danymi jest ogromna. Potwierdza to słuszność uwagi, że otwarta baza społeczna jest nikła w stosunku do prywatnej. Porównanie liczby czasowo przebywających w regionie gdańskim do ludności stałej wykazuje, że na jednego stałego mieszkańca przypada więcej niż jeden osobodzień wypoczynkowo-turystyczny. W kąpieliskach nadmorskich w sezonie letnim przebywają jednak również stali mieszkańcy regionu, czego szacunek GKKFiT nie uwzględnia, a więc korzystających z usług noclegowych i innych z poza województwa i regionu jest mniej. Dowodem potwierdzającym to stwierdzenie jest świąteczny ruch motorowy na Mierzei Helskiej. W sezonie letnim, a zwłaszcza w soboty i niedziele, na asfaltowej szosie Władysławowo—Jurata zanotowano pojazdy osobowe (samochody i motocykle) jedne za drugimi z przerwą czasową najwyżej 3 minuty, a przy słonecznej pogodzie jeszcze krótszą. Godzinami szczytu są w dni przedświąteczne 14—19 z kierunku Gdańska, a w dni świąteczne 10—11, w odwrotnym kierunku ruch koncentruje się od godziny 17 do późnego zmroku. Rejestracyjne znaki pojazdów wykazały ruch z całej Polski, najsilniejszy jednak z Trójmiasta, Warszawy i miast północnej Polski łącznie ze Szczecinem.

Według materiałów WKPG w 1959 r. w woj. gdańskim było: 319 000 letników, 1 820 000 turystów, 78 000 uczestników kolonii, razem czasowo przebywających 2 217 000 osób, z tego 95% w obszarze nadmorskim. W porównaniu ze statystyką z 1938 r. (łącznie 545 000) był to wzrost czterokrotny. Według tego źródła wczasy świąteczne w powiatach pucskim, wejherowskim i elbląskim wykazały 49 580 uczestników, łącznie na terenie całego województwa 600 000 osób korzystało z wypoczynku świątecznego, przede wszystkim ludność miejska woj. gdańskiego.

Region gdański jest regionem wypoczynkowo-turystycznym w skali krajowej i zapleczem wypoczynkowym ośrodków miejskich województwa.

Z ankiety przeprowadzonej w 5 obiektach turystycznych PTTK (Gdańsk, Sopot, Elbląg, Jastarnia, Krynica Morska) widać, że 28,0% turystów korzystających z usług noclegowych w tych obiektach pochodziło w 1959 r. z 8 ośrodków miejskich, pozostałe 72% z całej Polski. Udział turystów z 8 miast był następujący:

Warszawa	— 6,8% (8,21)	Katowice	— 4,4% (4,05)
Łódź	— 2,8 (3,18)	Kraków	— 2,6 (2,62)
Poznań	— 5,0 (4,78)	Wrocław	— 2,7 (2,86)
Szczecin	— 1,0 (1,07)	Trójmiasto	— 2,7 (4,63)

Turystyczne powiązania międzyregionalne były najsilniejsze z Warszawą i miastami północnej Polski (14,6%), słabsze z południowymi (9,7). Stosunki te układały się podobnie na całym obszarze nadmorskim (we wszystkich trzech regionach) z tym, że udział turystów z 8 miast był nieco większy i wynosił 31,4% (odpowiednie liczby dla porównania wpisano wyżej w nawiasach). Te same obiekty wykazały, że ruch turystyczny z wyjątkiem miast portowych istniał tylko w czasie 4 miesięcy (VI—IX), natomiast w miastach portowych we wszystkich miesiącach, z największym natężeniem w lipcu i sierpniu (34,7% sumy rocznej w Sopocie). Miesiącami najslabszego ruchu były: kwiecień, luty, marzec, październik, listopad; silniejszy ruch zaznaczył się w maju, wykorzystano również okresy świąteczne w zimie (B. Narodzenie, Nowy Rok).

REGIONY POJEZIERNE I WYZYNNE

Na obszarach o typach krajobrazów pojeziernych, zgodnie z przyjętymi kryteriami, wydzielono na wschodnim — cztery regiony, na zachodnim jeden, na środkowopolskim — jeden.

IV. REGION SUWALSKO-AUGUSTOWSKI

1. Region suwalsko-augustowski, o pow. ok. 1260 km² obejmuje obszary o następujących typach krajobrazu naturalnego: pojeziernym pagórkowatym oraz pojeziernym sandrowym i młodych równin morenowych. Ustalony na podstawie przyjętych kryteriów nie pokrywa się z fizyczno-geograficznym Pojezierzem Suwalskim ani Kotliną Augustowską, ponieważ obejmuje tylko część tych jednostek turystycznie i wypoczynkowo zagospodarowaną. W obrębie regionu znajduje się kilka kompleksów i pojedynczo występujące jeziora, których powierzchnia wynosi łącznie ok. 60 km². Ośią regionu, którego atrakcyjnymi elementami są przede wszystkim woda i las, jest Czarna Hańcza, przez Kanał Augustowski związana z Biebrzą, a dalej przez Narew i Bug z Wisłą.

Czarna Hańcza przepływająca przez wiele jezior, między innymi przez Wigry, oraz kompleks jezior augustowskich, łącznie z zapleczem lasów puszczańskich, stanowią przede wszystkim cel turystyki kwalifikowanej w tym regionie, podczas gdy rejon samego Augustowa koncentruje ruch wypoczynkowy i sportowców. Czarna Hańcza łączy w jeden region trzy mikroregiony: północny obejmujący garby Wizajn i Krzemieniuchy, jeziora: Hańczę, Szelment Wielki i Mały, Jeziora Kleszczowieckie, których otoczenie zalicza się do krajobrazowo najpiękniejszych zakątków całego regionu, środkowy jeziora Wigry — największego na Pojezierzu Suwalskim, o dobrze rozwiniętej linii brzegowej i przeważnie otoczonej lasami, oraz południowy, augustowski z kompleksem jezior wśród puszczy.

Puszcza Augustowska, jeden z największych w Polsce kompleksów puszczańskich, o pow. przeszło 1000 km², rozciąga się od jeziora Wigry na południe po Biebrzę. W jej północnej części przeważają drzewostany świerkowe, w południowej sosnowe. Południowa część, turystycznie zupełnie nie zagospodarowana, znajduje się już poza regionem. Dodatkową atrakcją turystyczną całego regionu jest możliwość sportu wędkarskiego. Z północno-zachodnim krańcem regionu sąsiaduje Puszcza Romincka, o charakterze częściowo pierwotnym, wyjątkowo cicha, rzadko przez turystów odwiedzana.

Warunki klimatyczne charakteryzują dane ze stacji PIHM w Suwałkach (180 m n.p.m.). Średnie miesięczne temperatury wynoszą: w styczniu -4,9 °C, w kwietniu 5,7°, w lipcu 17,9°, październiku 6,4°, roczna temp. 6,2°, amplituda 22,8°. Liczba dni zimy w roku wynosi 124—130, lata — 85. Roczna suma opadu 649 mm. W zimie jest to najzimniejsza część Polski, natomiast w maju i lipcu temperatury powietrza są wyższe niż na Pojezierzu Pomorskim (większy stopień kontynentalizmu). Przedwiośnie w rejonie Suwałk zjawia się w trzeciej dekadzie marca (równocześnie z przedwiośniem w Zakopanem) i trwa 20—25 dni, jest chłodne i suche. Lato wkracza w pierwszej połowie czerwca, trwa ok. 80—90 dni, jesień jest cieplejsza od wiosny, ale bardziej zasobna w opady. Przedzime zaczyna się w ostatniej dekadzie października, trwa około 25 dni. Na ogół późna wiosna i wczesna zima skracają sezon wypoczynkowo-turystyczny w stosunku do zachodnich obszarów pojeziernych.

2. Region suwalsko-augustowski, wśród innych pojeziernych, należy do stosunkowo nieźle zagospodarowanych pod kątem widzenia potrzeb turystyki, ale tylko kajakowej, głównie w rejonie Wigier i Augustowa. Dla wypoczynku pobytowego, organizowanego przez FWP, nie został jeszcze wykorzystany. W noclegowych punktach turystycznych PTTK mieściło się 700 łóżek, w szkolnych schroniskach wycieczkowych 215, łącznie 915, co w przeliczeniu na km² daje gęstość 0,99 ł/km² (0,72 PTTK, 0,17 Min. Ośw.), a więc znacznie więcej niż średnio na całym pojeziernym obszarze wschodnim (0,18).

Poza analizowaną bazą PTTK i Min. Ośw. w południowym mikroregionie augustowskim i środkowym Wigier znajdują się obiekty innych organizacji społecznych, istnieją możliwości zakwaterowania w gajówkach, w domach prywatnych, hotelach (Augustów, Suwałki, Studzieniczna, Swoboda, Wigry, Gawrychruda, Płociczno, Bryzgiel, Rygol, Jałowy Róg, Mikaszówka, Wizajny i inne). Region suwalsko-augustowski ma dobre miejsca na obozowiska nad jeziorami i rzekami. Sieć autobusowa z dwoma węzłami w Augustowie i Suwałkach jest wprawdzie rzadka, ale umożliwia dostęp na północ aż do Wizajny, obejmuje ośrodki turystyczne Płociczno i Wigry.

3. Ruch turystyczny zarejestrowany w 7 obiektach na 10 czynnych w regionie (1 schronisko, 1 obozowisko, 8 stanic kajakowych) wykazuje 24 405 o.n., przy rzeczywistej przelotowości 62 624. Zdolność usługowa tych punktów noclegowych została więc wykorzystana w 39%. Schronisko w Augustowie, czynne przez cały rok, największy ruch miało w czterech miesiącach letnich (VI—IX), 9771 o.n. na 11 888 w ciągu roku (82%), minimum w listopadzie, marcu, grudniu, natomiast stacje wodne czynne przeważnie przez trzy miesiące od 15.VI. do 15.IX. wykazały ruch tylko w dwóch miesiącach: lipcu i sierpniu, stąd wskaźnik wykorzystania jest taki niski. W czasie miesięcy wakacyjnych przelotowość stancji w Swobodzie—Studzienicznej wynosiła 4560 o.n., a wykorzystanie 5258, czyli 115%. Podobne wykorzystanie wykazały stacje: Serwy, Płaska, natomiast Fraćki, Rygol — mniejsze niż 50%, wszystkie przez połowę czerwca i września były puste. Obiekty turystyczne w regionie suwalsko-augustowskim wykazują połowę turystów z ośmiu największych miast Polski, a w tej połowie największy odsetek turystów z Warszawy (56%), Katowic (16%), Łodzi i Krakowa (po 7%). Turyści z tych czterech miast łącznie stanowili 86% sumy przybyłych z ośmiu, czyli udział turystów z Wrocławia i Szczecina był minimalny, nieco większy z Poznania i Gdańska. W szkolnym ruchu wycieczkowym zarejestrowano 4704 o.n., łącznie z turystycznym dorosłych 29 109, co po przeliczeniu na km² określa gęstość ruchu na 21,4 o.n./km². Gęstość ruchu PTTK (19,3) była przeszło trzykrotnie wyższa niż średnio na całym pojeziernym obszarze wschodnim (mazurskim) zaliczonym do kategorii III, a gęstość szkolnego ruchu odpowiadała średniej 2,1 o.n./km².

Region suwalsko-augustowski jest obszarem turystyki kwalifikowanej — kajakowej i żeglarskiej oraz turystycznych wczasów wędrownych, a potencjalnie turystyki narciarskiej w części północnej. Wielu turystów korzysta w tym regionie z własnego sprzętu noclegowego (namioty, śpiwory), toteż znaczna część turystów wypada spod ewidencji. Jest to region o wyjątkowych warunkach dla spokojnego wypoczynku, ale w tym zakresie prawie nie wykorzystany poza popularnymi szlakami wodnymi i brzegami największych jezior augustowskich oraz Wigier, gdzie jest znacznie gwarniej niż nad małymi jeziorami śródlęsnymi.

V. REGION WIELKICH JEZIOR MAZURSKICH

1. Region Wielkich Jezior Mazurskich albo pisko-węgorzewski (pcw. ok. 2800 km²) wśród innych pojeziernych wyróżnia się ogromną powierzchnią jezior, które łącznie (sumując tylko o pow. ≥ 10 ha) zajmują ok. 500 km², czyli prawie 18% pow. regionu. W obrębie regionu znajdują się obszary o krajobrazach młodoglacjalnych, do których należą: krajobraz pojezierny pagórkowaty oraz pojezierny sandrowy i młodych rów-

nin morenowych ze względu na stopień atrakcyjności krajobrazu zaliczone do kategorii III.

Poza urozmaiconą rzeźbą powierzchni, zwłaszcza na zachodzie i północnym wschodzie regionu (okolice Mrągowa i Giżycka), poza największymi w Polsce jeziorami (Śniardwy 10 660 ha i Mamry 10 450 ha z bocznymi basenami) istnieje gęsta sieć jezior od małych oczek śródlęśnych do mających przeszło 2000 ha pow. Często jeziora wiążą się bezpośrednio ze sobą lub za pośrednictwem strug i kanałów, stanowiąc naturalne drogi wodne dla turystyki kajakowej i żeglugi śródlądowej. Znaczna część jezior ma wysokie, lesiste brzegi, część płaskie i podmokłe, ale prawie nad każdym znajdują się miejsca dogodne do obozowania. Przeważająca większość terenów obozowiskowych jest w tym regionie dobrze znana turystom wodnym, zwłaszcza te na piaszczystych brzegach jezior. W obrębie regionu znajduje się kilka kompleksów leśnych, z których największa jest Puszcza Piska (częściowo poza regionem) o pow $> 1000 \text{ km}^2$, a w bezpośrednim sąsiedztwie Puszcza Borecka, ładniejsza, ale nie włączona do regionu, ze względu na brak turystycznej bazy noclegowej. Na Puszczy Piską składa się prawie jednolity bór sosnowy z domieszką świerka i drzew liściastych (iglaste 80% drzewostanu). Partie mieszanego lasu o charakterze pierwotnym zostały wydzielone z eksploatacyjnej gospodarki człowieka jako rezerваты przyrody (np. w pobliżu wsi Krutyń, osady Warnoły). Istnieją również liczne rezerваты ptactwa wodnego i błotnego. E. Romer charakteryzując klimaty Pojezierza Mazurskiego przyjął podział na cztery krainy: ostródzką, olsztyńską, olecką i sejneńską. Wszystkie mają wyraźne cechy kontynentalizmu, który wzrasta ku wschodowi. Należy przypuszczać, że cechy klimatyczne regionu Wielkich Jezior Mazurskich są pośrednie między cechami miast Ostródy a Suwałk, z tym że wielkie powierzchnie wód odgrywają poważną rolę w łagodzeniu stopnia kontynentalizmu. Występowanie zjawisk lodowych na drogach wodnych wpływa na sezon żeglugowy i na turystykę wodną. Według J. Lambora na Wielkich Jeziorach Mazurskich zjawiska te pojawiają się już w ostatniej dekadzie października, ale przeciętnie występują w listopadzie, zanikają zazwyczaj w trzeciej dekadzie marca. Najpóźniejsze zanikanie może wypaść w drugiej dekadzie kwietnia. Przeciętny okres przerw żeglugowych, spowodowanych zjawiskami lodowymi, na szlakach Wielkich Jezior Mazurskich trwa więc ok. 120 dni. Praktycznie, żegluga śródlądowa w tym regionie funkcjonuje znacznie krócej, niżby to wypadło z warunków klimatycznych, co jest związane z letnim sezonem ruchu turystycznego.

2. W regionie Wielkich Jezior Mazurskich znajduje się 712 miejsc wczasowych FWP (Mikołajki, Wydminy i Łężany), 1523 miejsc noclegowych w obiektach PTTK i 273 w szkolnych schroniskach wycieczkowych. Suma 2508 łóżek, przeliczona na km^2 , daje łącznie gęstość 0,88 (0,25 ł/km^2 FWP, 0,54 PTTK i 0,09 Min. Ośw.), przeszło czterokrotnie

większą, niż ma cały pojezierny obszar mazurski wschodniobałtycki, ale mniejszą niż w regionie suwalsko-augustowskim.

Największa baza żeglarska i warsztaty naprawcze taboru wodnego mieszczą się w Mikołajkach, poza tym wypożyczalnie sprzętu kajakowego są zorganizowane przy stanicach kajakowych. W Giżycku znajduje się stocznia rzeczna. Szlak żeglugi śródlądowej składa się z trzech odcinków: Węgorzewo—Giżycko, Giżycko—Mikołajki—Ruciane, Mikołajki—Ruciane—Pisz. Znakowane szlaki piesze łączą atrakcyjne obiekty przyrodnicze i pozaprzyrodnicze. Najważniejsze szlaki: Mrągowo—Kętrzyn—Giżycko, Giżycko—Węgorzewo—Kętrzyn, Giżycko—Mikołajki—Ruciane, Pisz—Orzysz—Giżycko, Ruciane—Pisz. Na jeziorze Tałty i Mikołajskim w sezonie letnim odbywają się zawody sportowe na ślizgaczach, w zimie na bojerach. Mikołajki są dużym ośrodkiem nie tylko wypoczynku i turystyki, ale także sportów wodnych. Poza analizowaną bazą FWP, PTTK i Min. Ośw. znajdują się tu letniskowe pomieszczenia w domach prywatnych. Warunki zakwaterowania są jednak dość prymitywne, podobnie jak stan zagospodarowania szlaków wodnych (zwłaszcza niektóre przystanie). Dojazd z miejscowości Polski centralnej jest rozwiązany przez bezpośrednie połączenie kolejowe (a nawet autobusowe) z Warszawą, natomiast inne miasta, zwłaszcza południowej Polski, bezpośrednich połączeń mają mało. Nawierzchnie dróg na uczęszczanych motocyklowych i samochodowych szlakach mazurskich wymagają częściej gruntownych napraw niż gdzie indziej, a w wielu wypadkach przebudowy. Przy dużym ruchu samochodowym i motorowym w regionie odczuwa się brak dostatecznie gęstej sieci stacji obsługi samochodów.

3. Region Wielkich Jezior Mazurskich ze wszystkich pojeziernych był najsilniej eksploatowany przez wszystkie typy wypoczynku i turystyki. Ruch wypoczynkowy zarejestrowany w obiektach FWP był prawie równy turystycznemu korzystającemu z punktów noclegowych PTTK (64 080 : 64 903), również duży był szkolny ruch wycieczkowy wykazujący 43 615 o.d. (analiza obejmuje ruch z 8 ośrodków miejskich w Polsce), w tym 40 390 na obozach wędrownych. Łączna suma osobodni w tych trzech typach bazy noclegowej wynosiła 172 598. Liczbie tej odpowiadała gęstość 61,07 o.d./km², z tego 22,9 FWP, 23,2 PTTK, 15,6 Min. Ośw. Ponadto z różnych usług w obiektach PTTK korzystało 11 292 pasantów. Liczba ta nie obejmuje wszystkich turystów, którzy przebywali w tym regionie, zwłaszcza korzystających z usług „Żegluga Mazurskiej”, która uruchomiła statki osobowe 50—170-osobowe od 1.V. do 30.IX. na trasie Giżycko—Mikołajki—Ruciane oraz 50-osobowe od 10.VI. do 31.VIII. na trasie Giżycko—Węgorzewo i od 15.VI. do 30.VIII. na trasach Mikołajki—Ryn, Mikołajki—Pisz. Nie obejmuje też przebywających w ośrodkach Klubu Morskiego LPŻ w Giżycku, Mazurskiego Klubu Żeglarskiego w Mi-

kołajkach, Klubu Morskiego LPŻ w Węgorzewie, w hotelach w Giżycku, Kętrzynie, Mrągowie, Mikołajkach, w ośrodku turystycznej spółdzielni pracy „Wagabunda” i w obozie campingowym LPŻ w Rucianem, w innych klubach sportów wodnych, które mają własne przystanie. Szacunek GKKFiT (Z. Filipowicz) dla woj. olsztyńskiego podaje w 1960 r. 600 000 turystów, letników i wczasowiczów, co odpowiadałoby mniej więcej 2 mln osobodni. Liczba osobodni w 1959 r. mogła być mniejsza, ale analizowany ruch stanowił tylko około 10% rzeczywistego, choć większość ruchu w województwie skupia się w regionie Wielkich Jezior. Znaczna część osób korzystała z pomieszczeń prywatnych w Giżycku, Rucianem, Mikołajkach, Mrągowie, Węgorzewie, Orzyszu i innych położonych nad jeziorami lub przy strugach łączących jeziora (Sorkwity, Piłaki Wielkie, Piecki, Krutyń, Ukta, Snopki, Karwica, Wiartel, Zgon, Kamień, Sterławki, Wilkasy, Boguszewo, Rydzewo, Grzybowo, Bieńki, Baranowo, Babięta, Wejsuny, Nowy Most, Czaple, Jabłoń, Nowe Guty i inne). Gęstość społecznej bazy była rzadsza niż w regionie suwalsko-augustowskim (0,88 : 0,99), ale gęstość ruchu, ze względu na atrakcyjność Wielkich Jezior, zorganizowaną żeglugę i lepszy dojazd do głównych ośrodków była znacznie większa (61,7 : 21,4). Mimo wszystko przelotowość 17 analizowanych obiektów była znacznie większa od ilości udzielonych noclegów, wskaźnik wykorzystania punktów noclegowych wynosił 31% zdolności usługowej i rozkładał się nierównomiernie. Największe wskaźniki wykazał dom wycieczkowy w Węgorzewie (w lipcu 102,3%, w sierpniu 108,8%), w Rucianem, Wilkasach i Sorkwicach (75—85%) w tych samych miesiącach, inne znacznie mniej. Z powyższego wynika, że w analizowanych obiektach PTTK w dwóch miesiącach wakacyjnych 1959 skupiało się 78,5% sumy osobonoclegów, w pozostałych od 0,5 w grudniu do 8,9 w czerwcu.

W 5 największych obiektach stwierdzono, że główna masa korzystających z usług noclegowych w regionie pochodziła z 8 miast Polski (75,4%). Udział turystów z Warszawy był największy — 27,0%, z Łodzi 13,7, z Katowic 7,7, z Poznania 7,4, Gdańska—Gdyni i Sopotu łącznie 6,6, z Krakowa 5,8, Wrocławia 4,0 ze Szczecina 3,2.

Uczestnicy masowych wycieczek, organizowanych przez zakłady pracy lub przez związki zawodowe, korzystali przeważnie z przejazdów na szlakach wodnych nie nocując w obiektach turystycznych; pochodzili prawdopodobnie z całej Polski.

Region Wielkich Jezior Mazurskich jest obszarem turystycznym w skali Polski, jest zapleczem wypoczynkowym dla mieszkańców Warszawy i Łodzi, jest także celem turystyki zagranicznej, ale w tym zakresie ma poważne braki, zwłaszcza w odniesieniu do turystyki motorowej; jedna stacja benzynowa przypada na 466 km².

1. Region iławsko-ostródcki, ok. 740 km² pow., obejmuje część Pojezierza Iławskiego o krajobrazie pagórkowatym (morena czołowa). Na krańcach tego regionu leżą: Iława, Ostróda, Moraąg i Małdyty. W obrębie regionu mieszczą się kompleksy dużych jezior rynnowych; na zachodzie Jeziorak (3235 ha), połączone z jeziorem Ewingi, a dalej przez kanał przecinający Jezioro Drwęckie, Ilińsk (Jelonek), Bartężek, Ruda Woda, Sambród na szlaku Kanału Elbląskiego oraz Szelaąg Wielki przez Jezioro Drwęckie z rzeką Drwęcą i Wisłą. W ten sposób wszystkie trzy trasy wodne razem powiązane tworzą system dróg zamykający się w nurtach Drwęcy przy ujściu Iławki wypływającej z jeziora Jeziorak. Wymienione jeziora mają łącznie ok. 6824 ha.

Jezioro Drwęckie, Jeziorak, Rudą Wodę — otaczają duże kompleksy leśne (Lasy Liwskie, Lasy Taborskie, Lasy Dzierzgońskie). Na zapleczu regionu znajduje się dolina rzeki Pasłęki z żeremiami bobrów i jezioro Narie, nie włączone do regionu ze względu na brak odpowiedniego za-inwestowania.

Region iławsko-ostródcki odznacza się wśród innych pojeziernych wyjątkowo długą, pogodną i ciepłą jesienią. Wśród krain klimatycznych wydzielonych przez E. Romera na Pojezierzu Mazurskim region iławsko-ostródcki na najwyższą średnią temperaturę roczną, najmniej dni z przymrozkami i gorących, ale liczbę dni lata podobną jak Suwałki. Klimatyczne warunki do wypoczynku i dla turystyki — najlepsze w całym wschodnim obszarze pojeziernym (mazurskim).

Poza wodami i lasami przyrodniczo atrakcyjne są rezerваты ornitologiczne i liczne gatunki ryb w jeziorach.

2. W regionie iławsko-ostródckim brak domów wczasowych FWP. W noclegowych punktach turystycznych PTTK było 304 łózek (Iława, Ostróda, Piławki, Stare Jabłonki, Małdyty), a w szkolnych schroniskach wycieczkowych 185, łącznie 489. W przeliczeniu na km² gęstość łózek wynosiła 0,66, w tym 0,41 PTTK, 0,15 Min Ośw. Miejsca noclegowe miały hotele: w Iławie 18, w Ostródzie 44, a także obozowiska campingowe Spółdzielni Pracy „Turysta” w Iławie — 50, w Ostródzie 80, Przedsiębiorstwo „Warszawa-Olsztyn” obozowisko campingowe w Starych Jabłonkach miejsc 200 (powstałe po 1959 r.). Łączna baza w obiektach społecznych poza PTTK i Min. Ośw. dawała 392 miejsca noclegowe. Nad jeziorami były czynne przystanie kajakowe, kluby LPŻ w Iławie i Ostródzie, szkołka kajakowa PTTK w Starych Jabłonkach, przystanie dla statków na szlaku żeglugi Ostróda—Elbląg. Statki Państwowego Przedsiębiorstwa „Żegluga Gdańska” kursowały na tej trasie od 15.V do 15.IX.

Region iławsko-ostródcki ma dojazd kolejowy z Warszawy przez

Działdowo, z Gdańska przez Malbork, oraz z Olsztyna, Elbląga i Braniewa. Na krańcach regionu znajdują się dwa węzły kolejowe Iława i Małdyty. Iława i Ostróda są również węzłami linii autobusowych, każdy w sześciu kierunkach, na północ wzdłuż trasy Kanału Elbląskiego z Ostródy przez Miłomłyn, z Iławy przez Zalewo, położone nad północnym krańcem jeziora Ewingi połączone kanałem z jeziorem Jeziorak. Szlaki turystyczne wodne i lądowe, znakowane, wiążą ten region z Elblągiem, z regionem brodnickim (szlak Drwęcy) oraz z Górą Dylewską i Grunwaldem na południu. Ośrodkiem letniskowo-wypoczynkowym jest Tarda nad jeziorem Bartężek. W innych miejscowościach zakwaterowanie jest również możliwe w pomieszczeniach prywatnych.

3. Na podstawie zebranych materiałów można mówić tylko o ruchu turystycznym opartym na bazie PTTK i szkolnym. W obiektach PTTK w 1959 r. wykorzystano 18 418 o.n.: na wycieczkach szkolnych 1476 o.d., łącznie 19 894. Gęstość ruchu 26,8 o.n./km² (24,8 PTTK i 2,0 szkolnego) była przeszło 2,5 razy większa niż średnio na całym pojeziernym obszarze wschodnim. Region ten jest przede wszystkim wykorzystywany przez turystykę kwalifikowaną — kajakową i przez masowy ruch turystyczny, dla którego głównym celem jest Kanał Elbląski z pochylniami.

Z ilości innych punktów noclegowych, poza PTTK i Min. Ośw., można wnioskować, że ruch turystyczny oparty na bazie społecznej był w 1959 r. co najmniej dwukrotnie większy niż analizowany, a ponadto w wypoczynku świątecznym nad jeziorami i w lasach biorą udział mieszkańcy Iławy.

Ponieważ żadna stacja kajakowa tego regionu nie zwróciła ankiety dotyczącej wykorzystania usług noclegowych przez mieszkańców 8 największych miast, trudno mówić o ich udziale w ruchu turystycznym na tym obszarze. To samo dotyczy rozkładu ruchu w ciągu sezonu letniego (dane tylko z 3 obiektów — 80% ruchu VII i VIII); natomiast wnioski z autopsji wskazują, że już we wrześniu ruch w tym regionie, poza szkółką kajakową w Starych Jabłonkach i stacją w Piławkach, jest mały. Na szlaku kajakowym jeziora Jeziorak we wrześniu 1959 spotkano dwa kajaki, a obozowiska były puste. Jedynie w słoneczne niedziele ożywia się przystań i plaża w Iławie.

VII. REGION BRODNICKI

1. Mikroregion brodnicki (pow. ok. 180 km²) obejmuje obszar o krajobrazie pojeziernym, pagórkowatym, z kompleksem jezior o łącznej pow. ok. 1740 ha, przeważnie strugami powiązanych ze sobą i z Drwęcą oraz jej dopływami. Jeziora przeważnie są w stadium zanikania, towarzyszą im zarośnięte szuwarami łąki bagniste i torfowiska. Między niektórymi

brak połączeń ze względu na wzniesienia morenowe lub obniżenie poziomu wód. Prawie cały obszar jest porośnięty rzadziej lub gęściej borami sosnowymi, miejscami lasem mieszanym, w którym występuje grab, dąb, jawor, klon, lipa drobnolistna, modrzew u kresu północnego zasięgu i świerk. W lasach żyje zwierzyna łowna; nad jeziorami wiele ptactwa wodnego i błotnego, wśród nich wiele gatunków chronionych. Fragmenty pierwotnego lasu mieszanego zostały wyodrębnione jako rezerwy przyrody (nad jeziorem Mieliwo, Małe Partęczyny, nad Branicą). Rzeka Drwęca jest zanieczyszczona odpadkami z obróbki kłód drewna spławianego z wyżej położonych lasów; okresami zatarasowana jest tymi kłodami. To samo dotyczy wielu jezior. Z tego względu szlak jezior brodnickich w pewnych odcinkach nadaje się tylko dla wprawnych turystów wodnych.

2. Ilość miejsc noclegowych w liczbach bezwzględnych jest mała, ale w stosunku do powierzchni większa niż w regionie iławsko-ostródzkim: PTTK — 85, Min. Ośw. — 66, łącznie 151. Gęstość łóżek PTTK 0,47/km², szkolnych 0,36, łącznie 0,83 (w iławsko-ostródzkim 0,66). Poza stanicami kajakowymi w Bachotku i Partęczynach oraz trzema szkolnymi schroniskami w Brodnicy, Cichem i Góralach punkty oparcia można znaleźć w gajówkach i leśniczówkach nad jeziorami oraz w Brodnicy (hotel), która wiąże kilka linii kolejowych łączących ten region z Warszawą, Gdańskiem, Olsztynem i Toruniem. Z Brodnicy wybiega promienista sieć linii autobusowych, z których dla ruchu turystycznego największe znaczenie ma północna, biegnąca między dwoma łańcuchami jezior nad Jezioro Ciche oraz do Nowego Miasta Lubawskiego, skąd istnieje połączenie w kierunku Jeziora Skarlińskiego (Wawrowice). Najważniejszym obiektem krajoznawczym w tym regionie jest miasto Brodnica i jej zabytkowe budowle. W regionie istnieją cztery szlaki piesze: Brodnica—Ostrowite, Ostrowite—Tama Brodzka, Brodnica—Tama Brodzka, Brodnica—Nowe Miasto Lubawskie (łącznie 137 km dług.) oraz szlak wodny z jeziora Bachotek do jeziora Niskie Brodno koło Brodnicy. Szlaki te są najbardziej uczęszczane przez turystów, ponadto stacja kajakowa nad jeziorem Bachotek stanowi zaplecze wypoczynkowe dla mieszkańców Brodnicy.

3. Ruch turystyczny korzystający z pomieszczeń w dwóch stanicach nie określa jego pełnej skali, ponieważ znaczna część turystów wodnych korzysta z własnych namiotów lub innych możliwości noclegowych, w wielu przypadkach ogranicza się do jednego dnia. Ilość turystów zarejestrowanych w stanicach (w 1959 r.) była mała: 4521 osobonoclegów; ruch szkolny jeszcze mniejszy. Gęstość ruchu turystycznego w porównaniu z iławsko-ostródzkim regionem była większa (25,1 : 24,8), szkolnego — mniejsza (1,4 : 2,0). Największy udział w ruchu turystycznym mieli mieszkańcy Warszawy 16,8% i pobliskich miast pomorskich. Ze

Szczecina 5,4, z Łodzi i Wrocławia po 4,4, z Krakowa 3,4, z Katowic 3,2, Poznania 1,7, Gdańska—Gdyni i Sopotu 1,0 łącznie z 8 miast 40,3%. Mikroregion brodnicki stanowi jedno z zapleczy wypoczynku świątecznego mieszkańców Warszawy, zwłaszcza dla dysponujących samochodami i motocyklami. Odległość czasowa z Warszawy dla turystów zmotoryzowanych wynosi 2—2,5 godziny. Dojazd bezpośredni nad jezioro Bachotek jest dogodniejszy, z szosy brodnickiej uciążliwy (piaski).

VIII. REGION KOŚCIERZYŃSKO-KARTUSKI

1. Na rozległym, pojeziernym obszarze zachodniopomorskim o typach krajobrazu kategorii III (tak jak wschodniomazurski), ze względu na przyjęte kryteria można było wydzielić tylko jeden region im odpowiadający: kościerzyńsko-kartuski o powierzchni ok. 3200 km², co stanowi 14,7% pojeziernego obszaru zachodniopomorskiego. Region ten obejmuje prawie całe Pojezierze Kaszubskie; w jego granicach mieszczą się: Kartuzy, Chojnice, Czersk Pomorski, Bytów, Nowa Karczma. Wewnątrz tak ograniczonego regionu znajdują się największe na obszarze Pojezierzy Nadbałtyckich skupienia pagórków morenowych i najwyższe wzniesienie Wieżycy (331 m n.p.m.). Wśród pagórków — liczne jeziora. Powierzchnia największych (od 200 ha) łącznie wynosi ok. 8860 ha; należą do nich jeziora: Wdzydze, Charzykowskie, grupa jezior raduńskich, Jasień, Karsińskie, Gowidlińskie i inne. Obszar krajobrazowo najbardziej urozmaicony między Kościerzyną—Kartuzami a Sierakowicami z Jeziorem Ostrzyckim i grupą jezior raduńskich, popularnie określany jako Szwajcaria Kaszubska, jest lesisty z typowymi dla tego obszaru lasami mieszanymi i z pięknymi buczynami. Niektóre z nich są rezerwatami. Okolice jezior Raduńskiego i Ostrzyckiego są ponadto rezerwatami krajobrazowymi. Urok tego regionu podnoszą doliny rzek o charakterze wąwozów. W regionie kościerzyńsko-kartuskim biorą początek rzeki uchodzące do Bałtyku (szlaki kajakowe), Łupawa i Łeba, lewobrzeżny dopływ Motławy, Radunia oraz Wierzyca i Wda (Czarna Woda) dopływ Wisły. Przez region przepływa również Brda. Cechy klimatyczne Pojezierza Pomorskiego, a w nim regionu kościerzyńsko-kartuskiego są nieco inne niż Pobrzeża Bałtyckiego i wewnątrz regionu są zróżnicowane. W najwyższych partiach regionu średnia temperatura stycznia (miesiąc najzimniejszy w roku) jest znacznie niższa niż na wybrzeżu Bałtyku, wynosi poniżej $-3,0^{\circ}$. Najwyższa temperatura lipca w obrębie regionu wynosi $>16^{\circ}$, ale niższa jest niż na wybrzeżu. Temperatura powietrza obniża się ze wzrostem wysokości nad poziom morza, co wyraźnie występuje w rejonie Wieżycy. Ilość otrzymywanej energii cieplnej jest tu wyższa niż na Pobrzeżu, najwyższa na wschodzie regionu ok. 55 kcal/cm². Średnie roczne zachmurzenie wynosi ok. 65%, dni pogodnych od 35 do

50 w roku, pochmurnych ok. 140. Stosunkowo duże jest zachmurzenie w lecie (ok. 60%). Na ilość opadów większy wpływ wywiera ekspozycja niż wysokość nad poziom morza, toteż północno-zachodnie zbocza wzniesień, zwrócone w stronę głównych kierunków wiatrów deszczonośnych, otrzymują więcej opadów niż zbocza południowo-wschodnie. Maksimum opadów w sierpniu, > 80 mm; sumy opadów lata (VI, VII, VIII) stanowią tu 100—200% sumy zimowych. Wiosna jest suchsza niż jesień. Przedwiośnie pojawia się w połowie marca, wiosna w drugiej dekadzie kwietnia, lato w drugiej dekadzie czerwca, na północy trwa krócej niż na południu.

2. W regionie kościerzyńsko-kartuskim nie ma bazy FWP. Ilość miejsc noclegowych PTTK wynosi 151, Min. Ośw. 214, łącznie 365, co daje gęstość 0,05 PTTK, 0,07 Min. Ośw., łącznie 0,12 1/km². W porównaniu z innymi regionami pojeziernymi o tym typie krajobrazu jest to wartość najniższa, ale prawie trzykrotnie wyższa niż średnia całego obszaru pojeziernego zachodniopomorskiego (dla celów turystycznych i wypoczynkowych bardzo słabo zagospodarowanego). Zwłaszcza liczba społecznych punktów noclegowych jest mała w stosunku do wielkości obszaru (1071 łącznie PTTK i szkolnych), co daje gęstość 0,045 1/km². Kilka obiektów znajduje się poza regionem przy szlaku Brdy i dlatego szlak z Jezior Charzykowskich jest najlepiej zainwestowany. Według danych WKPG w Gdańsku baza kwaterunkowa w pow. kartuskim ma 5536 miejsc noclegowych; są to przede wszystkim pomieszczenia prywatne; podobny stan jest na terenie powiatów woj. bydgoskiego. Kościerzyna, Kartuzy, Chojnice i Lipusz, lokalne węzły kolejowe umożliwiają dostęp do regionu ze wszystkich kierunków, ale najszybszy dojazd z centralnych ośrodków kraju jest przez Pruszcz, Gdańsk lub Gdynię, zwłaszcza że uzupełniającą rolę spełnia sieć linii autobusowych. Kartuzy są węzłem linii autobusowych z Gdańska, Bytowa i Wejherowa, na południu podobne skupienie linii jest w Chojnicach, skąd najdogodniejszy dojazd nad Jezioro Charzykowskie. Sieć znakowanych szlaków turystycznych skupia się w części północnej w rejonie Wieżycy i Jeziora Raduńskiego, niektóre z nich są powiązane z wychodzącymi z Gdańska; naturalną drogę do Gdańska stanowi szlak Raduni i pieszy wzdłuż Raduni, z kilkoma wariantami. Region kościerzyńsko-kartuski poza walorami krajobrazu ma wiele obiektów dla turystyki krajoznawczej: miasta i osady wiejskie z zabytkowymi pamiątkami historycznymi i kulturalnymi. Do nich należą: Bytów, Kartuzy, Kościerzyna, Lipusz, Lipuska Huta, Czersk Pomorski, Chojnice, Stężyca, Wdzydze Kiszewskie, Będomin, Golubie Kaszubkie, Swornigacie, Charzykowy, Brusy, a na południu od nich Żabno i inne.

3. Mimo dużej atrakcyjności regionu ruch turystyczny jest mały. Ilość osobonoclegów zarejestrowanych w punktach PTTK wynosi 3999,

osobodni na wycieczkach szkolnych 11 981, łącznie 15 980, co daje gęstość 1,2 o.d./km² PTTK, 3,0 Min. Ośw., łącznie 4,2. Wskaźnik ten jest wyższy niż średni w całym obszarze zachodniopomorskim (2,25).

Region kościerzynsko-kartuski jest również zapleczem turystyczno-wypoczynkowym Trójmiasta. Wielkość ruchu świątecznego na terenie dwóch powiatów kartuskiego i kościerzynskiego na podstawie materiałów WKPG — Gdańsk wynosiła 194 540 o.d. w 1959 r., z tego w kartuskim 120 000. Jest to przeważnie ruch jednodniowy. W ruchu kilkudniowym, wędrownym nie wybija się udział turystów z żadnego wielkiego ośrodka miejskiego, największy udział turystów z Warszawy wynosi 7,0%; łącznie z 8 największych miast 19,7%; czyli 80,3% pochodzi z różnych części Polski albo z innych miast woj. gdańskiego, bydgoskiego, co trudno ocenić bez szczegółowej analizy kart meldunkowych.

IX. REGION ŁAGOWSKI

1. W środkowopolskim obszarze pojeziernym, o typach krajobrazu kategorii IV, zgodnie z ustalonymi kryteriami wydzielono tylko jeden region łagowski o pow. ok. 980 km². W stosunku do całego obszaru o tej samej skali walorów przyrodniczych region łagowski zajmuje 6,5% powierzchni. W granicach regionu znajduje się znaczna część Wysoczyzny Lubuskiej o dwóch typach krajobrazu: falistej równiny moreny dennej i pagórków moreny czołowej, które ciągną się od Słubic przez Pniewy w kierunku Poznania. Najwyższym wzniesieniem jest Bukowiec (227 m). W obrębie regionu znajdują się jeziora przeważnie typu rynnowego, okolonowane lasem. Te elementy decydują o przyrodniczej atrakcyjności regionu. Największe jeziora to: Niesłysz (albo Jezioro Niesulickie), Paklicko Wielkie, Ciecz (Trześniowskie), Wojnowskie, Wilkowskie, do mniejszych popularne Łagowskie (83 ha) i Bukowieckie. Brzegi jezior rynnowych są wysokie, suche z dogodnymi miejscami na obozowiska, porośnięte lasami bukowymi. Jeziora te łącznie z rzekami tworzą naturalne drogi wodne dla turystyki kajakowej. Przez Paklicę są powiązane z systemem Obrzy i Obrzyca, przez Pliszkę, odwadniająca Jezioro Łagowskie — z Odrą. Na zapleczu regionu, na pagórkach rzepińskich, znajduje się kompleks Puszczy Rzepińskiej. Warunki do wypoczynku — dobre. Region ten należy do najcieplejszych w Polsce. Dane stacji w Zielonej Górze (149 m n.p.m.) mogą służyć do określenia cech klimatu regionu łagowskiego; poza tym brak danych. Średnie temperatury stycznia — 1,3°, kwietnia 7,7°, lipca 18,1°, października 8,4°, roczna 8,2°, amplituda 19,4°. Dni mroźnych w roku 22, dni z przymrozkami 98, gorących 35; zimy 88, lata 95. Roczna suma opadu 636 mm. Zima zjawia się dopiero w pierwszej dekadzie grudnia. Pokrywa śnieżna jest krótkotrwała (40—50 dni). Wczesna wiosna, a późna zima dają długi sezon wypoczynkowo-turystyczny.

2. W obrębie regionu mieściły się w 1959 r. dwa ośrodki wczasów FWP + Lubniewice i Łągów, łącznie 377 łóżek, dwa punkty noclegowe PTTK — 80 łóżek i 9 schronisk szkolnych — 215 łóżek, łącznie 672, co w przeliczeniu na jednostkę powierzchni daje 0,68 1/km² (0,38 FWP, 0,08 PTTK i 0,22 Min. Ośw.). W stosunku do słabego zainwestowania turystycznego pojeziernego obszaru środkowopolskiego (0,19 1/km²) jest to wartość przeszło trzy razy większa.

3. Z. Filipowicz na podstawie materiałów GKkFiT oszacował ruch turystyczno-wypoczynkowy w woj. zielonogórskim na 139 600 osób, w tym 109 000 ruch wewnętrzny (święteczny wypoczynek, kolonie, wycieczki krajoznawcze, pobyty letniskowe) oraz 30 000 spoza województwa (kolonie, obozy harcerskie, wczasy, wycieczki krajoznawcze, obozy wędkarskie i myśliwskie).

Bez źródłowych materiałów terenowych trudno się zorientować dokładnie, jaka część z tego przypada na region łągowski, ponieważ niektóre typy wypoczynku i turystyki, w tym zestawieniu uwzględnione, nie są związane z bazą stałą. Region łągowski należy do najatrakcyjniejszych w woj. zielonogórskim, należy więc przypuszczać, że znaczna część ruchu w województwie przypada na ten region i wykorzystuje bazę nie analizowaną w tym opracowaniu.

Ruch korzystający z analizowanych punktów noclegowych wynosił osobodni względnie osobonoclegów: FWP — 70 161, — PTTK — 5940, Min. Ośw. 4800, łącznie 82 961, co przeliczone na jednostkę powierzchni daje wartość: FWP — 71,6, PTTK — 6,0, Min. Ośw. — 5,0 łącznie 82,6 o.n./km².

W stosunku do wartości obliczonej dla całego pojeziernego obszaru środkowopolskiego wskaźnik regionu łągowskiego był prawie siedmiokrotnie wyższy (82,6 : 12,05).

Porównanie tych liczb z szacunkowymi GKkFiT wykazuje, że region łągowski w woj. zielonogórskim w ruchu wypoczynkowym i turystycznym odgrywa dużą rolę i należy do najlepiej wykorzystanych.

X. REGION KRAKOWSKO-CZĘSTOCHOWSKI

1. Region ten o pow. ok. 1270 km², obejmuje obszar o wyżynnym krajobrazie wapiennym. Stanowi zaledwie niewielką część Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej wzdłuż głównego grzbietu garbu jurajskiego, o kierunku z południowego wschodu na północny zachód. Granice regionu na południu sięgają do doliny Rudawy i Wisły, na północ do doliny Warty. Głównym grzbietem garbu biegnie „Szlak Orlich Gniazd”. W obrębie regionu znajduje się cała dolina Prądnika, Ojcowski Park Narodowy (1440 ha) oraz źródłowe odcinki Przemszy, Warty i Pilicy. Południowa krawędź Wyżyny Krakowskiej jest porozcinana wąwozami, a na całym

obszarze występują ostańce o wspaniałych formach i zjawiska krasowe, które w znacznym stopniu decydują o atrakcyjności regionu.

2. Obszar Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej jest tak słabo turystycznie zagospodarowany, że ze względu na przyjęte kryterium powierzchni regionu trzeba było ograniczyć do terenów najbardziej atrakcyjnych i zagospodarowanych. Gęstość łóżek w społecznych punktach noclegowych na całym obszarze o krajobrazie wyżynno-wapiennym wynosi $0,24 \text{ ł/km}^2$ (0,11 PTTK, 0,13 Min. Ośw.), w wydzielonym regionie $0,36 \text{ ł/km}^2$ (0,17 PTTK, 0,19 Min. Ośw.), a więc mimo tak wąskiego pasa, ograniczonego właściwie do znakowanego szlaku z zapleczem 3 km po obu stronach, jest mniejsza niż w całej Polsce średnio w obszarach atrakcyjnych kategorii I—V (0,58), a niewiele większa niż średnia w całej Polsce ($0,21 \text{ ł/km}^2$). Podstawą do obliczenia gęstości jest liczba 210 łóżek w punktach noclegowych PTTK, 242 w szkolnych schroniskach wycieczkowych, łącznie 452. Analizowaną bazę noclegową tworzą przeważnie małe stacje turystyczne: Kajetanówka, Olsztyn, Ogrodzieniec, Złoty Potok w woj. katowickim i Bydlin, Rabsztyn oraz największy punkt noclegowy — schronisko i stacja turystyczna w Ojcowie, w woj. krakowskim. Od 1960 r. funkcjonuje stacja w Częstochowie nie uwzględniona w rachunku. Punkty noclegowe w Krakowie wyłączono z obliczeń, ponieważ Kraków sam stanowi cel turystyki krajowej i zagranicznej, a choć leży na tym samym podłożu wapiennym i nawet wśród podobnego krajobrazu, uwzględnienie domów wycieczkowych w Krakowie zniekształciłoby obraz słabo zagospodarowanego regionu. Oprócz społecznej bazy noclegowej PTTK i szkolnej w regionie krakowsko-częstochowskim jako punkty oparcia są wykorzystywane niektóre wsie oraz Ojców, gdzie oprócz PTTK i Min. Ośw. są inne pomieszczenia prywatne i społeczne.

3. Ruch w omawianym regionie, mimo braków w materiałach, wydaje się proporcjonalnie większy niż w regionie świętokrzyskim, wynosi 30 o.d./km^2 , z tego PTTK 5,2, Min. Ośw. 24,8 (37 369 łącznie, 6288 PTTK, 31 081 Min. Ośw.), w wartościach bezwzględnych niewiele mniej niż w świętokrzyskim.

Z obiektów PTTK korzystają wędrownie wczasy turystyczne. W skali ruchu ogólnokrajowego region krakowsko-częstochowski jest przede wszystkim celem dydaktycznych wycieczek szkolnych, obozów wędrownych oraz terenem wypoczynku świątecznego i turystyki mieszkańców Częstochowy, Krakowa oraz miast Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. Wycieczki jednodniowe skupiają się w dolinie Prądnika, szczególnie w Ojcowskim Parku Narodowym (Ojców, Pieskowa Skała), w pobliżu atrakcyjnych Skał Podlesickich, Kroczyckich i Berkowej Góry, u stóp ruin zamków (Rabsztyn, Podzamecze koło Ogrodzieńca, Bobolice, Mirów, Ostrężnik, Olsztyn) oraz ponad doliną Rudawy w malowniczych wąwozach rozcinających południową krawędź Wyżyny Krakowskiej.

W schronisku w Ojcowie najwięcej z usług noclegowych w 1959 r. korzystali turyści z Warszawy, Katowic, Łodzi i Krakowa — razem 32% sumy noclegów, najmniej ze Szczecina, Gdańska-Gdyni-Sopotu i Wrocławia — razem 7%, z pozostałych obszarów Polski 61%.

Region krakowsko-częstochowski administracyjnie należy do dwóch województw i jego doinwestowanie zależy od decyzji dwóch gospodarzy.

XI. REGION ŚWIĘTOKRZYSKI

1. Region świętokrzyski, o powierzchni około 1900 km², obejmuje większą część Gór Świętokrzyskich: od doliny Kamiennej na północy do splotu Czarnej i Białej Nidy na południu. W jego granicach znajduje się Pasma Świętokrzyskie (Łysogóry) z Łysą Górą (593 m) i Łysicą (611 m), Pasma Masłowskie, Obłęgorskie, Jeleniowskie, Dymińskie, Orłowińskie, Klonowskie, Chęcińskie, Zelejowskie, część Przedborsko-Małoskiego, przełomowe doliny Lubrzanki pod Mąchocicami, Bobrzy pod Słowikiem, Kamiennej pod Bałtowem. W obrębie regionu znajduje się Świętokrzyski Park Narodowy im. S. Żeromskiego (5240 ha) z Puszczą Jodłową (rezerwat ścisły 110 ha) oraz inne rezerваты — modrzewiowy na Chełmowej Górze i jodłowo-bukowy na Bukowej Górze oraz jeden z najwspanialszych pomników przyrody dęb „Bartek” koło Zagnańska. W porównaniu z sąsiednim regionem krakowsko-częstochowskim ma inne warunki klimatyczne. Temperatury zimowe, zależne od wysokości n.p.m., najniższe są w Łysogórach (−4,9°). Temperatury lipca w obu regionach prawie jednakowe od 17,8 do 18,0° z wyjątkiem Łysogór, gdzie są niższe (16,2°). To samo dotyczy temperatur średnich rocznych. Październik w obu regionach jest cieplejszy od kwietnia (choć mniej godzin słońca) z wyjątkiem Łysogór, gdzie jest taki sam. Lato termiczne na Wyżynie Małopolskiej zaczyna się przeciętnie około 1 czerwca, trwa 80—90 dni; w Górach Świętokrzyskich od drugiej dekady czerwca i trwa około 90 dni, na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej 90—100 dni. Początek jesieni od 1 do około 10 września, trwa 50—70 dni, wcześniej zaczyna się w Górach Świętokrzyskich. Jesień jest słoneczna i cieplejsza od wiosny. Dni z przymrozkiem przeciętnie na Wyżynie > 110 dni, z mrozem > 50, w samym Pasmie Świętokrzyskim więcej. Minimum zachmurzenia przypada w lecie i w jesieni, średnio w roku 60%, największe w grudniu. Dni słonecznych 40—50 w roku. Maksimum opadów w lipcu, minimum w lutym i marcu. W okresie lata częste deszcze ulewne. W rejonie Kielc przeważają wiatry wschodnie, w rejonie Częstochowy najczęściej występują wiatry o kierunku południowo-zachodnim. Dla ruchu turystycznego najlepsze warunki termiczne są w lecie (I.VI—30.VIII) i w jesieni (I.IX—10.X), z tym, że w Górach Świętokrzyskich letni sezon jest krótszy niż na Wyżynie Krakowsko-Często-

chowskiej. Warunki dla turystyki narciarskiej trwają najdłużej w Pasmie Łysogórskim, przeciętnie około 60 dni.

2. Region świętokrzyski jest przede wszystkim terenem turystyki wędrowniej, ale baza noclegowa dla tego typu ruchu jest bardzo mała; w punktach noclegowych PTTK w 1959 r. wynosiła 403 łózek, w szkolnych schroniskach wycieczkowych 226, łącznie 629, co przeliczone na jednostkę powierzchni daje gęstość 0,32 1/km² (w tym 0,20 PTTK, 0,12 Min. Ośw.). Jest to wskaźnik jeden z najniższych w regionach wypoczynkowo-turystycznych, niższy niż we wszystkich obszarach przyrodniczo atrakcyjnych kategorii I—V (0,57), nieco wyższy niż średni w Polsce (0,21), ale dwukrotnie wyższy niż w całym wyżynnym obszarze o typie krajobrazu krzemianowego (0,16 1/km²). Najbardziej pojemne punkty noclegowe to schronisko PTTK w Św. Katarzynie i na Św. Krzyżu oraz stacja turystyczna w Chęcinach, pozostałe to małe stacje turystyczne, uzupełnione siecią szkolnych schronisk wycieczkowych (przeważnie sezonowe). Przez region świętokrzyski biegnie linia kolejowa Warszawa—Kraków. Wewnątrz regionu rzadka sieć linii autobusowych.

W regionie świętokrzyskim znajduje się wiele obiektów turystyki krajoznawczej. Są to odkrywki geologiczne w dawnych kopalniach i kamieniołomach, w zboczach dolin (Kądzelnia, Śluchowice — Czarnów, Chęciny, Miedzianka, Ołowianka, w dolinie Kamiennej i Lubrzanki), pozostałości urządzeń dawnego przemysłu hutniczego, zabytki architektury romańskiej, gotyckiej, renesansowej (Kielce, Bodzentyn, Chęciny, Św. Krzyż), tradycje garncarskie, pamiątki historyczne związane z Żeromskim i Sienkiewiczem, a także regionalna sztuka ludowa.

3. Ruch turystyczny zarejestrowany w pięciu obiektach PTTK (brak danych ze stacji w Daleszycach, Mąchoficach, Oblęgorku i ze schroniska na Św. Krzyżu) wynosił 26 825 o.n., ruch szkolny 14 482, o.d., łącznie 41 307, co daje gęstość ruchu 14,1 PTTK i 7,6 Min. Ośw., łącznie 21,7 1/km². W stosunku do wartości obiektów przyrodniczych, kulturalnych i historycznych jest to wskaźnik niski, świadczący o niedoinwestowaniu regionu oraz o słabej jeszcze popularyzacji jego walorów.

Udział turystów z 8 miast w wykorzystaniu usług noclegowych wynosił 64,69%, w tym: z Warszawy — 23,28, z Łodzi — 13,30, Gdańska, Gdyni, Sopotu — 8,11, z Katowic — 7,31, z Poznania — 6,76, z Krakowa — 4,03, z Wrocławia — 1,50, ze Szczecina — 0,40. Wycieczki zagraniczne zarejestrowano w Św. Katarzynie i w Wąchocku (przy zwiedzaniu klasztoru). Przy analizie materiałów z działu usług noclegowych uderzyła jaskrawa niezgodność informacji. Według raportów uzyskanych z Zarządu Urządzeń Turystycznych PTTK w Św. Katarzynie udzielono 15 243 noclegów, z innych usług korzystało 8440 osób. Ankieta skierowana bezpośrednio do kierowników punktów noclegowych w Św. Katarzynie podaje, że udzielono 19 894 noclegów.

W żadnym miesiącu w schronisku w Św. Katarzynie nie stwierdzono pełnego wykorzystania przelotowości obiektu. Przy przelotowości 4030 w lipcu udzielono 2250 noclegów, w sierpniu 2553, najmniej w styczniu (138), w marcu i listopadzie. Ruch w lutym wykorzystał 1/3 zdolności usługowej, we wrześniu połowę. Stosunkowo duży ruch był w grudniu (1553 noclegi na 4030 możliwych).

XII. REGION KAZIMIERSKO-NAŁĘCZOWSKI

1. Region kazimiersko-nałęczowski (pow. ok. 250 km²) obejmuje zachodnią część Wyżyny Lubelskiej, Płytę Kazimierską z Płaskowyżem Nałęczowskim, pokrytą grubym płaszczem lessu, pociętą gęstą siecią głębokich i krętych wąwozów, co daje urozmaiconą rzeźbę przy prawie płaskiej wierzchowinie. Szczególnie silne zróżnicowanie rzeźby występuje przy krawędzi Płyty nad doliną Wisły oraz wzdłuż doliny Bystrej, prawego dopływu Wisły, w rejonie Bochofnicy i Wąwolnicy. Przy dużym nasłonecznieniu stoków i dolin występują tu stanowiska roślinności stepowej. Od Puław po rzekę Wieprz na tarasie nadzalewowym rośnie bór sosnowy i mieszany, lasy sosnowo-dębowe znane pod nazwą Lasów Puławskich. W Nałęczowie występują żelaziste źródła lecznicze i borowina.

2. Na obszarze regionu 80 miejsc ma FWP (Nałęczów), 250 PTTK i 173 Min. Ośw., łącznie 503, co daje gęstość 0,32 FWP, 1,0 PTTK i 0,7 Min. Ośw., łącznie 2,02 1/km². Ponadto w Kazimierzu Dolnym i okolicy istnieją możliwości zakwaterowania w domach prywatnych i innych społecznych (związków zawodowych, stowarzyszeń społ.). Poza linią kolejową Warszawa—Dęblin—Puławy—Lublin połączenie autobusowe z Warszawą oraz przez Puławy z Radomiem. Nałęczów jest połączony liniami autobusowymi z Lublinem, Kazimierzem Dolnym, z Puławami przez Kazimierz lub Kurów. Z Puław przez Wisłę biegnie linia do Janowca, na południe do Opola Lubelskiego i Bełżyc. Z Kazimierza do Janowca przeprawa łodzią (most w Puławach). Oprócz pięknej doliny Wisły i innych elementów przyrodniczych atrakcją tego regionu są: zabytkowe miasto Kazimierz Dolny (architektura gotycka, renesansowa, barokowa), Puławy z pałacem Czartoryskich — siedzibą naukowego instytutu, Bochofnica z zamkiem Esterki, Nałęczów Zdrój z pamiątkami po Stefanie Żeromskim.

3. Ruch zarejestrowany w obiektach społecznych wykazuje: 14 400 o.d. FWP (Nałęczów), 19 644 o.n. PTTK (Puławy, Kazimierz Dolny), 14 379 o.d. Min. Ośw. (Puławy, Kazimierz, Nałęczów), razem 48 423, co daje gęstość ruchu: 57,6 FWP, 78,6 PTTK, 57,5 Min. Ośw., łącznie 193,7 o.d./km². Liczby te nie obejmują licznych jednodniowych wycieczek ani turystyki pobytowej. Pewna ilość osób korzysta z żeglugi na Wiśle. Pojemność obiektów turystycznych, mimo całorocznego ruchu turys-

tycznego, nie została wykorzystana nawet w lecie, w okresie największego natężenia ruchu. W schronisku w Puławach w lipcu udzielono 862 noclegi, w sierpniu 828, we wrześniu 825 — podczas gdy przelotowość schroniska wynosiła 1550 miejsc. Podobna sytuacja była w Kazimierzu Dolnym, gdzie przy przelotowości 7812 w lipcu udzielono noclegów 4499, w sierpniu 2864, we wrześniu przy zdolności usługowej 5400 tylko 959. Większość turystów, bo 80,38% pochodziła z całej Polski, z ośmiu największych miast tylko 19,62%, w tym z: Warszawy — 9,26%, Łodzi — 2,40, Katowic — 2,30, Poznania — 2,02, Trójmiasta — 1,84, Krakowa — 1,36, Szczecina — 0,27, Wrocławia — 0,17. Z powyższego wynika, że region kazimiersko-nałęczowski odgrywa znaczną rolę w turystyce krajowej. Prawdopodobnie część turystów przybyła z Lublina, Dębina i innych miast woj. lubelskiego oraz — kieleckiego i rzeszowskiego.

REGIONY KARPACKIE

W obrębie Karpat warunkom wyodrębnienia w regiony wypoczynkowo-turystyczne odpowiadają tylko niektóre jednostki fizyczno-geograficzne: Beskid Śląski, Beskid Wysoki (Beskid Żywiecki, Gorce i Beskid Sądecki), Beskid Mały, Podhale z Pieninami, Tatry oraz pd. części Pogórza Karpackiego. Obszary te, o różnym stopniu atrakcyjności, obejmują wszystkie typy górskiego krajobrazu naturalnego. Zainwestowanie wypoczynkowo-turystyczne tych jednostek jest zróżnicowane. Są to: region żywiecki względnie cieszyńsko-żywiecki, region tatrzańsko-podhalański i sądecki. Obszarami o dużej atrakcyjności przyrodniczej i pozaprzyrodniczej, ale o zainwestowaniu nieco poniżej ustalonego kryterium, są Gorce i Beskid Niski, a także bardzo małym zainwestowaniem wyróżniają się równie atrakcyjne przyrodniczo — Beskid Wyspowy, Beskid Średni, Bieszczady i duży obszar Pogórza Karpackiego. Ze względu na wskaźnik gęstości zainwestowania, najbliższy ustalonemu, do regionów wypoczynkowo-turystycznych zaliczono tylko część Beskidu Niskiego jako regiony — gorlicki i rymanowski oraz Gorce z pasmem Lubania jako region gorczańsko-lubański.

XIII. REGION ŻYWIECKI (CIESZYŃSKO-ŻYWIECKI)

1. Region żywiecki, o powierzchni ok. 2400 km², obejmuje obszary: regla górnego z subalpejskim (Pasma Biabiogórskie i szczytowa partia Pilska), regla dolnego, pogórski i śródgórskiej równiny akumulacyjnej (Kotlina Żywiecka). W jego obrębie znajdują się wybitne grupy górskie Beskidów Zachodnich skupione wokół źródłiskowej doliny Wisły i górnej Soły. Są to: Beskid Śląski z kulminacją Skrzyczne (1250 m), z pasmami Baraniej Góry i Czantorii, Beskid Żywiecki z masywami

Wielkiej Raczy, Pilska i Babiej Góry (wchodzi w Beskid Wysoki) oraz Beskid Mały. Każda z tych grup górskich przy wspólnych cechach budowy fliszowej i rzeźby charakterystycznej dla Beskidów Zachodnich ma indywidualny krajobraz, wyrażający się w odmiennej skali wysokości, różnorodności form geomorfologicznych, odmiennych proporcjach leśistości i typów kompleksów leśnych, wreszcie odmiennych warunkach klimatycznych. Wymienione grupy górskie wchodzi w całości w granice regionu, natomiast sąsiedni obszar Pogórza Karpackiego tylko częściowo.

Doliny — źródłiskowa Wisły, górnych odcinków biegu Soły i Skawy oraz licznych ich dopływów stanowią naturalne szlaki wiodące w głąb gór, pod partie grzbietowe. Każda z grup górskich ma jeden lub kilka szczytów wybitnych, ponadto w poszczególnych grupach wyróżniają się pasma i grzbiety.

W Beskidzie Śląskim Skrzyczne, grupa Baraniej Góry i pasmo Czantorii-Stożka, a także Klimczok i Szyndzielnia obok Tatr, Karkonoszy i Gór Stołowych w Sudetach, należą do najpopularniejszych celów turystyki górskiej w Polsce. Śródgórskie doliny są dogodnie powiązane przez liczne w grzbiętach gór przełęcze, wykorzystane w układzie sieci komunikacyjnej (np. Kubalonka i Przełęcz Salmopolska).

W Beskidzie Żywieckim najpotężniejszą grupą jest Pasma Babiogórskie z masywem Babiej Góry (1725 m) i długim grzbietem Policy (1367 m), przedłużone przez Pasma Jałowieckie w kierunku północno-wschodnim po przełomową część doliny Skawy. Środkową część Beskidu Żywieckiego stanowi grupa Pilska, trzecią grupę Wielka Racza, źródłowy obszar rzeki Soły — we wszystkich tych grupach wiele wierzchołków sięga powyżej 1000 m. Dla kwalifikowanej turystyki górskiej, zwłaszcza narciarskiej, są one szczególnie atrakcyjne.

Beskid Mały zaliczony do regionu żywieckiego, rozcięty doliną Soły, składa się z części zachodniej z Magurką i wschodniej z Madohorą i Leskowcem. W jego głównym grzbiecie znajduje się Przełęcz Kocierska, wykorzystana przez szosę z Andrychowa do Żywca (ważny szlak świątecznego ruchu motorowego). W Beskidzie Małym zarówno Soła jak Skawa tworzą krajobrazowo piękne doliny przełomowe. Znaczną część dna przełomowej części doliny Soły zajmuje jezioro spiętrzone zaporą w Porąbce. U stóp Beskidu Małego krajobraz regła dolnego przechodzi w pogórski.

Cały region żywiecki jest lesisty, przy czym piętrowość stref roślinnych, zgodnie ze zmianami wysokości i warunków klimatycznych, w klasyczny sposób jest reprezentowana w masywie Babiej Góry. Regiel dolny charakteryzuje występowanie lasu jodłowo-bukowo-świerkowego z domieszką jaworu, górny regiel — lasu świerkowego. Piękne partie pierwotnego lasu bukowo-jodłowego z domieszką świerka, u źródeł Wisły, są pod ochroną. Fragmenty pierwotnego lasu zachowały się w kilku

miejscach, ale najbardziej typowy o powierzchni leśnej 1464 ha wchodzi w skład Babiogórskiego Parku Narodowego (1587 ha). Lesisty jest także Beskid Mały, a zwłaszcza Dolina Wielkiej Puszczy pokryta zwartym lasem. Ponad górną granicą lasu występuje kosodrzewina i łąki górskie. Osobliwością przyrodniczą tego regionu jest rezerwat cisów na górze Tuł.

Klimat regionu żywieckiego jest zróżnicowany, najsilniej między Kotliną Żywiecką a wysokimi partiami Beskidów. Średnie roczne temperatury są niskie, $0,4-7,8^{\circ}$ nigdzie nie przekraczają 8° , spadając ze wzrostem wysokości. Średnia temperatura stycznia poniżej -2° do $-9,3^{\circ}$ na Babiej Górze, średnia lipca od $8,7^{\circ}$ na Babiej Górze do 18° w Żywcu, tylko w rejonie Cieszyna przekracza 18° . Amplitudy znaczne, około i przeszło 20° . Lato trwa 1,5—3 miesiące, zima 3—4, zależnie od wysokości n.p.m. Opady i ich rozmieszczenie poza wysokością n.p.m. wiążą się wyraźnie z ekspozycją stoków, z występowaniem tzw. cieniów opadowych w miejscach odwieznych, w odizolowanych wklęsłościach terenu, czego dowodem są małe sumy rocznych opadów w Cieszynie, Żywcu i Istebnej. Powyżej wysokości 800 m n.p.m. pokrywa śnieżna zaczyna się formować w drugiej dekadzie października, ustala się w trzeciej; niżej, na obszarze pogórskim początek pokrywy śnieżnej notuje się w pierwszej — w śródgórskich dolinach w drugiej dekadzie grudnia. Grubość pokrywy śnieżnej w zależności od wysokości i ekspozycji stoków ulega silnym wahaniom. Maksimum narastania przypada w drugiej i trzeciej dekadzie stycznia w wyższych partiach, w pierwszej dekadzie lutego w niższych. Wzrost grubości pokrywy występuje do wysokości ok. 1200 m n.p.m., po czym następuje inwersja — zmniejszanie się grubości. Maksymalne wysokości pokrywy dochodzą do ok. 200 cm w partiach wysokich, nie przekraczając 40 cm w dolinach i na obszarze pogórskim. Początek zanikania pokrywy śnieżnej w dolinach śródgórskich następuje w trzeciej dekadzie marca, w obszarach powyżej 1000 m utrzymuje się jeszcze w trzeciej dekadzie kwietnia. Ponieważ region żywiecki ma doskonałe warunki terenowe dla turystyki narciarskiej, problem warunków śniegowych jest tu bardzo ważny, decyduje o sezonie i trasach turystyki narciarskiej. Sezon narciarski w wyższych partiach regionu żywieckiego trwa 3—4 miesiące. (Odbiciem tego jest ruch noclegowy w schroniskach). Sezon turystyczny letniego półrocza jest możliwy z nastaniem wiosny od drugiej dekady kwietnia do października.

2. W obrębie regionu żywieckiego pojemność społecznej bazy wypoczynkowo-turystycznej wynosiła 4724 łóżek, w tym 2351 FWP, 1918 PTTK, 455 szkolnych. Liczbom tym odpowiada gęstość $1,96 \text{ 1/km}^2$, w tym FWP 0,98, PTTK — 0,80, Min. Ośw. — 0,18. Domy wczasowe FWP znajdują się w 9 miejscowościach; największą pojemność wczasową mają Wisła i Szczyrk. Noclegowe punkty turystyczne PTTK są rozmieszczone w całym regionie, ale największe ich skupienie występuje w rejonie

Wisły i Skrzyczne-Szyndzielnia. Poza tym w całym regionie istnieje poważna baza noclegowa innych instytucji (zamknięta) i prywatna. W samej Wiśle znajdują się:

„Orbis wypoczynkowe domy	z pojemnością łóżek	200
Zw. Zaw. Hutników	„ „ „	36
Dom „Gazobudowy”	„ „ „	130
Prewentorium dla dzieci górników	„ „ „	97
Profilaktyczne domy zdrowia	„ „ „	50
Szkolne ośrodki kolonijne	„ „ „	2500 (lato)
Obozy letniskowe	„ „ „	400 „

Szacunki pojemności noclegowej na cele wczasowe, turystyczne i profilaktyczno-zdrowotne podają ok. 10 000 łóżek, z tego 5000 wynajmowanych przez ludność miejscową [6]. W regionie żywieckim, poza Wisłą z przysiółkami i Szczyrkem, jako ośrodki wypoczynku pobytowego i punkty wyjścia dla turystyki górskiej duże znaczenie mają miejscowości: Ustronń, Bystra Śląska, Koniaków, Istebna, Brenna, Zwardoń, Sól, Węgierska Górka, Lachowice, Hucisko, Jeleśnia, Sopotnia Wielka i Mała, Korbielów, Ujsoły, Milówka, Koszarawa, Rajcza, Międzybrodzie (Bialskie), Międzybrodzie Żywieckie, Jaworze, Mikuszowice i wiele innych. Ze wszystkich prowadzą w góry znakowane szlaki turystyczne. W tym zakresie region żywiecki jest dobrze zainwestowany, tradycje znakowanych szlaków są dawne, sieć gęsta. Są również szlaki okrężne, łączące kilka grup górskich. Prócz szlaków turystycznych istnieją: wyciąg kolejki krzeselkowo-linowej ze Szczyrku na Skrzyczne, wyciąg linowy z Olszówki Górnej na Szyndzielnię, skocznie narciarskie (w Wiśle 5), pływalnie, boiska sportowe, wyciąg krzeselkowy na Koziniec, wypożyczalnie sprzętu turystycznego.

Powiązania komunikacyjne regionu z Katowicami i Krakowem biegną z Wisły przez Bielsko-Białą oraz ze Zwardonia i Jeleśni przez Żywiec, od północnego wschodu z Krakowem przez Suchą i Żywiec, od zachodu z Cieszynem. Wewnątrz regionu obok sieci dróg równoległych do linii kolejowych do najbardziej uczęszczanych należy szosa z Wisły przez przeł. Kubalonkę do Istebnej, ze Skoczowa do Brennej, z Bielska-Białej i z Żywca do Szczyrku, z Istebnej do Żywca, z Żywca do Andrychowa przez przeł. Kocierską, szosa na Równicę. Brak jest dobrych bezpośrednich połączeń drogowych wiążących odcinki dróg w szlak dookoła regionu, a więc między Ustroniem a Brenną, między Brenną a Szczyrkem, między Wisłą a Szczyrkem. Czasowa odległość Katowice—Wisła (96 km) koleją wynosi 3,5 godziny, dla świątecznych wycieczek jednodniowych za duża. Śląski świat pracy korzysta z dojazdów autobusami, samochodami lub motocyklami, często ogranicza teren rekreacyjny do miejscowości bliżej położonych.

W całym regionie znajdują się zabytki śląskiego, cieszyńskiego folkloru wyrażające się w muzyce, pieśni, tańcu, budownictwie, stroju

i zdobnictwie oraz liczne obiekty sztuki ludowej sakralnej (kościół drewniane, kapliczki). Innego typu atrakcjami regionu są: zaporą w Porąbce i Jezioro Międzybrodzkie, serpentynami prowadzone szosy górskie oraz dość dobrze zainwestowane uzdrowiska.

3. Kilkumilionowy ruch wypoczynkowo-turystyczny w regionie żywieckim, który korzysta z bazy uspołecznionej, ale w większym stopniu z bazy prywatnej jest trudno uchwytny z braku ewidencji. Obliczony według dostępnych materiałów wykazał w całych Karpatach 1 542 648 o.d. wczasowych, z czego 544 248 w regionie żywieckim, co stanowiło $\frac{1}{3}$ tego typu ruchu. Ruch turystyczny dorosłych korzystający z noclegów w obiektach PTTK wynosił 140 683 o.n., młodzieżowy 92 798. Łącznie zarejestrowano 777 730 o.d., co wprawdzie nie odpowiada pełnemu ruchowi, ale może być wskaźnikiem dla porównania z innymi regionami. Podanym wielkościom odpowiada gęstość ruchu dwa i pół raza większa niż średnia w przyrodniczo atrakcyjnych obszarach kategorii I—V w Karpatach (ogółem 324,0 : 130,2, FWP 226,7 o.n./km², PTTK — 58,6, Min. Ośw. 38,7 l/km²). Do tego dochodzą pasanci, których w obiektach PTTK zanotowano około 430 tysięcy. W hierarchii wszystkich regionów turystycznych w Polsce, ustalonej na podstawie skali ruchu noclegowego w obiektach FWP i PTTK, region żywiecki w 1959 r. zajął 8 miejsce po nadmorskich, jeleniogórskim i kłodzkim, po tatrzańsko-podhalańskim i sądeckim. Inaczej sprawa wygląda, gdy się bierze pod uwagę każdy typ turystyki osobno. Wprawdzie ruch wczasowy FWP w tym regionie ilościowo był stosunkowo mały, ale procent wykorzystania tych usług wynosił 88,1. Ruch turystyczny z regionów karpackich był ilościowo największy po regionie tatrzańsko-podhalańskim, mniejszy jednak niż w sudeckim, wałbrzyskim i jeleniogórskim, a stopień wykorzystania przelotowości bazy uspołecznionej wynosił zaledwie 30,6%. Sprawa ta nieco inaczej wyglądała przed odzyskaniem obszarów sudeckich. Znaczna część turystów z Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego wyjeżdżających dawniej do miejscowości położonych w Beskidzie Śląskim dziś wyjeżdża do regionu kłodzkiego, wałbrzyskiego, a nawet jeleniogórskiego. W skali szkolnych wycieczek region żywiecki w przeliczeniu osobodni na 1 km² zajmuje piąte miejsce w Polsce po gdańskim, tatrzańsko-podhalańskim, kazimiersko-nałęczowskim i szczecińskim (301,5 : 207,3 : 57,5 : 52,9 : 38,7), ale w ilościach bezwzględnych (92 798) trzecie po tatrzańsko-podhalańskim (166 280) i gdańskim (150 781).

Wykorzystanie usług w obiektach FWP było mniej więcej równe w regionie (w skali rocznej 88,1), natomiast PTTK bardzo różne. Ilustruje to tabela 15 zestawiona wg raportów miesięcznych 1959 r.

Wskaźnik wykorzystania zdolności usługowej noclegowych punktów PTTK w regionie żywieckim był bardzo mały, wynosił 30,6%. Analiza

rozkładu ruchu wykazała, że obiekty turystyczne w pewnej części roku stały puste.

Zmienność natężenia ruchu ma tu dwa aspekty: jeden to zmienność w czasie ujawniająca okresy szczytów i depresji, drugi — to zmienność rozkładu natężenia związana z lokalnymi warunkami klimatycznymi z długością termicznego lata i ustaleniem pokrywy śniegowej.

Tabela 15

Ruch turystyczny w obiektach PTTK — 1959 r. w regionie żywieckim

Rejon grupa obiektów	Rzeczywista przelotowość roczna	Udzielone noclegi	Wykorzystanie przelotow. %	Pasanci
Bielsko-Biała	44 811	24 530	54,8	53 045
Wisła-Równica-Barania Góra	103 565	35 706	34,4	83 803
Szyndzielnia, Klimczok, Szczyrk,	80 048	34 351	42,9	269 309
Skrzyczne	4 950	1 898	38,3	480
Zywiec	54 720	4 494	8,2	1 209
Wielka Racza, Zwardoń Przegibek	94 680	25 292	26,5	3 784
Rejon Babiej Góry	59 070	12 027	20,3	12 162
Rejon Pilska	14 540	2 377	16,3	9 904
Leskowiec				
Łącznie	456 384	140 684	30,6	433 696

W Bielsku-Białej ruch turystyczny rozkładał się dość równomiernie w ciągu roku, chociaż maksimum natężenia przypadało w lipcu, sierpniu i wrześniu (34% ruchu całorocznego), minimum w kwietniu. W rejonie Wisły, Równicy i Baraniej Góry maksimum występowało w czerwcu-lipcu-sierpniu i lutym, minimum w listopadzie, październiku i kwietniu. Na Szyndzielni, Klimczoku, Skrzycznym i w Szczyрку maksimum — w maju i lutym — 23,0 i 17,5% usług noclegowych, w czerwcu, lipcu, sierpniu po około 10% (31,2 łącznie), a minimum w listopadzie, kwietniu, grudniu — w miesiącach, gdy pokrywa śnieżna nie jest jeszcze ustalona, albo już jej nie ma. W rejonie Zwardonia (Zwardoń, Wielka Racza, Przegibek) maksimum — w lipcu i sierpniu — łącznie 39,9% całorocznego ruchu noclegowego oraz w grudniu, styczniu, marcu łącznie 34,1%, co w 5 miesiącach razem daje 74,0% ruchu. Minimum w tym rejonie przypada w listopadzie, październiku i kwietniu — łącznie 2% ruchu. W rejonie Babiej Góry maksimum ruchu (47%) przypadało w lipcu i sierpniu oraz w lutym i marcu (20%), w tych czterech miesiącach łącznie 67,4%. Rejon Pilska (Korbielów, Hala Boracza, Pilsko, Rysianka i Lipowska) miał maksimum ruchu w lutym — 22,5% oraz w maju, czerwcu, lipcu i sierpniu — 56,8, łącznie w tych pięciu miesiącach 79,3% (sezon letni z późną wiosną i zimowy-narciarski). Zupełnie

inny obraz dał Leskowiec w Beskidzie Małym, gdzie ruch rozkładał się prawie równo od maja do października, skupiając 78,5% nocujących, podczas gdy minimum było w listopadzie, marcu, kwietniu. Grudzień wykazał większą sumę nocujących ze względu na okres świąteczny, w lutym na Leskowcu były najlepsze warunki narciarskie.

W zależności od zgrupowania materiału statystycznego obraz rozkładu ruchu w czasie można bardziej zgeneralizować, sumując go w większych jednostkach powierzchniowych. Przyjmując podział regionu na dwie główne grupy górskie — Beskid Śląski i Beskid Żywiecki, można wykazać, że sezon zimowy jest dłuższy w Żywieckim niż w Śląskim, że sezon letni trwa w obu Beskidach po 4 miesiące, ale w Śląskim od maja, a w Żywieckim od czerwca. Beskid Żywiecki, od Wielkiej Raczy po Babią Górę w lipcu i sierpniu miał 37,7% ruchu, w czerwcu i wrześniu 19,0%, a w lutym i marcu 22,1%, na pozostałe 6 miesięcy przypadało 21,2%. Dalsza generalizacja wykazuje, że w regionie żywieckim ruch turystyczny przesuwają się w porach roku w zależności od wysokości n.p.m. W górnych partiach regionu istnieją wyraźne dwa maksima ruchu: letnie i zimowe, w niższych terenach maksimum letnie przedłuża się na okres wiosny i jesieni. Martwymi okresami dla ruchu turystycznego są przedzimy i przedwiosny, które w wysokich partiach przypadają w kwietniu, listopadzie i październiku, w niskich — w marcu-kwietniu i listopadzie. Tego rodzaju analiza i wnioski mogą mieć praktyczne znaczenie do ustalenia okresów remontów w obiektach noclegowych, do zaplanowania zaopatrzenia w żywność, a także przewidywania natężenia ruchu komunikacyjnego ku określonym ośrodkom. Konieczne jest przeanalizowanie ruchu w przekroju wieloletnim; dane z jednego roku mogą być typowe, ale mogą też być przypadkowe, chociażby ze względu na wyjątkowe warunki atmosferyczne.

Odrębne zagadnienie to podział turystów korzystających z usług noclegowych według stałego miejsca ich zamieszkania, który pozwala określić znaczenie danego regionu w skali krajowej i dla najbliższych wielkich ośrodków miejskich (tab. 16).

Z tabeli 16 nasuwają się cztery wnioski: 1) we wszystkich trzech obszarach (subregiony) udział turystów z Warszawy był znaczny, 2) w Beskidzie Śląskim największy udział mieli turyści z Katowic, 3) w grupie Wielkiej Raczy i Pilska 49,3% stanowili turyści z Katowic i Krakowa, 4) w pasmie Babiogórskim największy był udział turystów z Krakowa i Warszawy, 5) w Beskidzie Małym $\frac{2}{3}$ z Katowic, $\frac{1}{3}$ z Krakowa.

Region żywiecki nie jest jednolity. Uwzględniając zróżnicowanie warunków przyrodniczych, zainwestowania i typów ruchu wypoczynkowo-turystycznego wydzielono w nim 3 subregiony:

1) subregion o przewadze turystyki pobytowej (typu wczasów) i letniskowej,

Tabela 16

Udział turystów z 8 miast w ruchu turystycznym regionu żywieckiego w % sum mikroregionów

Miasta	Beskid	Rejon W. Raczy i Pilska	Rejon Babiej Góry
Warszawa	10,5	7,5	13,8
Łódź	5,6	4,6	5,6
Katowice	29,4	28,9	9,5
Kraków	5,6	20,4	23,5
Wrocław	1,9	0,2	3,9
Poznań	3,8	4,1	2,7
Trójmiasto	2,8	3,1	5,6
Szczecin	1,6	1,3	0,9
Łącznie	61,2	70,1	65,5
Z pozostałych części Polski	38,8	29,9	34,5

2) subregion o równowadze turystyki pobytowej i wędrownej obejmujący rejon Szyndzielni, Skrzycznego, Klimczoka i osiedli u ich stóp, wykorzystywanych jako letniska (Szczyrk, Brenna i inne) oraz grupę Wielkiej Raczy po Pilsko i miejscowości: Zwardoń, Sól, Węgierska Górka i inne,

3) subregion o przewadze turystyki wędrownej nad pobytową — obejmujący Pasma Babiogórskie i grupę Pilska oraz ich przedłużenia.

Dalszy rozwój ruchu wypoczynkowo-turystycznego sugeruje konieczność bardziej równomiernego: zainwestowania regionu, udostępnienia i wykorzystania środowiska geograficznego przez uzupełniające inwestycje komunikacyjne.

XIV. REGION TATRZAŃSKO-PODHALAŃSKI

1. Obejmuje ok. 600 km², w tym obszary o kilku typach krajobrazu naturalnego: regła górnego z piętrami subalpejskim i alpejskim, regła dolnego, pogórski i śródgórskich kotlin akumulacyjnych. W obrębie tego regionu znajdują się Tatry, Pogórze Spisko-Gubałowskie i Pasma Skalicowe z Pieninami. Wewnątrz obszarów górskich leży śródgórska Kotlina Zakopiańska i peryferycznie w stosunku do całego regionu położona Kotlina Nowotarska z dolinami Dunajca, jego źródłowych potoków i dopływów.

Region tatrzańsko-podhalański, wydzielony na podstawie kryteriów wspólnych dla wszystkich w Polsce w tej pracy wytypowanych, nie pokrywa się z „Regionem Podhala” S. Leszczyckiego, który w 1937 r. określił granice Podhala według kryterium administracyjnego, tj. w granicach powiatu nowotarskiego (pow. 1827 km²).

Obszary wchodzące w skład regionu tatrzańsko-podhalańskiego mają wybitną indywidualność krajobrazu naturalnego, która wpływa na jego szczególną atrakcyjność i popularność.

W Tatrach decydującymi elementami tej atrakcyjności, oprócz wysokości szczytów, jest rzeźba lodowcowa, strzelistość turni, ekspozycja skalnych ścian, rozpiętość pięter roślinności, jeziora lodowcowe oraz charakterystyczny typ klimatu wysokogórskiego z długotrwałą pokrywą śnieżną. Między Tatrami Wysokimi a Zachodnimi istnieją różnice typów krajobrazu uwarunkowane skomplikowaną ich budową geologiczną i petrograficzną, co daje dużą rozpiętość w skali trudności technicznych dla turystyki wysokogórskiej i alpinizmu.

W głównym grzbiecie Tatr Wysokich i w jego rozgałęzieniach znajdują się liczne przełęcze stanowiące najwygodniejsze przejścia z jednej doliny do drugiej, przez które przechodzą szlaki turystyczne (Zawrat, Szpiglasowa, Krzyżne, Mięguszowiecka Wyżna, Pod Chłopkiem, Wrota Chałubińskiego i wiele innych). Głównym grzbieciem Tatr, od Wołowca w Tatrach Zachodnich do Cubryny w Tatrach Wysokich, biegnie europejski dział wód, tędy także od Wołowca po Rysy a później przez Niżne Rysy, Żabie i dolinę Białki przechodzi granica Polski z Czechosłowacją (obszar Konwencji Turystycznej).

Układ roślinności jest piętrowy. Składnikiem pierwotnej puszczy dolnoreglowej (700—1250 m) były jodła, buk i świerk, prawdopodobnie jawor, brzość, jesion, modrzew, nieliczna sosna a nad potokami olsza szara, wierzba, osika, jarzębina. W górnym piętrze (1250—1550) dominował świerk z jarzębiną, limba i sporadycznie modrzew, a powyżej 1550 m kosodrzewina i łąki górskie. Gospodarka człowieka spowodowała zanik niektórych gatunków (które zachowały się w nielicznych stanowiskach), obniżyła górną granicę lasu. Tatrzańską roślinność piętra turniowego (powyżej 2000) prawie w połowie stanowią gatunki arktyczno-alpejskie, w połowie zaś typowe dla gór środkowoeuropejskich i endemiczne. Pierwotny świat zwierzęcy zachował się tylko w najwyższych partiach i jest reprezentowany nielicznie. Wszystkie gatunki są pod ochroną. W obrębie Tatr istnieją rezerваты przyrody zamknięte dla ruchu turystycznego — mateczniki dla zwierzyny. Tatrzański Park Narodowy utworzony uchwałą Rady Państwa w 1954 r. (30.X) obejmuje 11 502 ha, w tym 9269 ha powierzchni leśnej. Tatry Wysokie są terenem turystyki wysokogórskiej, alpinizmu i turystyki narciarskiej, w niektórych partiach turystyki powszechnej, a nawet masowej na popularnych szlakach.

Tatry Zachodnie o budowie bardziej kopulastej i stokach na ogół mniej stromych niż Wysokie przeważnie są dostępne dla turystyki powszechnej. W ich obrębie znajdują się długie doliny z licznymi rozgałęzieniami, górnymi partiami dochodzące do partii grzbietowych (Cho-

chołowska, Kościeliska, Strążyska, Białego, Bystrej, Olczyska), rozległe hale na stokach, grzbietach gór i w dolinach. W grzbiecie głównym i jego rozgałęzieniach liczne przełęcze, z których najniższa jest Przełęcz Tomanowa.

Klimat Tatr ma odrębne cechy od Karpat. Średnia temperatura stycznia około -6°C , lipca około 14°C obniża się ze wzrostem wysokości, natomiast wzrasta energia promieniowania słonecznego. Prędkość wiatrów jest na ogół duża, halny wiatr przekracza nieraz 25 m/sek. Największa ilość opadów w Polsce, średnio przeszło 1200 mm rocznie; pokrywa śnieżna zalega około 200 dni, ale jest nierówno rozłożona. U stóp ścian występują płyty wiecznego śniegu, na grzbietach nawisy, z wiosną lawiny. O ile grzbiety górskie stanowią cel turystyki wysokogórskiej, doliny tatrzańskie i hale są miejscem idealnego wypoczynku.

Śródgórska Kotlina Zakopiańska (800—900 m n.p.m.) jest częścią Rowu Podtatrzańskiego i łącznie z obniżeniem kościeliskim została intensywnie wykorzystana przez gospodarkę człowieka i w dużym stopniu zmieniona w stosunku do warunków pierwotnych. Jest to obszar gęstego zaludnienia i największego w Polsce skupienia budownictwa rekreacyjnego, dla którego warunki klimatyczne i bliskość Tatr stanowią przyrodniczą podstawę istnienia.

Pogórze Spisko-Gubałowskie ma charakter szerokiego garbu o płaskiej i falistej wierzcholinie, o stromych stokach porozcinanych dolinami potoków, przełomami Czarnego Dunajca, Białego Dunajca i Białki. Najwyższe części Pogórza są znane jako pasma: Gubałowskie i Gliczarowskie. Oba są w znacznej części na stokach i na grzbietach porośnięte lasem świerkowym, wprowadzonym przez człowieka na miejsce lasów jodłowo-bukowo-świerkowych lub jodłowo-świerkowych. Miejscami znajdują się rozległe polany, dobrze nasłonecznione, wykorzystane przez budownictwo typu letniskowego i sanatoryjnego.

Od rzeki Białki na wschód aż po przełom Dunajca ciągnie się Wał Braniska (879 m), należący do Pasma Skalicowego, podobnie jak Pieniny, o charakterystycznych skałkach i głęboko wciętych dolinach potoków. Do Pasma Skalicowego należą również Zielone Skałki nad korytem Dunajca.

Najpotężniejszy kompleks skałek tworzą Pieniny (Pieniny Czorsztyńskie, Masyw Trzech Koron, Pieninki i Małe Pieniny). Najefektowniejszy trzeci odcinek przełomu Dunajca przebiega przez Pieniny u stóp Masywu Trzech Koron. Park Narodowy w Pieninach (23.III.1932) jest otoczony strefą krajobrazu objętego ochroną prawną. Obejmuje ok. 2231 ha (w *Roczniku Stat.* z 1959 r. — 1437, w tym pow. leśnej 1088 ha) od Niedzicy na wschód po Krościenko. W piętrze regła dolnego występują lasy bukowo-jodłowe, bukowe i jodłowo-świerkowe z domieszką jaworu, wiązu i klonu. Czyste świerczyny zostały sztucznie wprowadzone. Sosna

pienińska, cis, modrzew polski występują fragmentarycznie. Wśród roślinności zielnej liczne endemity, wszystkie pod ochroną. Rzadkie gatunki zwierząt również pod ochroną, z wyjątkiem endemicznego kornika polskiego odkrytego w 1948 r. (J. Karpiński). Wśród fauny wodnej żyje troć dunajecka i łosoś, które w górnym biegu Dunajca mają swoje tarliska.

Warunki klimatyczne w Pieninach są odmienne od Tatr i Beskidów. Najbardziej charakterystyczna jest mgła zalegająca nieraz do 100 m ponad dnami dolin i kotlin śródgórskich a szczególnie w dolinie Dunajca, co obniża wartość zdrowotną ośrodków rekreacyjnych. Ilość opadów mniejsza niż w Tatrach i Beskidach z maksimum w miesiącach letnich. Ilość godzin usłonecznienia większa niż w Zakopanem (4,4:4,1), ilość dni z opadem śnieżnym w ciągu roku w rejonie Czorsztyna około 45, czas trwania pokrywy śnieżnej około 90 dni, ale w tym okresie warunki narciarskie bardzo nierówne. Wiatr halny dociera do Pienin, poza tym występują porywiste, silne wiatry lokalne oprócz przeważających wiatrów zachodnich.

Kotlina Nowotarska nie wchodzi w całości w granice wydzielonego regionu tatrzańsko-podhalańskiego z wyjątkiem doliny Dunajca i części południowej sąsiadującej z Pasmem Skalic.

2. W obrębie regionu znajduje się 2371 miejsc wczasowych FWP, 2749 miejsc noclegowych w obiektach turystycznych PTTK i 282 w szkolnych schroniskach wycieczkowych. Największa ilość łóżek mieści się w Kotlinie Zakopiańskiej, z łącznej liczby 5402 prawie połowa (2631), z tego 1567 FWP, 924 PTTK i 140 Min. Ośw., co daje gęstość 21,92 1/km². Wskaźnik wyrażający gęstość zainwestowania noclegowego w społecznej bazie noclegowej w Kotlinie Zakopiańskiej jest najwyższy w Polsce, natomiast obliczony dla całego regionu niższy niż w szczyńskim, jeleniogórskim i gdańskim. Analizowana baza nie uwzględnia pomieszczeń w dyspozycji innych instytucji społecznych, związków zawodowych, pomieszczeń komunalnych ani prywatnych, nie uwzględnia miejsc kuracyjnych w sanatoriach.

W „Regionie Podhala” S. Leszczycki szacunkowo określił pojemność tego regionu podając ok. 200 000 miejsc dla kuracjuszy i letników, ale w granicach przeszło dwukrotnie większych. Dziś pojemność regionu tatrzańsko-podhalańskiego jest co najmniej dwukrotnie większa.

Zmieniła się także dostępność tego regionu. Wprawdzie linie kolejowe są te same co przed wojną, ale nastąpił rozwój sieci drożnej i ulepszenie nawierzchni, co umożliwiło wprowadzenie stałych połączeń autobusowych z Krakowa, Nowego Targu i Zakopanego do wszystkich większych ośrodków ruchu wypoczynkowego i turystycznego. Największe znaczenie dla ruchu wypoczynkowo-turystycznego ma dotąd niezelektryfikowana linia kolejowa z Krakowa do Zakopanego z bezpośrednimi

połączeniami ze wszystkich większych miast wojewódzkich, a także szosa samochodowa z Krakowa do Zakopanego oraz do Czorsztyna i Szczawnicy (Szczawnica ma również dojazd z Nowego Sącza), obie poszerzone, z nową nawierzchnią przystosowaną do warunków terenowych i atmosferycznych. W obrębie regionu istnieje gęsta sieć dróg lokalnych, rozwinięta w stosunku do przedwojennej, wymienionej w „Regionie Podhala”. Do najważniejszych należy: nowa szosa do Morskiego Oka z Zakopanego przez Poronin-Bukowinę i Głodówkę, z Nowego Targu do Zubrzyicy Górnej i na przełęcz Krowiarki, nowe odcinki szosy wzdłuż Dunajca do Szczawnicy i do Nowego Sącza, wiele nowych odcinków dróg między większymi osiedlami. Do poważniejszych inwestycji turystycznych należy kompleks nowych budynków komory celnej na Łysej Polanie (Konwencja Turystyczna obejmuje Tatry na tych samych zasadach co Karkonosze), oddanych do użytku w 1962 r., przebudowa i rozbudowa Zakopanego, trwałe mosty na głównych rzekach, regulacja rzek.

Osobne zagadnienie stanowi gęsta sieć znakowanych szlaków turystycznych — pieszych i narciarskich, przebudowa i umocnienie starych ścieżek turystycznych i spacerowych. Wśród tych dużą rolę odgrywają Droga pod Reglami, Ścieżka nad Reglami, Orla Perć oraz kolejki dojazdowe (kolej linowa na Kasprowy Wierch, kolej terenowa na Gubałówkę, wyciąg z Kotła Kasprowego).

Gęsta sieć osiedli w regionie tatrzańsko-podhalańskim (z wyjątkiem samych Tatr, gdzie poza schroniskami istnieją sezonowo czynne osiedla pasterskie) stanowi poważne oparcie dla wędrownego ruchu turystycznego, który skupia się przede wszystkim w Zakopanem, Poroninie, Nowym Targu i Czorsztynie. Ośrodkami turystyki pobytowej są: Zakopane, Kościelisko, Bukowina Tatrzańska, Murzasichle, wszystkie miejscowości nad Dunajcem i Białką, a w szczególności Czorsztyn, Krościenko, Szczawnica oraz wsie Pogórza Spisko-Gubałowskiego. Odnajmowanie pokoi w sezonie letnim i sezonie narciarskim obok innych usług stanowi poważne źródło dochodów miejscowej ludności.

W regionie tatrzańsko-podhalańskim mieści się wiele elementów interesujących nie tylko krajoznawców, ale całe społeczeństwo. Są to wszystkie przejawy ludowej kultury podhalańskiej wyrażającej się w stroju, pieśni, tańcu, muzyce, zdobnictwie sprzętu domowego. Zabytkowymi obiektami są drewniane podhalańskie chaty oraz domy w stylu witkiewiczowskim. Regionalny styl mają rzeźby ludowe, wyroby garncarskie, spiniki kute w metalu, obrazy malowane na szkle. Regionalny charakter mają również zwyczaje związane z pasterstwem (redyk) oraz literacka twórczość górali podhalańskich m.in. legendy Sabałowe. Atrakcyjnymi obiektami są zamki w Czorsztynie i Niedzicy, czółna góralskie stosowane na Dunajcu, w szczególności dla spływu przelomem Dunajca. Stare młyny i folusze są też interesującymi zabytkami.

Twórczość góralska w regionie tatrzańsko-podhalańskim jest zróżnicowana, ma inny charakter na „Skalnym Podhalu” niż na Spiszu czy w Kotlinie Nowotarskiej, inny niż we wsiach orawskich. Bogactwo typów, form i odmian nie ma odpowiedników w żadnym innym regionie Polski. Przekrój tego bogatego folkloru dają zbiory w Muzeum Tatrzańskim w Zakopanem. Do tego dochodzą tradycje związane z działalnością wybitnych ludzi Podhala.

3. Ruch wypoczynkowo-turystyczny związany z bazą noclegową wykazał 1 015 510 o.d., w tym: FWP 527 000, PTTK 322 230, Min. Ośw. 166 280. Jest to około 42% sumy noclegów udzielonych we wszystkich obiektach na obszarach karpaccich. Żaden region karpaccy takiej sumy nie osiągnął. Gęstość ruchu w porównaniu z innymi regionami karpaccimi była największa, ale mniejsza niż w jeleniogórskim i szczecińskim: 1269,0 : 1341,7 : 1722,0. Region tatrzańsko-podhalański wykazał największą gęstość ruchu turystycznego w obiektach PTTK (402,7 o.n./km²). Drugie miejsce w Polsce zajmuje po nim region gdański (310,8).

Liczba osobodni zarejestrowanych w analizowanych obiektach (1 mln) stanowi zaledwie 1/5 wykorzystanych w innego typu punktach noclegowych. Potwierdza to rolę innych społecznych i prywatnych pomieszczeń, które stanowią główną bazę kwaterekową dla ruchu wypoczynkowego i turystycznego w tym regionie.

Ruch wczasowy FWP koncentruje się w czterech ośrodkach. Są to Zakopane, Bukowina Tatrzańska, Szczawnica i Czorsztyn. W innych częściach regionu brak bazy uniemożliwia wykorzystanie ich przyrodniczego potencjału. Region tatrzańsko-podhalański jest nierównomiernie wykorzystany również przez ruch turystyczny, który skupia się w Kotlinie Zakopiańskiej (1572 o.d./km²), w Tatrach i Pieninach. W Tatrach wynosił 119 782 o.n. i ok. 530 000 pasantów. W obiektach pienięskich (Czorsztyn, Krościenko, Szczawnica) w tym samym czasie (1959 r.) 13 735, w domach wycieczkowych w Zakopanem i Poroninie 188 713, czyli 56% sumy w całym regionie. Liczba osobodni młodzieży na szkolnych wycieczkach w regionie tatrzańsko-podhalańskim stanowiła 54% sumy w Karpatach.

Tabela 17

Ruch turystyczny w obiektach PTTK 1959 r. w regionie tatrzańsko-podhalańskim

Rejon	Przelotowość	Udzielone noclegi	% wykorzystania	Pasanci
Zakopane— Poronin	325 830	188 713	58,0	
Tatry Wysokie	128 940	66 183	51,3	452 594
Tatry Zachodnie	153 720	53 599	34,8	76 736
Pieniny	31 920	13 735	43,0	

Ruch turystyczny w regionie tatrzańsko-podhalańskim nie wykorzystał pełnej możliwości obiektów PTTK. Na 4 miesiące letnie przypadało 54,7% udzielonych noclegów, na 4 miesiące zimowe 30,0, na 4 miesiące przejściowe 15,3. Najślabszy ruch był w listopadzie, kwietniu i październiku, najsilniejszy w sierpniu, lipcu i marcu. Najwyższy wskaźnik wykorzystania miejsc noclegowych wykazały domy wycieczkowe w Zakopanem i Poroninie, najmniejszy w Tatrach Zachodnich. Schronisko w Dolinie Chochołowskiej w pierwszych latach po otwarciu było często puste i zaczęło być intensywniej wykorzystywane po 1959 r. Mimo tego, jak na obszar o największym ruchu turystycznym w Polsce, nawet wskaźnik wykorzystania 58,0 wydaje się niepokojący. Wpływają na to: ceny usług noclegowych w schroniskach turystycznych (mimo zróżnicowania zbyt wysokie w stosunku do możliwości finansowych większości turystów) i sezonowość ruchu. Były okresy w których pewne punkty noclegowe wykazały wskaźnik powyżej 100% wykorzystania, np.: w marcu 1959 — Morskie Oko 124,0, Kalatówki 107,1, podczas gdy dom wycieczkowy w Poroninie 14,6, a w lutym 9,5. Te same obiekty w listopadzie miały: Kalatówki 9,0, Morskie Oko 6,0, Poronin 0,8, ale Hala Gąsienicowa 20,1, zakopiański Dom Turysty 11,0. W lipcu wszystkie wymienione wykazały wykorzystanie powyżej 50%: Staszeczkówka w Zakopanem 108,3, Dom Turysty 85,6, Gong w Zakopanem 96,8 (miejsca noclegowe tańsze niż w Domu Turysty), Morskie Oko 97,5, Kalatówki 77,9, Hala Gąsienicowa 96,7, Hala Chochołowska 51,1. Liczby te potwierdzają sezonowość ruchu zależnie od warunków klimatycznych, a szczególnie śniegowych w zimie, związanych z położeniem schronisk oraz wpływ cennika za nocleg.

Na obszarze regionu tatrzańsko-podhalańskiego zaznaczyły się znaczne różnice w udziale mieszkańców różnych części Polski. Ankieta obejmująca dane z jednego roku, nie mogła być w pełni miarodajna, ale dała charakterystyczne informacje. Wśród nocujących w turystycznych punktach noclegowych w Zakopanem 82,0% stanowili mieszkańcy największych miast Polski (a tylko 18,0% z pozostałych obszarów), w tym 20,6% z Katowic, 17,3 z Warszawy, 15,2 z Krakowa — łącznie z trzech miast 53,1% sumy nocujących. W Tatrach Wysokich turyści z 8 miast byli mniej liczni — 39,1%, w tym 12,1 z Krakowa, 12,0 z Warszawy; w Tatrach Zachodnich stosunek był odwrotny, turystów z 8 miast — 63,7%, w tym 23,1 z Warszawy, 13,6 z Katowic, 12,9 z Krakowa. Na mieszkańców innych wielkich miast przypadały odsetki znacznie niższe, najślabiej były reprezentowane Szczecin i Wrocław. W Pieninach też podobny rozkład: 24,5% turystów z Katowic, 21,3% z Warszawy, 11,0 z Krakowa, 10,1 z Łodzi, 5,3 z Poznania, 5,1 z Wrocławia (nigdzie indziej w tym regionie Wrocław nie osiągnął tak wysokiego wskaźnika). Łącznie z 8 miast w Pieninach 81,9% (podobnie jak w Zakopanem).

Region tatrzańsko-podhalański w 1959 r. był najsilniej wykorzystywany przez Katowice, Warszawę i Kraków. Udział Krakowa prawdopodobnie był znacznie większy zwłaszcza w ruchu świątecznym, ale przy zmotoryzowanych środkach komunikacyjnych znaczna część turystów nie korzystała z pomieszczeń w schroniskach, lecz z pomieszczeń prywatnych lub własnych urządzeń noclegowych. Szosa Kraków—Zakopane należy do najbardziej obciążonych w Polsce, podobnie jak Zakopane—Morskie Oko, Gdynia—Hel oraz Katowice—Wisła—Równica względnie Wisła—Kubalonka. W zakresie ruchu turystycznego omawiany region nie ma w Polsce równego sobie, bo nawet gdański o intensywnym ruchu jest wykorzystywany w lecie, podczas gdy tatrzańsko-podhalański w ciągu całego roku, z wyjątkiem martwych sezonów przedzima i krótkiego przedwiośnia.

XV. REGION SĄDECKI

1. Obejmuje obszary: regła dolnego, pogórski i śródgórską równinę akumulacyjną. Powierzchnia regionu, o granicach wyznaczonych zasięgiem znakowanych szlaków turystycznych wybiegających z Nowego Sącza, Krynicy, Żegiestowa, Muszyny, wynosi około 1100 km². W obrębie regionu znajduje się Beskid Sądecki, część Pogórza Ciężkowickiego, Kotlina Sądecka z dolinami Dunajca i Popradu. Charakterystyczną cechą Beskidu Sądeckiego jest utrzymanie się linii grzbietowej w jednokowej prawie wysokości, co ułatwia pokonywanie znacznych odległości w stosunkowo krótkim czasie. Tylko niewiele kulminacji przekracza przeciętny poziom wierzchowiny. Znaczne różnice w wysokościach bezwzględnych przy dość stromych stokach gór i zboczach dolin wpływają na zróżnicowanie poziomów, a tym samym rzeźby powierzchni. Doskonałe tereny dla turystyki narciarskiej. Do urozmaicenia rzeźby przyczynia się także odporność piaskowca magurskiego, który w pięknych formach odsłania się na grzbietach pasm górskich.

Przełomowa dolina Popradu dzieli Beskid Sądecki na pasmo Radziejowej (1265 m) i Jaworzyny Krynickiej. Oba są porośnięte różnego typu lasami, zależnie od piętra i efektów gospodarki. Pasma Radziejowej ma więcej zachowanych fragmentów lasu pierwotnego, objętego ochroną prawną. Na grzbietach pasm górskich ciągną się rozległe hale pasterskie.

Poprad, Kamienica, Dunajec i ich dopływy porozcinały cały ten obszar na mniejsze jednostki krajobrazowe, o nieco odmiennym typie, w znacznym stopniu wywołanym gospodarką człowieka. Do eksploatacji środowiska przyczyniły się zasoby leczniczych wód mineralnych, które dały podstawę licznym w tym regionie zdrojowiskom. Z wartości leczniczych źródeł korzystają nie tylko kuracjusze Domów Zdrojowych i sanatoriów, ale również wczasowicze i turyści.

Warunki klimatyczne w regionie sądeckim w pewnej mierze charakteryzują dane stacji meteorologicznej w Krynicy, położonej na wysokości 591 m n.p.m. Średnie temperatury miesięczne w °C wynoszą: styczeń — 5,2, kwiecień 5,3, lipiec 15,6, październik 6,6, roczna 5,6, amplituda 20,8. Liczba dni zimy w roku 120, lata 50, dni z przymrozkami 127. Roczna suma opadu 881 mm, w Nowym Sączu 719. Układ temperatur miesięcznych podobny jak w Nowym Targu, z tym że lato jest chłodniejsze, jesień cieplejsza, a dni z przymrozkami i opadów jest mniej.

2. W obrębie regionu znajdują się cztery zdrojowiska wykorzystywane również przez FWP dla wczasów pracowniczych. Domy wczasowe w Krynicy Zdroju, Muszynie Zdroju, Piwnicznej Zdroju i Żegiestowie Zdroju dysponują 1532 miejscami. W obiektach turystycznych PTTK znajduje się 562 miejsc noclegowych, w szkolnych schroniskach wycieczkowych 215. Łączna pojemność punktów noclegowych (FWP, PTTK i Min. Ośw.) w 1959 r. wynosiła 2309 łóżek. Nie wyczerpuje to realnych możliwości rekreacyjnych w tym regionie. Eliminując miejsca przeznaczone do leczenia sanatoryjnego, do pojemności wypoczynkowej i turystycznej należałoby dodać: 1) miejsca w domach wypoczynkowych innych instytucji i organizacji społecznych, a zwłaszcza związków zawodowych, zlokalizowane przede wszystkim w zdrojowiskach i stacjach klimatycznych oraz: 2) w prywatnych domach prawie wszystkich większych wsi w regionie. Sądecki region od dawna był wykorzystywany jako letniskowy i znaczna część izb w prywatnych budynkach, zarówno w zdrojowiskach jak też we wsiach, do tego celu została specjalnie urządzona. Usługi związane z pobytem letników i turystów przynoszą dochody wielu stałym mieszkańcom regionów górskich i nadmorskich. Wyrazem tej funkcji osiedli jest specjalny typ budownictwa w obszarach gęstego zaludnienia w Karpatach. Liczne nadbudówki, przybudówki powszechne we wsiach otaczających zdrojowiska i w stacjach klimatycznych, użytkowane w sezonie letnim potwierdzają „niedorozwój” tego typu osadnictwa. Nigdzie te zagadnienia nie są tak poważne jak w tych obszarach karpaccich, gdzie zasoby siły roboczej nie zostały jeszcze wykorzystane, a ruch rekreacyjny stale wzrasta. Tymczasem w regionie sądeckim buduje się niewiele, i to prawie wyłącznie w miastach i zdrojowiskach, a gęstość zainwestowania wypoczynkowo-turystycznego (FWP, PTTK i Min. Ośw.) jest znacznie mniejsza niż we wszystkich trzech regionach nadmorskich, w tatrzańsko-podhalańskim, jeleniogórskim i kłodzkim. Gęstość łóżek/km² w regionie sądeckim odpowiada wprawdzie gęstości w wałbrzyskim, w 1959 r. wynosiła 2,09 ł/km², ale istnieją różnice gęstości w różnych typach pomieszczeń: FWP 1,39 ł/km² (więcej niż w wałbrzyskim), PTTK 0,51 ł/km² (mniej niż w wałbrzyskim), Min. Ośw. 0,19 (dwa razy więcej). Wskaźnik gęstości łóżek FWP, PTTK i Min. Ośw. łącznie wynosił w Karpatach 0,76, a więc sądecki (2,09) był

stosunkowo wysoki, po tatrzańsko-podhalańskim najwyższy, co świadczy o tym, jak słabo zagospodarowane są Karpaty w tym zakresie.

Rozmieszczenie punktów noclegowych jest nierównomierne. Poza Nowym Sączem, gdzie jest hotel i prowizoryczne schronisko w baraku, istnieją domy czasowe i turystyczne w zdrojowiskach oraz w Rytrze i Ptaszkowej. W górach, poza Prehybą, są schroniska na Łabowskiej Hali, w Suchej Dolinie i na Jaworzynie Krynickiej (1959 r. w budowie) oraz stacje kajakowe nad Jeziorem Rożnowskim. Jak na rozległy Beskid Sądecki sieć uspołecznionych punktów noclegowych (wypoczynkowych i turystycznych) nie jest ani gęsta, ani proporcjonalna do walorów przyrodniczych.

Region sądecki jest dostępny dzięki linii kolejowej biegnącej wzdłuż doliny Popradu, Muszynki i Kryniczanki oraz dzięki szosom: jednej prawie równoległej do linii kolejowej, drugiej nowej, zbudowanej przez Nawojową. Główny ośrodek wypoczynkowy i turystyczny Krynica, ma kolejowe i autobusowe połączenia przez Nowy Sącz, Tarnów lub Chabówkę z Krakowem i bezpośrednio kolejowe z większymi miastami Polski. Poza tym dla ruchu turystycznego duże znaczenie ma szosa do Tylicza oraz lokalne drogi wiodące w głąb gór. Na Górę Parkową w Krynicy biegnie kolej linowo-terenowa. Znakowane szlaki turystyczne wiążą najbardziej atrakcyjne obiekty przyrodnicze i pozaprzyrodnicze. Celami turystyki krajoznawczej są miasta Stary i Nowy Sącz oraz wszystkie zdrojowiska, które równocześnie stanowią dogodny punkt wyjścia w różne partie Beskidu Sądeckiego, ponadto ruiny zamków w Rytrze i Muszynie, zabytkowe budynki sakralne (cerkiewki i kościoły), ludowe budownictwo regionalne o cechach różnych od podhalańskiego. W północnej części największą atrakcją jest Jezioro Rożnowskie, ośrodek turystyki i sportów wodnych. Kąpiele rzeczne możliwe w Dunajcu, Popradzie, Kamienicy Nawojowskiej. Plaże kamieniste, nurt zmienny, wiry, dogodne tereny pod obozowiska, zwłaszcza w dolinach ponad tarasami zalewowymi.

3. W domach FWP zarejestrowano 429 680 o.d., w punktach noclegowych PTTK — 16 413 o.n., na szkolnych wycieczkach 30 170, suma 476 263 o.d. stawia region sądecki na trzecim miejscu na obszarze Karpat, po regionach tatrzańsko-podhalańskim i żywieckim. Nie obejmuje ona korzystających z bazy „Orbisu” (Piwniczna, Żegiestów, Łomnica) ani z pomieszczeń prywatnych, ani uczestników kolonii szkolnych, mieszczących się we wszystkich większych budynkach szkolnych i w kolonijnym ośrodku w Łomnicy. W stosunku do lecznictwa ruch wypoczynkowy i turystyczny był mały, w Krynicy i Żegiestowie liczba osobodni kuracjuszy przekroczyła milion.

W gęstości analizowanego ruchu czasowego region sądecki w 1959 r. ustąpił pierwszeństwa takim regionom, jak szczeciński, jeleniogórski, kłodzki, tatrzańsko-podhalański, kołobrzegi, ale wyprzedził gdański, ży-

wiecki i wałbrzyski. Gęstość ruchu turystycznego w regionie sądeckim była wyższa od średniej w obszarach przyrodniczo atrakcyjnych (14,9 : 12,0), ale w stosunku do wskaźników osiąganych przez inne regiony bardzo mała. Wszystkie regiony nadmorskie, sudeckie, karpackie z wyjątkiem rymanowskiego i gorlickiego oraz niektóre pojezierne miały wskaźniki większe, nieco niższy — ma tylko region świętokrzyski (14,1 o.n./km²). W szkolnym ruchu wycieczkowym wskaźnik regionu sądeckiego był znacznie wyższy (27,3 o.d./km²) niż w sudeckich (11,6—22,2), ale niższy niż w nadmorskich (33,4—301,5) i w wielu innych karpackich (w Gorcach 29,2). Sumy trzech typów ruchu: FWP, PTTK i Min. Ośw. dały wskaźnik gęstości najwyższy wśród regionów karpackich (433,0) po tatrzańsko-podhalańskim (1269,0). Porównanie wskaźników gęstości wskazuje, że region sądecki jest przede wszystkim regionem rekreacyjnym, wypoczynkowym, a nawet przy uwzględnieniu innych elementów leczniczo-wypoczynkowym, w znacznie mniejszym stopniu turystycznym, na co niewątpliwie wpływa nie brak walorów przyrodniczo-krajoznawczych, ale odległość od głównych ośrodków miejskich i przemysłowych, inny typ środowiska geograficznego (brak krajobrazu regła górnego i alpejskiego), rzadsza sieć punktów noclegowych i innych usług.

Potwierdza to analiza wykorzystania zdolności usługowej bazy noclegowej. Domy wczasowe wykazały największy w Polsce stopień wykorzystania przelotowości — 98,5%. Ilość dni eksploatacyjnych była tu większa niż gdzie indziej (w Krynicy 50% miejsc wczasowych przydziela się na 21-dniowe wczasy lecznicze, co zmniejsza ilość dni przerw międzyturnusowych).

Przelotowość turystycznych punktów noclegowych w regionie sądeckim wynosiła 66 420 miejsc (rocznie), liczba wykorzystanych noclegów 16 413, czyli 24,7%. W pięciu miesiącach V—IX wykorzystano 79,5% noclegów, w pozostałych 20,5%. Miesiącami największego ruchu były lipiec i sierpień (49,3% sumy całorocznej), najłabszego listopad i kwiecień.

Analiza udziału turystów z 8 największych miast Polski (w 5 punktach turyst.) wykazała, że w stacjach turystycznych na Pogórzu Ciężkowickim przebywali tylko turyści z Krakowa, natomiast w Krynicy, Rytrze i na Jaworzynie Krynickiej (brak materiałów z Prehyby) turyści z 8 miast stanowili 59,0%, z pozostałych obszarów Polski 41,0%. Z 59,0% przypada na przybyłych z Krakowa 16,1%, Katowic 13,8, z Warszawy 11,1, Łodzi 6,6, Poznania 3,9, Trójmiasta 3,6, Szczecina 3,3, Wrocławia 0,0 (3 osoby). Nawet przy zastrzeżeniu, że dane z jednego roku mogą być tylko częściowo reprezentacyjne, wydaje się, że w przybliżeniu oddają rzeczywistość. Udział turystów z innych miast Polski był znaczny, ale rozkładał się na wiele miast zwłaszcza z południowej i południowo-wschodniej Polski, łącznie z Lublinem. Popularność regionu

sądeckiego jest znacznie większa w zakresie lecznictwa balneologicznego i wczasów niż turystyki.

XVI. REGION GORLICKI

1. Region gorlicki, o powierzchni prawie równej sądeckiemu (ok. 1050 km²) obejmuje obszary o dwóch typach krajobrazu naturalnego — regla dolnego i pogórski. W jego obrębie, między dolinami Białej (Dunajcekiej), Ropy i Wisłoki, mieści się zachodnia część Beskidu Niskiego i południowa część Pogórza Ciężkowickiego. W rzeźbie powierzchni charakterystyczne są pasma górskie i pagóry poniżej 1000 m wys. wyrastające grupami lub pojedynczo z podstawy o typie pogórskim. W powierzchni grzbietowej duże deniwelacje, wymagające schodzenia i podchodzenia (odwrotnie niż w regionie sądeckim). Obszar znacznie wylesiony, jedynie w części południowej i środkowej lesisty. Najwyższy szczyt Laskowa (1001 m). W środkowej części regionu wznoszą się dwa wybitne grzbiety: Magury Małastowskiej (w centrum regionu) o kulminacji 814 m i na północny wschód od niej Magury Wątkowskiej ze szczytem Wątkową 847 m. W Magurze Wątkowskiej, w partii grzbietowej, wyróżniają się Kornuty, grupa skał piaskowca magurskiego, w otoczeniu lasu bukowego o charakterze pierwotnym, z domieszką jaworu, jodły, świerka, sosny, osiki i brzozy, z reliktowym stanowiskiem kocsodrzewiny. Odcinek doliny Ropy z przełomem przez Beskid Niski między Kiczera Ǵdzarem (547 m) a Czerteżykami (631 i 529 m), między wsiami Klimówką na południu a Łosiami na północy wraz z otaczającymi górami, popularnie zwany Pieninami Gorlickimi, należy do krajobrazowo najładniejszych partii regionu. Na południu źródła mineralne szczawy alkalicznej, które dały podstawy zdrojowisku — Wysowej. Warunki klimatyczne podobne jak w regionie sądeckim.

2. Region gorlicki ze wszystkich karpackich (z wyj. obszaru Bieszczadów) miał najmniejszą uspołecznioną bazę noclegową. Ilość miejsc noclegowych w punktach turystycznych PTTK wynosiła 120, w szkolnych schroniskach wycieczkowych 65, łącznie 185. Bazy wczasowej brak. Ilość łózek przeliczona na 1 km² daje gęstość 0,11 ł/km² PTTK, 0,06 Min. Ośw., łącznie 0,17. Wskaźnik gęstości ł/km² jest niższy niż średni obliczony dla obszaru całej Polski i dlatego region gorlicki według przyjętych kryteriów nie jest właściwie równorzędny innym regionom, jest raczej potencjalnym dzięki warunkom przyrodniczym. Jedyne zdrojowisko w regionie — Wysowa — zostało zniszczone w czasie wojny i dopiero w ostatnich latach zaczęto je odbudowywać. Znaczną rolę w tym obszarze jako oparcie dla turystyki i wypoczynku mogą odegrać wsie, w pewnym zakresie wykorzystywane przez ruch letniskowy. Ważniejsze z nich: Szymbark, Bartne, Klimkówka, Krempna, Folusz. Ośrodkami ru-

chu turystycznego są miasta Biecz, Gorlice, Grybów — wszystkie na krańcach regionu. Przez północne krańce regionu przebiega linia kolejowa Stróże—Jasło. Wewnątrz brak komunikacji kolejowej. Większe osiedla górskie mają połączenia autobusowe ze stacjami kolejowymi, dla ruchu turystycznego jednak niewystarczające. W tym zakresie region ten jest słabo zainwestowany. Szczególnie cierpi na tym rozwój Wysowej. Obszar gorlicki ma cenne obiekty krajoznawcze: zabytkowe miasta Biecz i Gorlice, wsie z zabytkowym budownictwem drewnianym (m.in. Sękowa), Szymbark z renesansowym zamkiem i zabytki starego przemysłu naftowego. Z okresu obu wojen światowych pozostały liczne pamiątki historyczne (cmentarze wojenne i mogiły) w rejonie Gorlic i Małastowej.

3. Wydzielony jako region, obszar gorlicki nie znajduje potwierdzenia w wielkości ruchu, jest bardzo słabo zainwestowany, a wobec tego mało wykorzystany. Jeżeli w stacjach turystycznych w 1959 r. udzielono 1151 noclegów (Hańczowa 61, Bartne 97, Wysowa 100, Magura Małastowska 419, Kąty 84, Chmiel 389, Folsz 1), to można wyciągnąć dwa różne wnioski — albo że tak mało osób uprawia turystykę w tym terenie, albo — że turyści korzystają z innego typu pomieszczeń. Z relacji miejscowych działaczy krajoznawczych wiadomo, że częściowo oba wnioski są słuszne. Ruch turystyczny jest słaby, rzadka sieć obiektów uspołecznionych zmusza turystów do szukania pomieszczeń prywatnych. Prócz turystów z Krakowa i Katowic zwiedzają go mieszkańcy zagłębia naftowego oraz większych ośrodków miejskich i przemysłowych województwa rzeszowskiego. Udział turystów z 8 największych miast Polski łącznie jest o wiele słabszy niż w innych regionach, wynosi 10%. Można stwierdzić, że w skali krajowego ruchu turystycznego region gorlicki nie ma znaczenia, natomiast jest wykorzystywany jako zaplecze wypoczynkowe (ale nie wczasowe, bo FWP nie ma tu bazy), letniskowe i turystyczne przez mieszkańców południowo-wschodniej Polski, a ściślej miast położonych na pograniczu Karpat z Pogórzem Karpackim i w Kotlinie Sandomierskiej.

XVII. REGION RYMANOWSKI

1. Podobnie jak gorlicki — potencjalny region rymanowski, o powierzchni ok. 1300 km², obejmuje obszar regła dolnego i pogórski. W jego granicach znajduje się wschodnia część Beskidu Niskiego (między Wisłoką a Oslawą), na północy pagóry Pogorza Karpackiego (Pogórze Jasielskie) sięgające po kotlinne obniżenie Dołów Jasielsko-Sanockich. Na południowy wschód od doliny Wisłoki ciągnie się rozległy masyw górski z dwoma grzbietami: lesisty grzbiet Bukowicy ze szczytem Zrubań (778 m) i grzbiet Kamienia, lesisty tylko w górnej partii pół-

nocnych stoków. Między grzbietami — dolina Garbki, prawego dopływu Wisłoka. Prawie w centrum regionu, w tzw. Beskidzie Dukielskim, wznosi się popularna Cergowa Góra z rezerwatem modrzewiowym („Modrzy-na”) i olbrzymimi blokami piaskowców. W głównym grzbiecie granicznym najniższa w Karpatach Przełęcz Dukielska (503 m), a na wschód od niej grzbiet Kiczery Długiej z lesistą Pasiką (849 m) i Kanasiówka, źródłowy obszar Wisłoka i Jasiołki. Cały teren, z wyjątkiem okolic zdrojowisk Iwonicza, Rymanowa oraz Dukli, jest bardzo mało znany. Region rymanowski ma łagodny klimat górski o silnych wpływach wiatrów południowych.

Rzeki regionu tworzą piękne formy dolinne, zwłaszcza Wisłok między Sieniawą a Beskiem. Region rymanowski ze względu na warunki klimatyczne nadaje się szczególnie na obozy i kolonie, na wczasy rodzinne z kąpielami rzecznyymi.

2. W obrębie regionu znajduje się 149 miejsc wczasowych FWP, 68 PTTK, 188 Min. Ośw., łącznie w uspołecznionej bazie 405 miejsc noclegowych; gęstość łóżek wynosi: 0,11 1/km² FWP, 0,05 PTTK i 0,15 Min. Ośw., łącznie 0,31 1/km². Jest to wartość nieco większa niż średnia w Polsce (0,21), a znacznie mniejsza niż średnia w obszarach przyrodniczo atrakcyjnych kategorii I—V (0,57), a jeszcze mniejsza niż średnia we wszystkich obszarach karpaccich (0,76). Podobnie jak region gorlicki — rymanowski także nie spełnia określonych warunków, na pewno jest jednak potencjalnym regionem.

W regionie rymanowskim znajdują się dwa zdrojowiska: Iwonicz Zdrój i Rymanów Zdrój, powiązane szlakami turystycznymi z najpiękniejszymi partiami Beskidu Niskiego oraz z sąsiednimi Bieszczadami.

Ponadto w obrębie regionu mieszczą się domy wypoczynkowe „Orbisu” w Iwoniczu Zdroju, a wiele wsi karpaccich wykorzystuje się jako lotniska (Żmigród Stary i Żmigród Nowy, Dukla, Lubatowa, Sieniawa, Haczów, Wisłok Wielki, Barwinek i inne).

Komunikacyjnie region jest słabo wyposażony. Linia kolejowa biegnie wzdłuż Dołów Jasielsko-Sanockich (Jasło—Zagórz) przez jego północne krańce. Obszar położony na południe od tej linii obsługuje sieć autobusowa z dwoma ośrodkami węzłowymi w Jaśle i Krośnie. Najważniejsze dla ruchu wypoczynkowego i turystycznego są linie: Jasło—Krempna, Krosno—Dukla—Tylawa z rozgałęzieniem do Jaślisk i Barwinka. Obiektami krajoznawczymi w regionie są oba zdrojowiska, miasta Jasło i Krosno oraz wiele wsi z zabytkowym budownictwem drewnianym, z regionalnymi wyrobami z drewna, z artystycznym tkactwem i haftem ludowym, a także pamiątki historyczne z czasu drugiej wojny światowej, ślady dawnych historycznych budowli i obiekty przemysłowe.

3. Ruch wczasowy w 1959 r. był mały, wykazał zaledwie 41 720 o.d., jeszcze mniejszy turystyczny — 3635 o.n. w punktach noclegowych

PTTK i 1275 w szkolnych Min. Ośw. Łączna liczba osobodni 46 630. Liczbie tej odpowiada gęstość 35,8 o.d./km² (FWP 32,1, PTTK 2,7, Min. Ośw. 1,2), podczas gdy średnia gęstość w obszarach karpackich kategorii I—V wynosiła 130,2 o.d./km². Warunki przyrodnicze nie zostały tu jeszcze wykorzystane. Ruch szkolny stanowiły przeważnie obozy wędrownie (770) i wycieczki kilkudniowe (505 o.d.).

Stacje turystyczne PTTK w regionie rymanowskim nadesłały tak niekompletne materiały, że trudno na ich podstawie wyciągnąć wnioski. W stacji turystycznej w Iwoniczu w 1959 r. przy przelotowości 2400 o.n. (stacja miała 20 miejsc, była czynna przez 4 miesiące) udzielono 569 noclegów, więc ruch był słaby. To samo można powiedzieć o innych stacjach. W funkcjonującej przez cały rok stacji turystycznej w Puławach (pow. sanocki) przy 10 miejscach, przelotowości 3300 o.n. udzielono 28 noclegów, w stacji Przymiarki koło Rymanowa o pojemności 8 miejsc, czynnej przez cztery miesiące (przelotowość 430) tylko 18, a w Fóluszu 1 nocleg. W innych sytuacja była niewiele lepsza. Przy słabej bazie turystycznej, a szczególnie przy dużej odległości między punktami noclegowymi, ruch nie może się rozwijać, to pociąga za sobą likwidację niektórych stacji, co znów pogłębia trudności turystyki mimo atrakcyjności regionu.

XVIII. REGION GORCZAŃSKO-LUBAŃSKI

1, 2, 3. Region gorczański-lubański, o powierzchni ok. 600 km², obejmuje dwie grupy gór wchodzących w skład Beskidu Wysokiego: Gorce i Pasma Lubania, oddzielone Przełęczą Knurową (846 m). Na południe sięga po dolinę Dunajca, na północ po dolinę Raby. W stosunku do przyjętych kryteriów wydzielenia regionu — atrakcyjności krajobrazu i gęstości zainwestowania — spełnia tylko pierwszy warunek. Jest zainwestowany w skali poniżej średniej gęstości obszarów o kategorii od I do V (0,46 : 0,57), a znacznie niżej niż średnio wszystkie obszary karpackie razem (0,76 1/km²), nie ma w ogóle bazy wypoczynkowej FWP. Jako obszar o wybitnych walorach środowiska geograficznego i o wskaźniku gęstości ruchu wyższym niż w regionie sądeckim (30,9 : 14,9), nie tylko PTTK, ale także szkolnym (29,2 : 27,3), zasługuje na traktowanie go równorzędnie z innymi regionami karpackimi, zwłaszcza że jako region turystyczny jest wykorzystywany w lecie i w zimie. Dwa główne człony górskie regionu Gorce i Pasma Lubania nie mają wprawdzie krajobrazu subalpejskiego, ale kulminują od północy nad doliną Dunajca i na całym obszarze Beskidów Zachodnich, poza Babią Górą z Policą i Pilskiem, nie mają sobie równych. Gorce stanowią wał górski ok. 10 km szeroki i 23 km długi, mają wierzchołkę powyżej 1000 m, kilka szczytów i obniżenia w partiach grzbietowych. Najwyższy szczyt Turbacz 1311 m. Pasma Lubania jest południowo-wschodnim przedłużeniem Gor-

ców i ciągnie się w kierunku Krościenka na Dunajcem. Najwyższy szczyt Lubań (1211 m). Obie grupy mają formy rzeźby łagodne, przysadziste, na stokach ich rośnie las, w partiach grzbietowych rozległe hale pasterskie, tu i ówdzie polany. Piękne tereny narciarskie z dobrymi warunkami śniegowymi zwłaszcza na polanach śródleśnych. Na północnych stokach Gorców rezerwat leśny im. W. Orkana, z fragmentami pierwotnej puszczy karpackiej, w dolnej partii lasu jodłowo-bukowego, wyżej bukowego, najwyżej świerkowego. Między grzbietami głęboko wcięte doliny potoków z rozproszonymi przysiółkami, w dolnych partiach dolin i u ich wylotów duże, rozciągnięte łańcuchami wsie góralskie (m. in. Ochotnica, Lubomierz, Klikuszowa, Szczawa, Poręba Wielka Niedźwiedź, Rzeki, Lasek) wykorzystywane jako letniska. Ze wszystkich stron na Turbaczu biegają znakowane szlaki turystyczne (letnie i zimowe). Wiele z nich wiąże Gorce i Pasma Lubania z Pieninami, Beskidem Wyspowym a przez Kotlinę Nowotarską z Tatrami. Między Pasmem Lubania a Pieninami przez Przełęcz Kluszkowiecką (inaczej Snoska, 653 m) przechodzi szosa z Nowego Targu do Krościenka, a stamtąd do Szczawnicy i Nowego Sącza. Centralnym punktem regionu jest szczyt Turbacza z największym schroniskiem w regionie (ukończone w 1958 r.). Pojemność schroniska 120—150 miejsc, przelotowość 18 590, wykorzystanie około 41% (rok 1959 był dopiero drugim po otwarciu; ruch znacznie wzrasta). Stacje turystyczne w Niedźwiedziu (5 miejsc), Ustrzyku pod Przełęczą Knururowską (10 m), w Rzekach (8 m), Ochotnicy Dolnej (5 m), na Kowańcu (20 m) wykazały ruch bardzo mały (kilkanaście osób w roku). Roczny rozkład ruchu noclegowego na Turbaczu w 1959 r. był nierówny. W letniej porze roku od VI—IX wynosił 50,9% sumy rocznej, w zimowej XII—III — 40,1%, wiosną w IV—V — 6,6%, na przedzimiu X—XI — 2,4%; łącznie podczas sezonów letniego i zimowego — w ośmiu miesiącach 91% sumy rocznej, z tego 33,9% w czasie dwóch miesięcy wakacyjnych, w czasie 4 miesięcy przedzimia i przedwiośnia 9%. Charakterystyczny był silny ruch zimowy prawie równy letniemu. Odczuwa się brak schroniska na Lubaniu. Region gorczańsko-lubański jest wybitnie turystyczny, a jego południowe stoki o doskonałej ekspozycji słonecznej nadają się pod zabudowę ośrodków wypoczynkowych znacznie lepiej niż dolina Dunajca zagrożona wylewami, z inwersją temperatur i częstymi mgłami. Poza Turbaczem brak obiektów, istniejące stacje turystyczne są źle rozmieszczone, są raczej punktami oparcia przed podejściem na szlak grzbietowy.

REGIONY SUDECKIE

W obrębie Sudetów i Przedgórza Sudeckiego, w obszarze o trzech zasadniczych typach krajobrazu naturalnego (górski — regła górnego

i dolnego oraz pogórski), wydzielono trzy regiony wypoczynkowo-turystyczne: 1) jeleniogórski, 2) wałbrzyski i 3) kłodzki.

Regiony wypoczynkowo-turystyczne nie pokrywają się w całości ani z regionami fizyczno-geograficznymi, ani nie obejmują całych obszarów przyrodniczo atrakcyjnych dla wypoczynku i turystyki. Obszary o atrakcyjnych typach środowiska geograficznego zaliczonych do kategorii I, II i V w strefie sudeckiej mają ok. 6470 km² powierzchni, natomiast regiony wypoczynkowo-turystyczne, wydzielone na podstawie przyjętych kryteriów — 4035 km², stanowią więc 62,2^o% powierzchni tych obszarów. Należy jednak podkreślić, że przyrodniczo najatrakcyjniejsze obszary o typach krajobrazu regła górnego z subalpejskim zaliczonego do kat. I (Karkonosze i grupa Śnieżnika) oraz prawie cały obszar regła dolnego kat. II zostały objęte granicami regionów sudeckich. Znaczna część obszaru o krajobrazie pogórskim, kat. V, ze względu na przyjęte kryterium zainwestowania, nie wchodzi w obręb wydzielonych regionów wypoczynkowo-turystycznych, ale pozostaje jako obszar potencjalny do zainwestowania dla potrzeb wypoczynku i turystyki, z uwagą, że niecały ma jednakowe walory przyrodnicze i krajoznawcze.

XIX. REGION JELENIOGÓRSKI

1. Wypoczynkowo-turystyczny region jeleniogórski, o powierzchni ok. 1250 km² obejmuje cztery górskie typy krajobrazu naturalnego: regiel górny z subalpejskim, regiel dolny i część pogórskiego (Przedgórze Karkonoszy, Góry Izerskie, Rudawy Janowickie z Sokolemi Górami, Góry Kaczawskie oraz Pogórze Izerskie i Kaczawskie) oraz śródgórską równinę akumulacyjną, której częściowo odpowiada Kotlina Jeleniogórska. Na region jeleniogórski składają się więc masywy górskie zgrupowane wokół Kotliny Jeleniogórskiej, wszystkie o skomplikowanej strukturze geologicznej i zróżnicowanej rzeźbie powierzchni. Cechą rzeźby są kopulaste wierzchowiny o prawie zrównanej powierzchni szczytowej urozmaiconej skałkami, strome na ogół zbocza dolin i kotlin śródgórskich. Dla turystyki górskiej są dostępne bez większych trudności. W krajobrazie regła górnego występują atrakcyjne formy rzeźby glacialnej, między nimi kotły lodowcowe z jeziorami. Niewyrównana rzeźba dna dolin wpłynęła na powstanie licznych progów, przez rzeki pokonywanych wodospadami. W najwyższych partiach Karkonoszy leżą rumowiska skalne, na wierzchołkach i na stokach sterczą rozrzucone skałki. Różnice wysokości w tym regionie są znaczne: dno Kotliny Jeleniogórskiej ok. 340 m, szczyt Karkonoszy Śnieżka 1605 m. W Górach Izerskich kulminuje Wysoka Kopa (1127 m), w Rudawach Janowickich Skalnik (945 m), w Górach Kaczawskich Skopiec (724 m). Między grzbietami

poszczególnych masywów górskich i w ich obrębie są liczne przełęcze ułatwiające ruch turystyczny. Cały obszar jest powiązany siecią strumieni i rzek, lewych dopływów Odry (Bóbr, Kaczawa, Kwisa), których źródła biorą początek w najwyższych partiach regionu. Cenne surowce mineralne eksploatowane dla przemysłu są obiektami turystyki krajoznawczej. Poza Karkonoskim Parkiem Narodowym (5500 ha) w piętro-nych strefach roślinnych liczne rezerваты pierwotnej przyrody z chroniącą fauną, florą oraz pomnikami przyrody martwej.

Warunki klimatyczne w regionie jeleniogórskim są zróżnicowane. Podczas gdy w Karkonoszach panuje jeszcze zima, w Górach Kaczawskich jest już wiosna. Na przedzimiu — w Górach Kaczawskich jeszcze jesień, a w Karkonoszach — początki pokrywy śnieżnej. Najlepsze warunki dla wypoczynku ma Kotlina Jeleniogórska* osłonięta przed wiatrami deszczonośnymi; ma najwięcej dni słonecznych w ciągu roku, najmniej pochmurnych, z całego regionu najwcześniejszą wiosnę i lato, najdłuższe lato (10.VI.—10.IX), najmniejszą liczbę dni mroźnych i z przymrozkami). Sezon turystyczny, z wyjątkiem krótkich okresów przedzimia i przedwiosnia, w dolnych partiach może trwać prawie cały rok (od poł. IV do 1.XI), w górnych partiach od początku maja do trzeciej dekady października, z tym że warunki zimowo-przedwiosenne mogą się pojawić jeszcze w połowie maja, a zimowe już w pierwszej dekadzie października. Zima jest tutaj długa.

2. W obrębie regionu jeleniogórskiego mieszczą się dwa okręgi wczasowe z domami wczasowymi FWP w 11 miejscowościach. Łączna pojemność domów wypoczynkowych wynosi 9671 miejsc wczasowych, co daje gęstość zainwestowania dla wypoczynku zamkniętego 7,7 1/km². Pojemność turystycznej bazy noclegowej PTTK jest znacznie mniejsza; w domach wycieczkowych, schroniskach i stacjach turystycznych jest 1293 miejsc noclegowych, co daje gęstość 1,1 1/km². W szkolnych schroniskach wycieczkowych są 184 łóżka, gęstość 0,1 1/km².

Łączna pojemność zarejestrowanych i analizowanych punktów noclegowych (FWP, PTTK i Min. Ośw.) na terenie regionu jeleniogórskiego w 1959 r. wynosiła 11 148 miejsc noclegowych; gęstość 8,9 1/km².

W stosunku do zainwestowania całego obszaru sudeckiego, wydzielonego na podstawie oceny atrakcyjności przyrodniczej (kat. I—V) w regionie jeleniogórskim mieściła się prawie połowa analizowanej bazy FWP, PTTK i Min. Ośw. (na 23 000 miejsc noclegowych na obszarze sudeckim — 11 148 w regionie jeleniogórskim). Porównanie gęstości łóżek/km² na tych samych obszarach wykazuje przeszło dwa razy większą wartość w regionie jeleniogórskim (8,9 : 3,5).

* Z wyjątkiem dna Kotliny i miast z przemysłem uciążliwym dla otoczenia.

Ponadto na terenie omawianego regionu w Karpaczu, Podgórzynie i Jakuszycach PPUT „Turystyka” w 4 hotelach ma do dyspozycji 320 miejsc, a hotele komunalne w samej Jeleniej Górze 290 (na 500 w powiecie jeleniogórskim). Z innych typów zainwestowania ruchowi turystycznemu służyć znakowane szlaki turystyczne, łącznej długości przeszło 1000 km, wiążące najważniejsze obiekty turystyczne ze sobą, z głównymi ośrodkami ruchu oraz z siecią komunikacyjną, ponadto nartostrady, wyścigi, niezależnie od takich urządzeń sportowych jak skocznie, tory saneczkowe, tor bobslejowy, baseny kąpielowe i inne.

Ilość usług w zakresie zbiorowego żywienia zależy od ilości punktów i ich pojemności: obok schronisk, które wydają posiłki ciepłe 3 razy dziennie, czynnych było 13 restauracji i 80 innych punktów zbiorowego żywienia z pojemnością ok. 4000 miejsc.

Sprawa dojazdu do regionu jeleniogórskiego z innych części Polski jest na ogół dobrze rozwiązana przez bezpośrednie połączenia kolejowe najważniejszych ośrodków wypoczynku i turystyki z miastami wojewódzkimi i innymi największymi miastami Polski. W obrębie regionu z Jeleniej Góry prawie do wszystkich miejscowości wypoczynkowo-turystycznych kursuje 8 par pociągów dziennie. Komunikację kolejową uzupełniają linie autobusowe wiążące Jelenią Górę od kilku do kilkunastu razy na dobę z miejscowościami wypoczynkowymi.

Gęsta sieć dróg, prowadzących przez punkty z panoramicznymi widokami, łączy poszczególne masywy górskie. Największą rolę w turystyce odgrywają szlaki dalekobieżne, a między nimi górska autostrada, tzw. Droga Sudecka, biegnąca stokami głównych grzbietów; do niej nawiązują poprzeczne drogi, serpentynami przecinające pasma górskie.

Region jeleniogórski można zaliczyć do najlepiej zainwestowanych w Polsce dla ruchu wypoczynkowego i turystycznego.

Głównym ośrodkiem ruchu turystycznego, punktem rozdzielczym na wszystkie szlaki w regionie jest Jelenia Góra oraz stacje klimatyczne: Karpacz—Bierutowice i Szklarska Poręba, ponadto wszystkie zdrojowiska, stacje kolejowe i przystanki autobusowe.

W regionie jeleniogórskim znajduje się wiele atrakcyjnych, dla turystyki krajoznawczej, obiektów kulturalnych i pamiątek historycznych. Większość z nich uwzględniono przy opracowywaniu szlaków turystycznych, do innych trzeba zbaczać ze szlaków głównych. Niektóre obiekty związane tematem są celem specjalnych tras, jak np. „Szlak zamków piastowskich”. Obiektami turystyki krajoznawczej są niektóre zakłady przemysłowe i urządzenia o znaczeniu gospodarczym: zaporą i zbiornik wodny w Pilchowicach, huta kryształów, fabryka dywanów smyrneńskich, dostępne dla wycieczek zbiorowych.

Konwencja turystyczna zawarta między Polską a Czechosłowacją, która m. in. w Karkonoszach umożliwia wymianę ruchu między obu

krajami, spowoduje zapewne dalsze inwestycje związane z obsługą ruchu międzynarodowego.

W obrębie regionu jeleniogórskiego występują źródła mineralne, które dały podstawę zdrojowiskom (Cieplice Zdrój, Swieradów Zdrój, Czerniawa Zdrój, Trzcianko Zdrój). Z zdrojowiska oprócz zainwestowania leczniczego mają turystyczne, a stołowe wody mineralne służą nie tylko przebywającym w sanatoriach. Urządzenia zdrojowe są także obiektami krajoznawczego poznawania, a parki zdrojowe miejscem odpoczynku turystów.

Region jeleniogórski jest obszarem planowo zagospodarowywanym. Zgodnie z „Tezami Jeleniogórskimi”^{*}, funkcja usługowa w zakresie wypoczynku i turystyki w tym regionie ma odgrywać nie mniejszą rolę niż produkcja.

3. Ruch wypoczynkowo-turystyczny w regionie jeleniogórskim w pewnym stopniu, bo z ograniczeniem do trzech typów charakteryzują dane: 1 560 000 osobodni FWP, 88 602 osobonoclegów PTTK, 27 784 osobodni szkolnych wycieczek (w tym 18 956 obozów wędrownych). Łącznie, w oparciu o uspołecznioną bazę noclegową, wykorzystano 1 677 186 osobodni. W skali analizowanej części ruchu wypoczynkowego w Polsce jest to 14,8%. Zestawienie powyższe nie obejmuje zarejestrowanych w obiektach PTTK pasantów, którzy korzystali z innych usług w schroniskach i domach wycieczkowych, a liczba ich w 1959 r. wynosiła 320 153 osób. Gęstość ruchu w tym regionie w oparciu o te same materiały, po przeliczeniu na 1 km² wynosiła: 1246,6 o.d. FWP, 70,9 o.n. PTTK, 22,2 o.d. szkolnych wycieczek, a więc łącznie 1341,7 o.n./km², przy uwzględnieniu pasantów 1597,8. W tym samym czasie gęstość ruchu wypoczynkowo-turystycznego obliczona na podstawie tych samych materiałów dla całego obszaru sudeckiego o kategoriach krajobrazu I—V wynosiła 537,7 o.d./km², a więc trzykrotnie mniej. W gęstości ruchu przypadającej na km² powierzchni regionu — jeleniogórski został wyprzedzony w Polsce tylko przez region szczeciński (1722,0), natomiast sam wyprzedził tatrzańsko-podhalański (1269,0). O tej skali ruchu decyduje jednak nie tyle suma ruchu turystycznego, ale i wypoczynkowego (ściśle czasowego), związanego z pojemnością domów czasowych. W ruchu turystycznym zarejestrowanym w punktach noclegowych PTTK ilością osobonoclegów region jeleniogórski stoi daleko w tyle za dwoma regionami karpackimi: żywieckim i tatrzańsko-podhalańskim, za gdańskim, ale przed szczecińskim, natomiast w gęstości ruchu na km² za wszystkimi wymienionymi z wyjątkiem żywieckiego. W porównaniu z innymi regionami sudeckimi,

^{*} „Tezy Jeleniogórskie” opracowane i ustalone przez Pow. Woj. Radę Narodową obejmują perspektywiczny program rozwoju turystycznego i wypoczynkowego łącznie z leczniczo-zdrowiskowym.

z wałbrzyskim i kłodzkim, liczbę osobonoclegów wykazuje największą, ale w gęstości ruchu wyprzedza go region wałbrzyski.

Rozkład ruchu turystycznego w 14 obiektach PTTK nie jest proporcjonalny do ich pojemności. Na 88 602 osobonoclegów w tych schroniskach (wszystkie PTTK w tym regionie) w samej Jeleniej Górze było 23 402, w Karpaczu 13 455, czyli w pozostałych 12 obiektach 51 745. Żaden z punktów noclegowych PTTK w Sudetach Zachodnich nie znajduje się poza regionem jeleniogórskim. Przelotowość tych obiektów w ciągu 12 miesięcy 1959 r. wynosiła 310 975 miejsc noclegowych, a więc ruch turystyczny wykorzystał zdolność usługową bazy noclegowej tylko w 28,5⁰o.

Wykorzystanie bazy wczasowej wahało się od 69,3⁰o w domach FWP okręgu Cieplice, do 89,2⁰o w okręgu Świeradów. Ponieważ prywatna baza wypoczynkowa i turystyczna w regionie jeleniogórskim jest stosunkowo mała, można stwierdzić bezwzględną przewagę ruchu wypoczynkowego, pobytowego nad wędrownym. Rozkład ruchu w ciągu roku 1959 był inny w punktach noclegowych nisko położonych niż wysoko w górach, np. schronisko „Odrodzenie” na wys. 1198 m (Prz. Karkonoska) wykazało w miesiącach zimowych większy ruch niż w letnich, podobnie na Szrenicy, Łabskim Szczycie — w styczniu, lutym i marcu, zaś odwrotna sytuacja panowała w Jeleniej Górze, Szklarskiej Porębie, Sobieszowie, na Stogu Izerskim. Biorąc pod uwagę wszystkie obiekty, procentowy rozkład wykorzystanych noclegów turystycznych w regionie jeleniogórskim był następujący:

I — 5,9	V — 8,5	IX — 8,8
II — 13,7	VI — 10,8	X — 4,2
III — 7,3	VII — 13,2	XI — 2,6
IV — 4,1	VIII — 14,7	XII — 6,2

a więc w dwóch miesiącach letnich — wakacyjnych 27,9⁰o, przy czym w lutym ruch był większy niż w lipcu. Najmniejszy odsetek wykorzystanych osobodni 2,6⁰o w listopadzie, 4,1 w kwietniu, 4,2 w październiku. Przy stosunkowo proporcjonalnym rozkładzie ruchu w ciągu roku wykorzystanie powinno być znacznie większe.

Procentowy udział turystów z 8 największych ośrodków miejskich w Polsce w wykorzystaniu miejsc w punktach noclegowych regionu jeleniogórskiego był następujący:

Warszawa	— 8,6 ⁰ o	Szczecin	— 3,4 ⁰ o
Łódź	— 3,5 „	Katowice	— 4,9 „
Poznań	— 10,9 „	Kraków	— 1,8 „
Gdańsk—Gdynia—Sopot	— 11,6 „	Wrocław	— 6,9 „

łącznie 51,6%, z pozostałych obszarów Polski 48,4%. Z powyższego zestawienia wynika, że region jeleniogórski jest regionem turystycznym dla całej Polski, przy czym najsilniej jest wykorzystywany przez mieszkańców Trójmiasta, Poznania i Warszawy oraz Wrocławia, dla którego stanowi także zaplecze wypoczynku świątecznego. W 48,4% przybyłych spoza 8 miast prawdopodobnie mieszczą się także mieszkańcy innych miast Dolnośląskiego Okręgu Przemysłowego, czego w ankiecie nie uchwycono.

XX. REGION WAŁBRZYSKI

1. Region wałbrzyski, o powierzchni ok. 820 km², obejmuje dwa typy krajobrazów górskich: regla dolnego i pogórski (kat. II i V). W obrębie tego regionu znajdują się Góry Wałbrzyskie i Pogórze Wałbrzyskie, Góry Kamienne (Suche i Krucze) oraz masyw Słęzy na Przedgórzu Sudeckim i śródgórska Kotlina Kamiennogórska w dolinie Bobra. Silnie zróżnicowana budowa geologiczna, różnorodność typów skał wpływają na urozmaicenie rzeźby powierzchni a z nią krajobrazu naturalnego, który jednak w porównaniu z typami krajobrazu regionu jeleniogórskiego jest w nieco mniejszym stopniu dla turystyki atrakcyjny, choć różnorodność form skalnych jest duża.

Jako granicę regionu na wschodzie przyjęto dolinę Bystrzycy, lewego dopływu Odry, której dopływy odwadniające Zagłębie Wałbrzyskie, nie nadają się ani dla turystyki kajakowej, ani do hodowli ryb i sportu wędkarskiego, ani tym bardziej do kąpieli. Jedynie górny odcinek biegu Bystrzycy z przełomem między Górami Wałbrzyskimi a Sowimi ma czystą wodę i krajobrazowe walory. Skaliste zbocza doliny są lesiste. Przełomową dolinę tworzy również rzeka Ścinawka (lewy dopływ Nysy Kłodzkiej) w swoim górnym biegu przecinając w poprzek całe pasmo Gór Kamiennych (w bocznej dolince w obrębie przełomu stacja klimatyczna Sokołowsko, poniżej Różana i Mieroszów). Lesistość regionu wałbrzyskiego jest nierównomierna. Są to przeważnie lasy mieszane ze znacznym udziałem drzew liściastych. Na ogół dobrze zalesione są Góry Kamienne, Góry Wałbrzyskie, iglastym lasem prawie jednolicie są porośnięte Góry Krucze.

Niektóre dane klimatyczne z dwóch stacji w regionie wałbrzyskim tylko w małym stopniu charakteryzują warunki klimatyczne regionu. Stacje w Mieroszowie i Boguszowie są nisko położone, brak danych ze stacji górskich. Region wałbrzyski ma mniejszą rozpiętość typów klimatu niż region jeleniogórski. Najłagodniejsze warunki są w kotlinach i śródgórskich dolinach. Wpływ wysokości na przebieg temperatury łagodzi znaczna lesistość grzbietów i dlatego tutaj nie występują tak wielkie różnice jak w regionie jeleniogórskim. W cieniu wiatrów deszczo-

nośnych leży Kotlina Kamiennogórska. Na Śląży występują dość częste burze, przeciętnie 36 w roku.

W regionie wałbrzyskim występują źródła szczawy alkalicznej i ziemno alkalicznej o dużej zawartości bezwodnika węglowego. Dały one podstawę zdrojowiskom (Szczawno, Jedlina, Kamionkowo, Rzeczki), wykorzystywane są również przez wczasowiczów i turystów.

2. Region wałbrzyski w porównaniu z jeleniogórskim jest słabiej zainwestowany. Pojemność domów wczasowych FWP w 1959 r. wynosiła: miejsc wczasowych 1005, domów wycieczkowych i schronisk PTTK — 648, szkolnych schronisk wycieczkowych 70, razem 1723 łóżek, co daje gęstość zainwestowania FWP 1,22 ł/km^2 , PTTK 0,79, Min. Ośw. 0,08, łącznie 2,09 ł/km^2 . Jest to wartość niższa niż średnia dla wszystkich obszarów sudeckich razem (3,55). Istnieją jednak punkty noclegowe różnych związków zawodowych i organizacji społecznych — brak danych uniemożliwia jednak ich zestawienie. Sieć znakowanych szlaków turystycznych jest gęsta. Przez region wałbrzyski przechodzi główny szlak sudecki, do niego nawiązują szlaki ze Świebodzic, Wałbrzycha, Świdnicy. Wszystkie szlaki turystyczne poza atrakcyjnymi obiektami przyrodniczymi wiążą: zabytkowe osiedla, zamki piastowskie, pojedyncze pamiątki dawnej kultury śląskiej, zdrojowiska, stacje klimatyczne, zapory wodne i zbiorniki.

Centrum regionu, Wałbrzych, jest równocześnie węzłem kolejowym i autobusowym. Gęsta sieć dróg ułatwia dostęp do najbardziej odległych części regionu, dobre szosy górskie biegną przez przełęcze między pasmami i grzbieciami górskimi.

3. Analiza ruchu wykazuje 146 000 o.n. wykorzystanych w domach FWP, w obiektach PTTK 71 260, szkolny ruch wycieczkowy 16 021 o.d., łącznie 233 881. Oprócz tego w punktach noclegowych PTTK zanotowano 231 887 pasantów, którzy korzystali z innych usług, np. z wyżywienia. Gęstość ruchu w regionie przeliczona na km^2 daje dla: FWP — 178,2 o.d./ km^2 , PTTK — 87,0, Min. Ośw. — 20,2, łącznie 285,4, a przy uwzględnieniu pasantów 568,4 o.d./ km^2 . Region wałbrzyski ma większą gęstość ruchu turystycznego niż jeleniogórski, ponieważ w jego granicach mieszczą się zakłady przemysłowe Wałbrzyskiego Zagłębia i jest w większym stopniu wykorzystywany przez mieszkańców Wrocławia niż region jeleniogórski. Szczegółowo analizowany ruch w 10 obiektach na 12 czynnych wykazuje, że procent wykorzystania przelotowości tych obiektów w skali rocznej (prawie 46%) jest znacznie większy niż w regionie jeleniogórskim. Domy wycieczkowe w Wałbrzychu udzieliły 48 720, w Szczawnie 11 184, razem 60 184 noclegów. Z powyższych danych wynika, że Wałbrzych jest głównym punktem wyjścia i bazą noclegową dla ruchu turystycznego, oparciem dla raczej dalszych niż jednodniowych wycieczek w góry. Wałbrzych — w hierarchii miast polskich, ustawionych

w kolejności według ilości noclegów udzielonych w 1959 r., stoi na jednym z pierwszych miejsc (5) jako docelowy ośrodek ruchu turystycznego, po Krakowie, Zakopanem, Warszawie i Sopcie (Szczawno na 20 miejscu).

Udział turystów z 8 największych miast Polski wynosił 68,6% z tego — 57,4 z Wrocławia, 3,4 z Warszawy, 2,6 z Katowic, 1,8 z Krakowa, 1,7 z Poznania, 1,0 z Łodzi, 0,4 z Trójmiasta, 0,3 ze Szczecina, z pozostałych obszarów Polski 31,4% o.n. Rozkład ruchu turystycznego korzystającego z noclegów był w ciągu roku prawie równomiernie rozłożony:

I — 6,2%	V — 7,0%	IX — 8,9%
II — 6,5 „	VI — 8,5 „	X — 8,8 „
III — 8,3 „	VII — 7,6 „	XI — 7,6 „
IV — 8,2 „	VIII — 13,4 „	XII — 9,0 „

Najwięcej zarejestrowanych pasantów było w miesiącach: lipcu, czerwcu, sierpniu i maju (łącznie ok. 132 000 w 10 obiektach).

XXI. REGION KŁODZKI

1. Region kłodzki, o powierzchni ok. 1965 km², obejmuje: obszar o krajobrazie regla górnego z subalpejskim, obszary o typach krajobrazu regla dolnego i pogórskiego oraz śródgórskich równin akumulacyjnych. Pierwszy z nich zajmuje stosunkowo bardzo małą powierzchnię górnych partii masywu Śnieżnika, po Karkonoszach najwyższego w Sudetach (1425 m). Krajobrazy regla dolnego są związane z kilkoma grupami górskimi, które tworzą obrzeżenie Kotliny Kłodzkiej. Są to góry: Sowie, Bardzkie, Złote, Bialskie, Stołowe, Bystrzyckie i Orlickie. Ich charakterystyczną cechą jest ogromna różnorodność form rzeźby powierzchni, a z nią urozmaicenie krajobrazu: Góry Sowie wznoszą się w postaci szerokiego, lesistego grzbietu i na ogół słabo rozczłonkowanego, Góry Bardzkie są silnie rozczłonkowane i rozcięte przełomową doliną Nysy Kłodzkiej, Góry Złote strome ku północnemu-wschodowi, porozcinane dolinami potoków, mają lesiste stoki, Góry Bialskie są silnie rozczłonkowane dolinami, powierzchnię wierzchowiny mają powyżej 1000 m. W Górach Bialskich zachowała się resztką pierwotnej puszczy jaworowo-bukowej. Najpopularniejsze są Góry Stołowe ze Szczelińcem Wielkim i Błędnyimi Skałami. Góry Bystrzyckie, o falistym grzbiecie i płaskiej wierzchowinie, są lesiste. Góry Orlickie, których przeważna część znajduje się po stronie Czechosłowacji, mają grzbiet słabo rozczłonkowany, wierzchowinę prawie wyrównaną. Ze wschodnich Sudetów poza regionem kłodzkim pozostają Jesioniki, Góry Opawskie i Masyw Pradziada. Między grupami gór i w ich obrębie znajdują się liczne przełęcze (Kłodzka, Spalona, Srebrna, Międzyleska, Puchaczówka, Płoszczyna i inne),

na ogół łatwo dostępne, szerokie, wykorzystywane przez szlaki komunikacyjne.

Bogato rozgałęziona sieć rzeczna zbiega się na dnie Kotliny Kłodzkiej, przez którą przepływa Nysa Kłodzka, stanowiąca naturalną oś regionu. Na znacznej długości ma charakter rzeki górskiej, jej dolina ma bogatą rzeźbę i różnorodność form geomorfologicznych. Podobne cechy mają: Biała Łądecka z Morawką, Bystrzyca Dusznicka, która do Kotliny Kłodzkiej przedostaje się przełomem przez Góry Stołowe, Bystrzyca Górna wcinająca się głęboką doliną w krawędź Gór Bystrzyckich. Dolina Ścinawki w obrębie regionu kłodzkiego dla turystyki jest mniej atrakcyjna niż w wałbrzyskim. Interesującym obiektem przyrodniczym w regionie kłodzkim jest największy w Sudetach wodospad rzeki Wilczki (28 m) prawego dopływu Nysy Kłodzkiej, wypływającej z zachodnich stoków Śnieżnika. Poniżej wodospadu znajduje się zaporą, powyżej stacja klimatyczna Międzygórze. Reglowe partie regionu kłodzkiego są przeważnie lesiste. Panującymi gatunkami drzew są: świerk, jodła, dąb, buk, jawor, w zależności od wysokości i warunków klimatycznych. Lasy pierwotne zostały na ogół zniszczone. Lasy liściaste z przewagą dębu i buka zanikają powyżej 500 m, a ich miejsce zajmują świerkowe z domieszką buka, choć dawniej panującymi były tu lasy bukowe (dziś rezerwaty). Lasy świerkowe przeważają od wysokości ok. 1000 m i sięgają do 1250. Brak odpowiednika karpackiego w piętrze kosodrzewiny. Największe kompleksy leśne znajdują się w Górach Bystrzyckich, Stołowych, w grupie Śnieżnika, Bialskich i Sowich.

Warunki klimatyczne w regionie kłodzkim są zróżnicowane. Najsilniejszy kontrast istnieje między dnem Kotliny Kłodzkiej a grupą Śnieżnika. Kotlina Kłodzka leży w cieniu wiatrów deszczonośnych (599 mm roczna suma opadu), otaczające ją góry, a zwłaszcza grupa Śnieżnika, mają znacznie więcej opadu. Najobfitszy w deszcze jest lipiec. Sumy opadu letniego maleją z wysokością, rosną sumy opadu zimowego, stąd na Śnieżniku największa grubość pokrywy śnieżnej (opady śniegu w XII, I i II); tu także najdłuższy okres zimy; pierwsze przymrozki zjawiają się ok. 29 września, ostatnie jeszcze ok. 28 maja. Najcieplejszym miesiącem w całym regionie jest lipiec i w tym miesiącu występuje minimum prędkości wiatrów. W porównaniu z Beskidami Zachodnimi w regionie kłodzkim lato jest chłodniejsze, ale zima łagodniejsza. Wiosna i lato najwcześniejsze w niskich partiach regionu. Przedzime w Kotlinie Kłodzkiej zjawia się ok. 1 listopada, w górach wcześniej, w zależności od piętra termicznego. Dla turystyki i wypoczynku najgorsze warunki klimatyczne są na przedwiośniu i przedzimi. Najlepszy sezon turystyczny z minimum dni pochmurnych przypada w sierpniu.

2. W obrębie regionu kłodzkiego mieszczą się dwa okręgi wczasowe z sześcioma ośrodkami wypoczynkowymi o pojemności 8272 miejsc wcza-

sowych (Łądek, Międzygórze, Długopole, Polanica, Duszniki, Kudowa). W noclegowych punktach turystycznych PTTK jest 898 łóżek, a w szkolnych schroniskach wycieczkowych 320. Łączna pojemność uspołecznionej bazy wypoczynkowej i turystycznej wynosi 9490 łóżek. Liczbie tej odpowiada gęstość 4,83 1/km² (FWP — 4,2, PTTK — 0,46, Min. Ośw. — 0,17 1/km²). Oprócz tego w regionie kłodzkim istnieje prywatna gospoda Karlów pod Szczelińcem (90 1), hotele komunalne w Kłodzku, Nowej Rudzie, Polanicy Zdroju, Dusznikach, Kudowie, Bystrzycy Kłodzkiej, Łądku Zdroju, pomieszczenia prywatne w wymienionych zdrojowiskach oraz w miejscowościach Bardo Śląskie, Zdrojowisko, Sokolec, Międzygórze i innych, które pełnią funkcje stacji klimatycznych i lotnisk. Wszystkie punkty noclegowe PTTK służą również jako punkty wyżywienia, przeważnie całodziennego, tylko kilka ogranicza się do bufetów. Gospody lub restauracje znajdują się w zdrojowiskach oraz w Bystrzycy Kłodzkiej, Międzylesiu, Srebrnej Górze i Szczytnej.

Region kłodzki jest zainwestowany gęstą siecią znakowanych szlaków turystycznych, łączących poszczególne grupy górskie i atrakcyjne obiekty krajoznawcze. Do głównych szlaków dowiązują szlaki drugorzędne, wybiegające z ośrodków ruchu turystycznego, wypoczynkowego, a przede wszystkim ze zdrojowisk, które stanowią ważne oparcie i atrakcję dla tego ruchu. Punkty wyjścia na szlaki turystyczne mają od 3 do 11 razy na dobę połączenia kolejowe z Wrocławiem. Najlepsze połączenia autobusowe z Kłodzkiem, a przez Kłodzko z Wrocławiem, ma Polanica Zdrój i Nowa Ruda — 10 razy na dobę i 6. W poprzek gór, przez przełęcze wiodą dobre drogi górskie wijące się serpentynami oraz główna szosa stanowiąca odpowiednik i ciąg dalszy tzw. Drogi Sudeckiej, biegnącej przez region jeleniogórski i wałbrzyski.

W regionie kłodzkim istnieje wiele atrakcyjnych obiektów krajoznawczych, np. zabytki obronnego budownictwa średniowiecznego, starożytnego przemysłu, muzea i współczesne zakłady przemysłowe. Miejscami wypoczynku są również parki zdrojowe.

Ze źródeł mineralnych korzystają nie tylko kuracjusze zdrojowisk, lecz również wczasowicze i turyści.

3. W domach wczasowych dla wypoczynku wykorzystano 1 381 400 o.d. Ruch turystyczny zarejestrowany w 8 największych punktach noclegowych PTTK wykazał 62 937 o.n., a oprócz tego 151 830 pasantów. Liczba osobodni spędzonych na wycieczkach w regionie kłodzkim przez młodzież szkolną wynosiła 22 749, łącznie 1 467 086 o.d. bez pasantów. Region kłodzki wśród sudeckich stał na drugim miejscu po jeleniogórskim w gęstości ruchu przy uwzględnieniu trzech typów (FWP, PTTK, Min. Ośw.), wykazując 746,6 o.d./km², natomiast na trzecim po wałbrzyskim w ruchu PTTK i szkolnym (FWP — 703,0 o.d./km², PTTK — 32,0, Min. Ośw. — 11,6). W stosunku do przelotowości obiektów ich

zdolność usługowa nie została wykorzystana. Największe wykorzystanie przelotowości (pojemność w skali rocznej) wykazały domy wczasowe Okręgu FWP Łądek — 92,3%, mniejsze Polanica — 83,9%. Liczba 62 937 udzielonych noclegów w turystycznych obiektach PTTK* w stosunku do przelotowości wynoszącej 18 737 o.d. wskazuje, że ich zdolność usługową wykorzystano zaledwie w 33,5%, a po odjęciu Polanicy nawet dużo mniej. W Polanicy wykorzystano 18 375 o.n., w pozostałych 7 obiektach tylko 44 562. Znaczny ruch pasantów (choć o połowę mniejszy niż w regionie jeleniogórskim) sugeruje wniosek, że w tym regionie przeważa ruch turystyczny jednodniowy, zwłaszcza w sezonie letnim. Żaden z punktów noclegowych PTTK, nawet w lipcu i w sierpniu, nie wykorzystał w 100% zdolności usługowej. Wskaźnik średniego wykorzystania tej zdolności wszystkich 8 obiektów łącznie wynosił w lipcu 63,3%, a w sierpniu 47,6%. W innych miesiącach wykorzystanie ich było jeszcze słabsze.

W porównaniu z jeleniogórskim i wałbrzyskim region kłodzki wśród nocujących w obiektach PTTK miał największy odsetek turystów z 8 największych miast — 90,6:

Wrocław	18,9%	Katowice	22,3%
Warszawa	15,5 „	Kraków	9,4 „
Łódź	7,3 „	Trójmiasto	5,6 „
Poznań	7,3 „	Szczecin	4,3 „

z pozostałych obszarów Polski tylko 9,4.

Region kłodzki odgrywa wielką rolę w rekreacji dla Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. Region kłodzki ma przewagę ruchu wypoczynkowego nad turystycznym, w stosunku do jeleniogórskiego jest słabiej zainwestowany, wykorzystanie punktów noclegowych przez ruch nie wyczerpuje możliwości usługowych. Sprawy te wiążą się wzajemnie i jedne warunkują drugie — duża odległość między punktami noclegowymi i nierównomierność zainwestowania terenu nie sprzyja rozwojowi ruchu turystycznego.

* Obiekty PTTK: Polanica, Czarny Niedźwiedź, Pod Muflonem, Na Śnieżniku Spalona, Maria Śnieżna, Srebrna Góra, Na Szczelińcu.

VI. PRZESTRZENNY UKŁAD WYPOCZYNKU I TURYSTYKI W POLSCE

Dotychczasowe próby przestrzennego ujęcia zagadnień wypoczynku i turystyki oraz regionalizacji Polski w tym zakresie, zapoczątkowane w Biurze Turystyki Ministerstwa Kolei w okresie przedwojennym a kontynuowane przez Komitet dla Spraw Turystyki po wojnie, prowadził przede wszystkim M. Orłowicz [102]. Typologia obszaru Polski i podział na regiony opierały się wyłącznie na znajomości kraju i zostały przeprowadzone bez podstawowych badań źródłowych materiałów statystycznych, nie uwzględniały jednolitego kryterium w ocenie warunków środowiska geograficznego ani żadnego kryterium dotyczącego zagospodarowania i ruchu turystycznego. Znakomita wiedza o Polsce dała M. Orłowiczowi podstawę do porównawczego traktowania zjawisk bez argumentacji ilościowej. Regiony turystyczne wytypowane przez M. Orłowicza różnią się od regionów przedstawionych w tej pracy. Najważniejsze różnice polegają na wyborze kryteriów podziału, a w konsekwencji na rozbieżności granic i rozmiarów obszarów. Niektóre regiony w obu opracowaniach są prawie identyczne, ale M. Orłowicz wytypował także takie regiony, które według obliczonych wskaźników nie mają uzasadnienia. Sprawa różnic w nazwach regionów jest drugorzędna. W 1937 r. ukazała się praca S. Leszczyckiego [44] z mapą regionów uzdrowiskowych (zdrojowiskowo-letniskowo-turystycznych) w granicach Polski okresu międzywojennego. W regionach tych uwzględniono występowanie zdrojowisk wielkich i małych z typami źródeł mineralnych, uzdrowisk, stacji klimatycznych, letnisk i większych miast. S. Leszczycki wyróżnił dziesięć regionów: zachodniokarpacki, wschodniokarpacki, podolski, Roztocza, północno-wschodni wileński, nadmorski ze „Szwajcarią Kaszubską”, wielkopolski, warszawsko-łódzki, kielecki i lubelski. Podstawami tego podziału były analizy: miejsca stałego zamieszkania kuracjuszy i letników w granicach województw, kierunków wyjazdów kuracjuszy i letników z województw do województw i wielkości tego ruchu w odsetkach łącz-

nej sumy, bilansu migracji sezonowych letniskowo-uzdrowiskowych i sfery wpływu poszczególnych grup zdrojowisk i uzdrowisk.

Przestrzenny układ ruchu wypoczynkowo-turystycznego i zdrojowiskowego w Polsce zmienił się zupełnie po drugiej wojnie światowej dzięki atrakcyjnym obszarom nadmorskim ciągnącym się od Świnoujścia poza Krynice Morską, dzięki rozległym obszarom pojeziernym i sudeckim. Zmieniły się kierunki i natężenie w starych i nowych odzyskanych obszarach, a przede wszystkim skala ruchu i społeczne zapotrzebowanie miejsc rekreacyjnych.

Przedstawiona próba regionalizacji opiera się na jednakowej metodzie badań zastosowanej do różnych obszarów całej Polski i na tych samych kryteriach podziału. Z punktu widzenia aktualnego stanu wypoczynku i turystyki można w Polsce wyróżnić:

- 1) aktualne regiony wypoczynkowo-turystyczne w skali krajowej,
- 2) potencjalne regiony wypoczynkowo-turystyczne,
- 3) regiony o znaczeniu dla turystyki zagranicznej,
- 4) regiony, które poza ruchem w skali krajowej odgrywają rolę jako docelowe obszary wypoczynku świątecznego dla wielkich ośrodków miejskich i przemysłowych,
- 5) obszary, które mimo braku pełnej gamy atrakcyjności przyrodniczej i zagospodarowania są wykorzystywane przez ruch świąteczny wypoczynkowo-turystyczny jako zaplecza wielkich miast i ośrodków przemysłowych,
- 6) obszary o odpowiednich walorach przyrodniczych dla specjalnego typu turystyki krajowej i zagranicznej, ale prawie niezagospodarowane,
- 7) docelowe obiekty turystyczno-krajoznawcze poza regionami wypoczynkowo-turystycznymi, których atrakcyjność jest związana z elementami przyrodniczymi i pozaprzyrodniczymi — przedhistorycznymi — archeologicznymi, historycznymi, etnograficznymi, kulturalnymi gospodarczymi,
- 8) międzyregionalne szlaki różnych typów krajoznawczej turystyki kwalifikowanej, częściowo przebiegające w regionach, częściowo poza i między regionami,
- 9) tranzytowe szlaki turystyki międzynarodowej, zagranicznej.

Brakujące dane nie powodują zniekształcenia uzyskanego obrazu w stosunku do rzeczywistości.

ad 1. Aktualnych regionów opracowano 21. Regiony te różnią się między sobą typami środowiska geograficznego, a więc walorami przyrodniczymi, co zostało podkreślone w charakterystykach, różnią się też stopniem zagospodarowania i skalą ruchu; są zagospodarowane i wykorzystane nierównomiernie i nieproporcjonalnie do walorów przyrodniczych. We wszystkich regionach istnieją warunki do wypoczynku i dla turystyki, ale o ich wykorzystaniu decyduje aktualny typ i skala zagospodarowania

(baza noclegowa, możliwości wyżywienia, inne urządzenia specjalne — gospodarcze i kulturalno-rozrywkowe, dojazd i warunki poruszania się w obrębie regionu). Porównawcze zestawienie gęstości bazy noclegowej i ruchu dają tabele 18 i 19.

Tabela 18

Gęstość miejsc noclegowych w regionach i grupach regionów 1/km²

Obszar, region	FWP	PTTK	Min. Ośw.	Łącznie
Polska	0,12	0,06	0,03	0,21
Atrakcyjne kategorii I—V	0,34	0,15	0,08	0,57
3 regiony nadmorskie	6,29	1,57	1,02	8,88
4 regiony pojezierne —				
wschodnie (mazurskie)	0,14	0,52	0,15	0,81
kościerzyńsko-kartuski	0,00	0,05	0,07	0,12
łagowski	0,38	0,08	0,22	0,68
6 pojeziernych łącznie	0,12	0,31	0,13	0,56
świętokrzyski	0,00	0,20	0,12	0,32
kazimiersko-nałęczowski	0,32	1,00	0,70	2,02
krakowsko-częstochowski	0,00	0,17	0,19	0,36
6 karpaccich	0,88	0,77	0,18	1,83
3 sudeckie	6,27	0,94	0,19	7,40

Tabela 19

Gęstość ruchu wypoczynkowo-turystycznego w regionach i grupach regionów o.d./km²

Obszar, region	FWP	PTTK	Min. Ośw.	Łącznie
Polska	20,6	4,9	3,2	28,7
Atrakcyjne kategorii I—V	58,0	12,0	7,8	77,8
3 regiony nadmorskie	779,4	161,3	127,8	1068,5
4 regiony pojezierne —				
wschodnie (mazurskie)	12,8	22,5	10,0	45,3
kościerzyńsko-kartuski	0,0	1,2	3,0	4,2
łagowski	71,6	6,0	5,0	82,6
6 pojeziernych łącznie	14,6	13,4	7,3	35,3
świętokrzyski	0,0	14,1	7,6	21,7
kazimiersko-nałęczowski	57,6	78,6	57,5	193,7
krakowsko-częstochowski	0,0	5,2	24,8	30,0
6 karpaccich	212,8	69,2	42,7	324,7
3 sudeckie	1022,3	73,7	22,2	1118,3

Ze względu na przeważający typ bazy noclegowej ich aktualna funkcja usługowa w zakresie wypoczynku pobytowego i turystyki wędrowniej jest zróżnicowana. Wyodrębniono regiony o czterech zasadniczych typach funkcji:

1) wypoczynkowy, o przewadze wypoczynku nad turystyką mierzo-nych gęstością analizowanego ruchu i uzupełnionych informacjami orien-tującymi o innych typach ($W > T$);

2) wypoczynkowo-turystyczny, o równowadze obu typów ruchu ($W = T$ albo $W \geq T$);

3) turystyczno-wypoczynkowy, o przewadze turystyki wędrownej nad pobytową, wczasową i letniskową ($T > W$);

4) turystyczny, prawie wyłącznie o ruchu wędrownym a minimalnym pobytowym (T).

W każdym z tych typów istnieją dwa elementy — turystyka pobyto-wa i turystyka wędrowna, ale ich udział nie jest równy, a pomiędzy wy-odrębnionymi typami istnieją jeszcze pośrednie. Wynika to stąd, że regio-ny wypoczynkowo-turystyczne przeważnie nie są ani przyrodniczo, ani gospodarczo jednorodne, w ich obrębie można wydzielić mniejsze jed-nostki, subregiony krajobrazowe o odmiennym skupieniu inwestycji tu-rystycznych, z obiektami krajoznawczymi o różnej wartości i atrakcyj-ności, z silnie zróżnicowanym ruchem docelowym. Te elementy wpływa-ją nie tylko na ogólny charakter całego regionu, ale i na jego wewnętrz-ną strukturę. Na przykład w regionie tatrzańsko-podhalańskim istnieją obszary wybitnie turystyczne, jak Tatry, wybitnie wypoczynkowa, ale równocześnie turystyczna Kotlina Zakopiańska; ponadto tutaj należą Pie-niny, które jako masyw górski są obszarem turystyki wędrownej, pod-czas gdy u ich stóp rozbudowały się liczne letniska. Podobnym zróżni-cowaniem odznacza się dolina Dunajca, gdzie istnieją obiekty turystycz-no-krajoznawcze, docelowe dla turystyki wędrownej, i wsie-letniska.

Do pierwszej grupy ($W > T$) zaliczono następujące regiony: 1 — szcze-ciński, 2 — kołobrzeski, 3 — łagowski, 4 — jeleniogórski (działanie Kon-wencji Turystycznej w najbliższych latach może spowodować przesunię-cie do drugiej grupy), 5 — wałbrzyski, 6 — kłodzki, 7 — sądecki.

Do drugiej grupy ($W = T$, albo $W \geq T$): 8 — gdański, 9 — cieszyńsko-żywiecki, 10 — tatrzańsko-podhalański, 11 — rymanowski.

Do trzeciej grupy ($T > W$): 12 — suwalsko-augustowski, 13 — Wiel-kich Jezior Mazurskich, 14 — kościerzyńsko-kartuski, 15 — kazimiersko-należowski, 16 — gorlicki.

Do czwartej grupy (T): 17 — brodnicki, 18 — iławsko-ostródzki, 19 — świętokrzyski, 20 — krakowsko-częstochowski, 21 — gorcezańsko-lubański.

Niektóre z tych regionów lub ich części (subregiony) ze względu na szczególną atrakcyjność środowiska geograficznego są przedmiotem za-interesowania turystyki zagranicznej. Tu należą: w regionie tatrzańsko-podhalańskim Pieniny z przełomem Dunajca, Tatry Wysokie, a zwłaszcza rejon Morskiego Oka, dla alpinistów grań Tatr, region Wielkich Jezior Mazurskich, region gdański, szczególnie Gdańsk, regiony szczyński i ko-łobrzeski zwłaszcza dla turystów z krajów środkowej Europy, które nie

mają dostępu do morza, i z Półwyspu Skandynawskiego. Ponadto: regiony przygraniczne, jak jeleniogórski z Karkonoszami i region tatrzańsko-podhalański z Tatrami i Pieninami interesują szczególnie turystów z Czechosłowacji i zgodnie z umową turystyczną są udostępnione. Regiony te należałoby traktować odrębnie jako tereny turystyki międzynarodowej, co najmniej sąsiedzkiej.

Niezależnie od tego, niektóre regiony oprócz funkcji usługowej w zakresie wypoczynku i turystyki — w skali krajowej — pełnią rolę zaplecza wypoczynkowego dla mieszkańców wielkich miast i regionów przemysłowych:

- 1) szczeciński dla Szczecina,
- 2) kołobrzeski dla Koszalina,
- 3) gdański dla Trójmiasta i innych miast północnej Polski, a nawet dla Warszawy i Łodzi (turystyka samochodowa zmniejsza czasową odległość tego regionu od centrum Polski),
- 4) suwalsko-augustowski dla Białegostoku (i innych ośrodków przemysłowych województwa białostockiego),
- 5) Wielkich Jezior Mazurskich dla Olsztyna, Iławy, Torunia i Warszawy,
- 6) iławsko-ostródzki dla Iławy, innych miast pomorskich i Warszawy,
- 7) brodnicki dla Brodnicy, Iławy, Torunia i Warszawy,
- 8) kościerzyńsko-kartuski dla Trójmiasta, Bydgoszczy, Torunia oraz miast dorzecza dolnej Wisły,
- 9) łagowski dla Zielonej Góry i Gorzowa Wielkopolskiego,
- 10) krakowsko-częstochowski w północnej części dla Częstochowy, a w południowej dla Krakowa i Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego,
- 11) świętokrzyski dla Kielc, Łodzi i Łódzkiego Okręgu Przemysłowego oraz dla Warszawy i Warszawskiego Zespołu Miejskiego,
- 12) kazimiersko-nałęczowski dla Lublina, Warszawy i Łodzi,
- 13) jeleniogórski dla sąsiednich okręgów przemysłowych (turowskiego, bolesławieckiego, wrocławskiego i Wrocławia),
- 14) wałbrzyski dla Wrocławia i wałbrzyskiego okręgu przemysłowego,
- 15) kłodzki dla Wrocławia i Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego,
- 16) cieszyńsko-żywiecki dla Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego i dla Krakowa;
- 17) tatrzańsko-podhalański dla Krakowa i GOP,
- 18) gorczańsko-lubański dla Krakowa,
- 19) sądecki dla Nowego Sącza, Tarnowa i Krakowa,
- 20) gorlicki dla przemysłowego okręgu naftowego,
- 21) rymanowski dla przemysłowego okręgu naftowego i Rzeszowa.

Nie wszystkie regiony w jednakowym stopniu są wykorzystywane przez mieszkańców pobliskich miast i ośrodków przemysłowych. Najsilniejsze tradycje wypoczynku świątecznego mają mieszkańcy wielkich

miast i okręgów przemysłowych, a wśród nich Katowic, Warszawy i Krakowa, co wykazała analiza udziału mieszkańców tych miast w wykorzystaniu punktów noclegowych, w regionach sąsiadujących z nimi.

Granice regionów nie są trwałe, zależą od rozwoju inwestycji, a szczególnie od bazy noclegowej, usprawnienia komunikacji kolejowej i autobusowej, od postępu technicznego i związanego z nim silnego rozwoju motoryzacji.

Do rozszerzenia granic, przez rozbudowę na terenach sąsiednich odpowiednich inwestycji, kwalifikują się regiony:

1) Wielkich Jezior Mazurskich — przez zainwestowanie Puszczy Boreckiej,

2) ławsko-ostrodzki przez zainwestowanie doliny Pasłęki i szlaku wzdłuż Kanału Elbląskiego,

3) kościerzyńsko-kartuski przez zainwestowanie Borów Tucholskich, doinwestowanie niektórych odcinków doliny Brdy,

4) świętokrzyski przez zainwestowanie Wyżyny Opatowskiej, Wzgórz Koneckich i doliny Czarnej,

5) krakowsko-częstochowski przez doinwestowanie Wyżyny Wieluńskiej,

6) tatrzańsko-podhalański przez doinwestowanie Magury Orawskiej i Kotliny Orawskiej, a także Pogórza Spiskiego,

7) sądecki przez zainwestowanie części Pogórza Wielickiego i Ciężkowickiego.

Potencjalnymi regionami są obszary o typach krajobrazów pojeziernych, wyżynnych i górskich; do zainwestowania nadają się zwłaszcza:

1) olsztyński — z doliną rzeki Łyny na północy a jeziorami Košno, Łańskie i Pluszne na południu,

2) olecko-rajgrodzki — od Wzgórz Szeskich na północy po Jezioro Rajgrodzkie na południu (włącznie),

3) drawsko-szczecinecki — z Połczynem na północy, z doliną Drawy i częścią Puszczy Drawskiej,

4) barlinecko-myśliborski — z Puszcza Barlinecką i kompleksem jezior zgrupowanych w okolicach Myśliborza i Dobiegniewa oraz Barlinka,

5) zbąszyński — od Sławy na południu po Trciel na północy (szlak Obry) z grupą Jezior Zbąszyńskich, Przemęckich i etnograficznym rejonem biskupizny,

6) kruszwicko-gnieźnieński — z trzema grupami jezior: goplańskie z Gopłem, pakoskie z Jeziorem Pakoskim i gnieźnieńskie z Jeziorem Wierzbicańskim, z dolinami Noteci Wschodniej i Zachodniej, z Biskupinem, z miastami Gniezno, Trzemeszno, Strzelno, Mogilno, Kruszwica,

7) obornicko-wągrowiecki — z odcinkiem doliny Warty, doliną Wełny, z grupą Jezior Rogozińskich, z lesistym szlakiem wzdłuż Małej Wełny (Skoki—Rogoźno),

- 8) region Roztocza,
- 9) głucholański z Pokrzywną (zwłaszcza przy ewentualnym rozszerzeniu Konwencji Turystycznej — Jesioniki),
- 10) myślenicko-limanowski obejmujący części Beskidów — Wyspowego i Średniego,
- 11) region Bieszczadów.

Niektóre z tych obszarów już dziś stanowią zaplecza wypoczynku i świątecznej turystyki dla mieszkańców: 1. — Olsztyna, 2. — Ełku, 3—4 Szczecina, 5. — Zielonej Góry i Poznania, 6. — Inowrocławia, Włocławka i Janikowa, 7. — Poznania, 8. — Lublina, Tomaszowa Lubelskiego, 9. — Opola, 10. — Krakowa. Niektóre z nich mają już załączki sieci bazy noclegowej dla ruchu turystycznego lub wypoczynku i znakowane szlaki turystyczne oraz podstawę w prywatnych pomieszczeniach.

Obszarami, które nie mieszczą się w granicach regionów, a są wykorzystywane przez wypoczynkowy ruch świąteczny i turystykę krajoznawczą z wielkich ośrodków miejskich i przemysłowych są:

1. Żuławy Wiślane z doliną Nogatu (Gdańsk, Tczew),
2. Wielkopolski Park Narodowy z doliną Warty i jeziorami śródleśnymi (Poznań),
3. Puszcza Kampinoska (Warszawa),
4. Puszcza Biała (Warszawa),
5. Puszcza Spalska (Łódź),
6. Puszcza Wkrzańska i Puszcza Bukowa (Szczecin),
7. Puszcza Niepołomska (Kraków),
8. Wzgórza Trzebnickie (Wrocław),
9. Odcinki dolin: prawobrzeżnych dopływów Bzury (Mrogi i Rawki), dopływów Warty (Widawki, Proсны, Liswarty, Welny), dopływów Pilicy (Czarnej i Drzewiczki), Bugu i Narwi (Supraśl, Wkra, Liwiec), środkowej Wisły (Świder, Jeziora, Mienia), dopływów Odry (Mała Panew, Kłodnica z jeziorem Dzierżno, Ruda), Wieprza i Bystrzycy, Wisłoka i Sanu, górnej Wisły i jej dopływów (Przemsza, Skawa, Rudawa),
10. Jeziora Łęczyńsko-Włodawskie (Lublin).

Wiele spośród tych obszarów, zwłaszcza rzeki, ulegają systematycznemu zanieczyszczeniu odpadami zakładów przemysłowych i przestają być wartościowymi terenami rekreacyjnymi. Inne natomiast przez specjalne inwestycje uzyskują dodatkowe wartości — zainwestowane ośrodki wypoczynku świątecznego, bodźce w postaci zniżkowych biletów powrotnych, ulepszone nawierzchnie dróg dojazdowych, zadrzewienie. Wszystkie te akcje zmieniają wartość i atrakcyjność terenów użytkowanych jako zaplecza wypoczynkowe wielkich miast.

Aktualne i potencjalne obszary wypoczynku świątecznego i regiony

wypoczynkowo-turystyczne powinny być obszarami negatywnymi dla inwestycji przemysłowych szkodliwych dla otoczenia.

Specjalnym typem obszaru turystycznego, który jest celem wycieczek krajoznawczych nie tylko z całej Polski, ale z zagranicy, jest Puszcza Białowieska. Obszar ten nie nadaje się do zainwestowania dla ruchu masowego, chociażby ze względu na przepisy dotyczące zwiedzania Parku Narodowego, rezerwatu żubrów i łośi. Część Puszczy Białowieskiej z projektowanym do rozbudowy muzeum puszczańskim winna być udostępniona w sposób uregulowany dotychczasowymi przepisami; rezerwat ścisły — winien być dla ruchu turystycznego zamknięty. Można mówić jedynie o turystycznym zagospodarowaniu przedpola Puszczy.

Poza granicami regionów wypoczynkowo-turystycznych jest w Polsce wiele obiektów, kompleksów obiektów, miast i osad (wsie i pojedyncze gospodarstwa), które są celem turystyki krajoznawczej, w kilku typach: np. archeologiczne, historyczne, etnograficzne, kulturalne, gospodarcze.

Niektóre z nich mają znaczenie jako obiekty turystyki zagranicznej, inne w skali krajowej. Jako zabytki kultury polskiej i pamiątki historyczne pozostają przeważnie pod specjalną ochroną. Przykładami tego typu obiektów są pozostałości grodziska przedhistorycznego w Biskupinie, pole górnicze kopalni krzemienia dziś rezerwat Krzemionki Opatowskie, osada na Ostrówku w Opolu, teren i pozostałości grodziska w Wiślicy, gród na Ostrowiu Tumskim we Wrocławiu, zabytkowe budowle romańskie, gotyckie, renesansowe, barokowe, klasycystyczne — sakralne i świeckie; zabytki związane z wybitnymi postaciami lub faktami historycznymi. Poza regionami wypoczynkowo-turystycznymi znajdują się również niektóre ogniska kultury ludowej. Atrakcyjnymi dla turystyki są zbiorniki wodne, wielkie budowle związane z realizacją planów gospodarczych, odbudowane miasta, zdrojowiska, a także osobliwości przyrodnicze.

Podstawowa baza noclegowa dla turystyki nie wystarcza do obsługi aktualnego ruchu, zwłaszcza w sezonie letnim.

Prawie wszystkie miasta wojewódzkie z wyjątkiem Białegostoku, Bydgoszczy, Katowic, Rzeszowa i Wrocławia mają schroniska lub domy wycieczkowe PTTK, mimo tego niewiele turystycznych punktów noclegowych znajduje się poza obszarami przyrodniczo atrakcyjnymi co sprawia, że większość cennych obiektów krajoznawczych znajduje się poza zasięgiem ruchu turystycznego lub zwiedza się je pospiesznie.

W obrębie regionów, poza regionami i między nimi są różne typy szlaków turystyki kwalifikowanej o znaczeniu krajowym i międzynarodowym: samochodowe i wodne-kajakowe. Szczególnie uczęszczane są szlaki samochodowe łączące największe ośrodki wyjściowe z regionami docelowymi np.: Warszawa—Gdańsk—Hel, Warszawa—Olsztyn—Giżycko, Warszawa—Kielce—Kraków—Zakopane, Warszawa—Katowice—

Wisła, Warszawa—Łódź—Wrocław—Jelenia Góra, Warszawa—Poznań—Szczecin lub Toruń—Szczecin—Międzyzdroje i z innych wielkich miast. Szlaki te, wykorzystywane dla celów gospodarczych, nie zostały zagospodarowane pod kątem widzenia potrzeb turystycznego ruchu samochodowego. To samo można stwierdzić na szlakach tranzytowych, zwłaszcza o przebiegu równoleżnikowym, np. Słubice—Poznań—Warszawa—Terespol lub z Czechosłowacji nad polskie morze — Międzylesie—Wrocław—Łódź—Warszawa—Gdańsk. Na niektórych odcinkach szlaki te pokrywają się ze szlakami turystyki krajowej, łączą interesujące obiekty krajoznawcze, ale nie są przygotowane do obsługi ruchu krajowego, a tym bardziej zagranicznego. Zagospodarowanie tego typu szlaków należy uwzględnić w planach inwestycji turystycznych.

POTRZEBY BADAŃ NAUKOWYCH W ZAKRESIE RUCHU TURYSTYCZNEGO

Wszystkie wymienione obszary ruchu turystycznego — lokalnego, regionalnego, krajowego i zagranicznego — wymagają dalszych studiów w odpowiednich skalach:

1) w zakresie warunków środowiska geograficznego, które przez odpowiednie inwestycje można przystosować do aktualnych potrzeb turystyki, a nawet w pewnych sytuacjach poprawić i zwiększyć ich pojemność w związku z prognozą dalszego i stałego rozwoju potrzeb,

2) w dziedzinie kompleksowego zagospodarowania turystycznego, ponieważ na ogół nie odpowiada ono aktualnym, a tym bardziej przyszłym potrzebom (prymitywność bazy noclegowej, zużycie punktów noclegowych, konieczność zastąpienia nowymi, zagęszczenie sieci placówek żywienia zbiorowego, dojazd, synchronizacja komunikacji łamanej kolej-autobus, a nawet wodnej (żegluga śródlądowa i przybrzeżna),

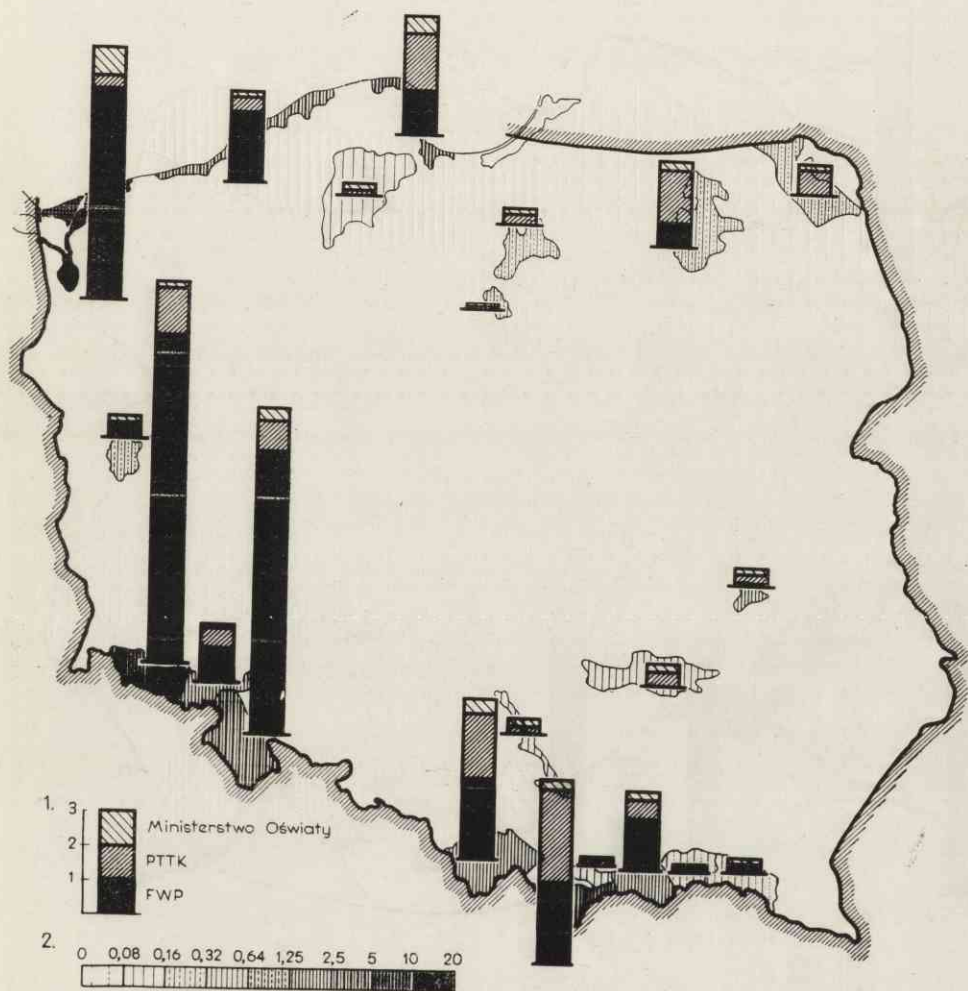
3) w zakresie badań istniejącego ruchu, który z jednej strony jest wyrazem zainteresowania społeczeństwa danymi obszarami, a z drugiej daje obraz, w jakim stopniu teren jest przygotowany do tego typu usług; najzdrowsze i najatrakcyjniejsze tereny nie będą uczęszczane, gdy się ich nie zagospodaruje odpowiednio do ich walorów,

4) nad zmianami zachodzącymi w środowisku przyrodniczym pod wpływem nie przemyślanej eksploatacji, prowadzącej do zniszczenia jego istotnych wartości,

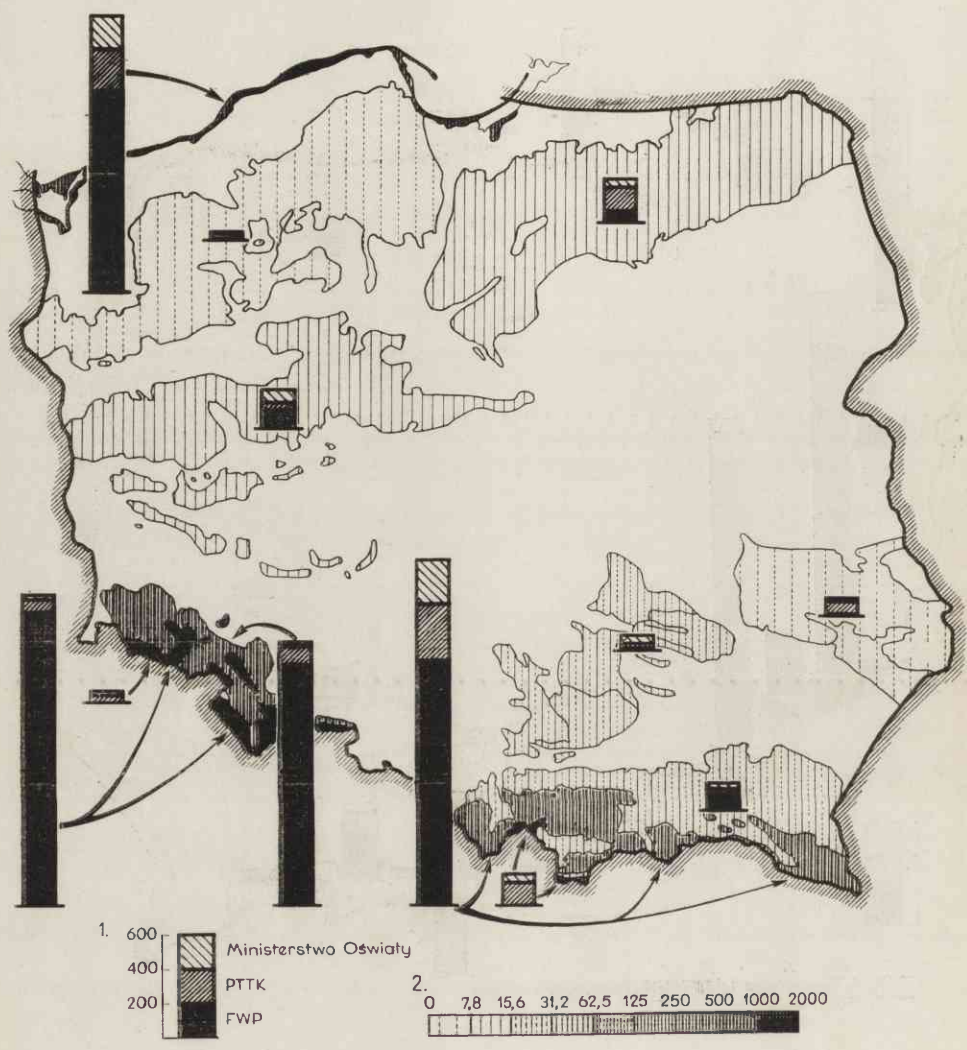
5) nad zmianami, które dokonują się w strukturze demograficznej i gospodarczej obszarów turystycznie eksploatowanych (wielkość zatrudnienia w dziedzinie usług turystycznych, zapotrzebowanie kwalifikowanych pracowników, wielkość dochodów ludności utrzymującej się z usług

turystycznych, sezonowość takich dochodów, zabezpieczenie zaplecza zaopatrującego w środki żywności).

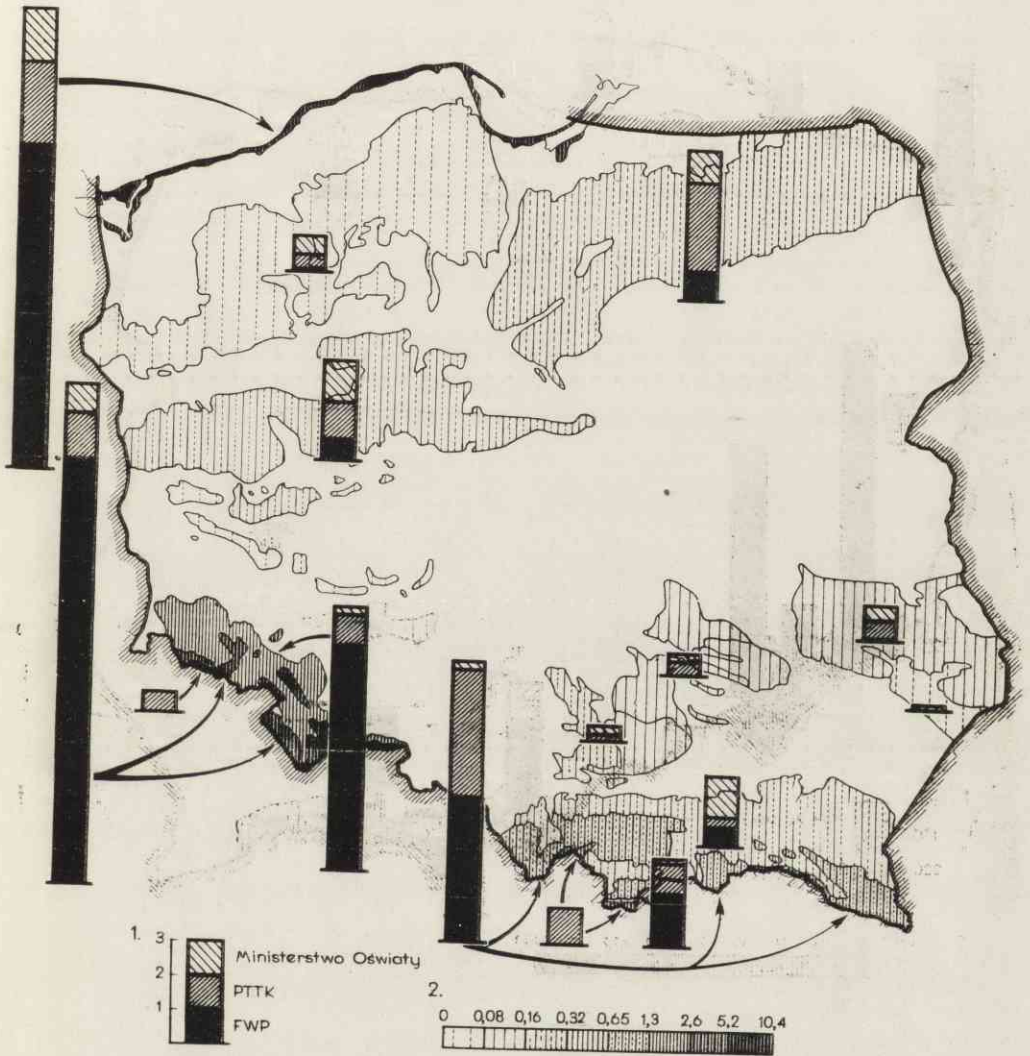
Aby badania naukowe miały dostateczną podstawę materiałową, należałoby zmienić system i zakres statystyki wypoczynku i turystyki. W obecnym stanie nie odpowiada ona potrzebom nauki. Operowanie szacunkami opartymi na reprezentacji, operowanie danymi w granicach dużych jednostek administracyjnych nie zbliży do zagadnienia, które nie mieści się w granicach administracyjnych. Potrzebne są dane jednostkowe, aby je można było odpowiednio do potrzeb segregować. Na obecnym etapie rozwoju turystyki i innych potrzeb Polski nie jest konieczne ani słuszne inwestowanie wszystkich obszarów nadających się do wypoczynku i turystyki. Prawidłowe ustalenie priorytetu regionów doinwestowywanych musi być poprzedzone pełnym rozpoznaniem wszystkich procesów zjawisk towarzyszących i wtórnych, aby nakłady inwestycyjne dały zaplanowany wynik. Konieczna wydaje się też współpraca specjalistów różnych dziedzin nauki.

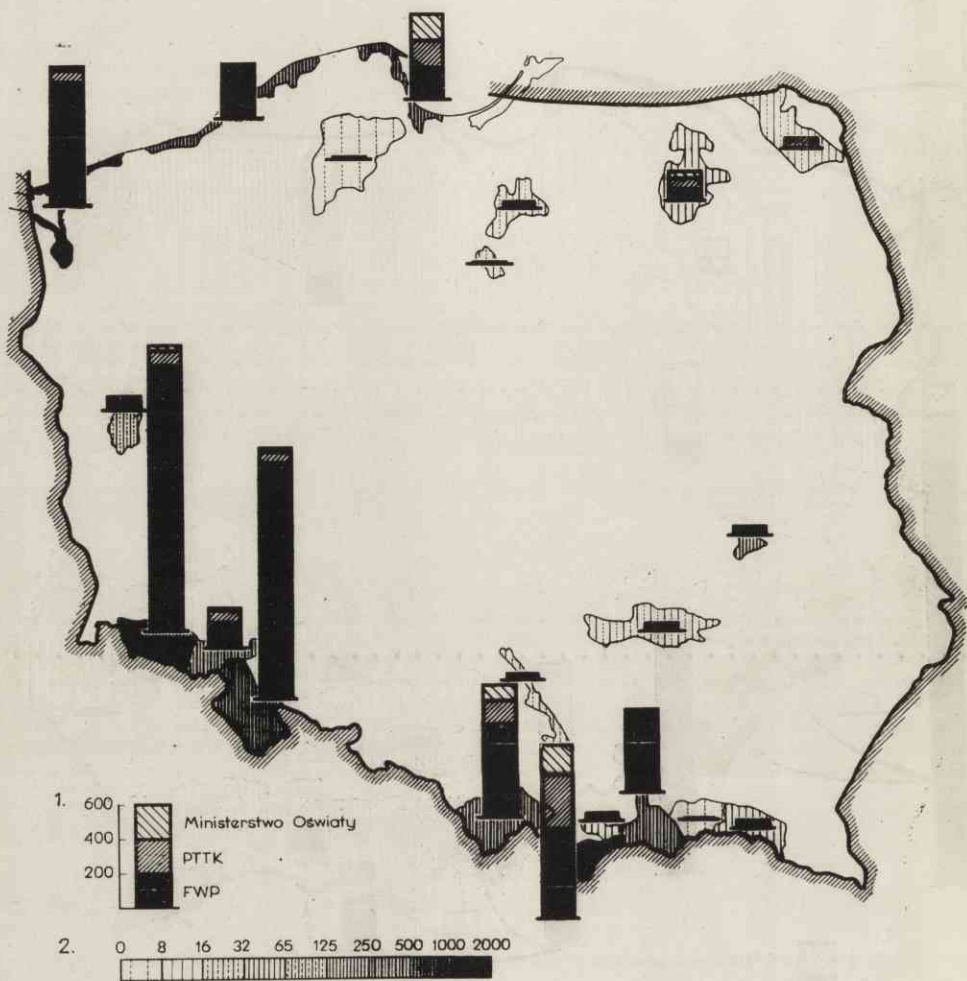
Mapa 1. Społeczna baza łózkowa w regionach wypoczynkowo-turystycznych
1 — Ilość łózek w tysiącach, 2 — Ilość łózek na 1 km²

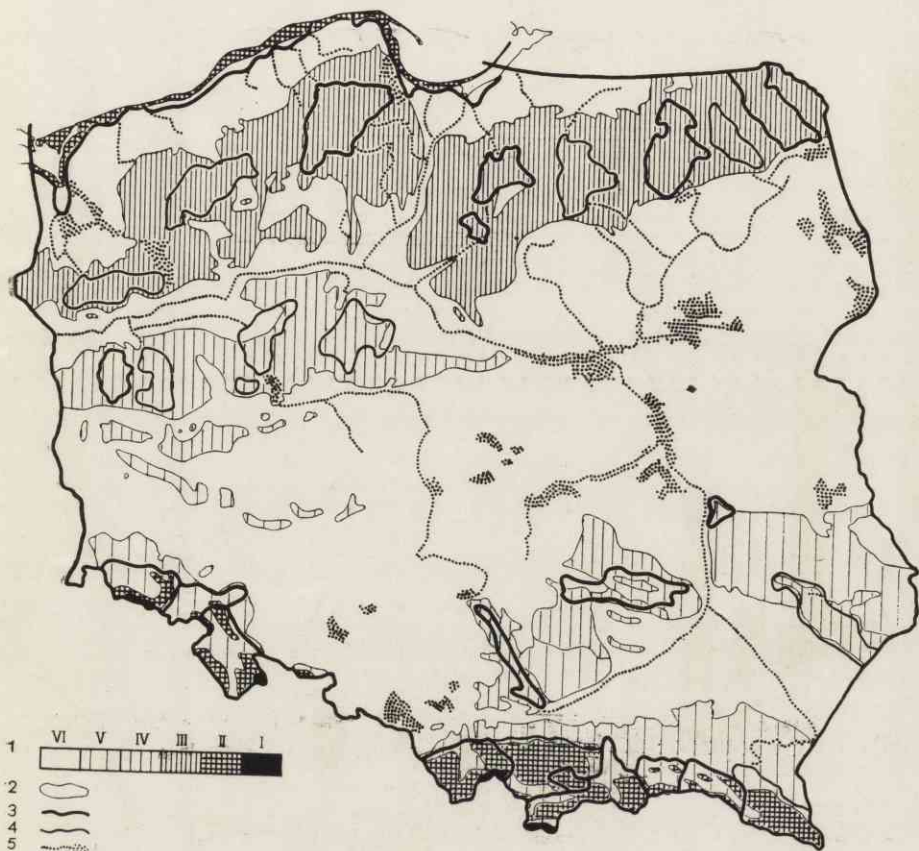
Mapa 2. Ruch wypoczynkowo-turystyczny w obszarach przyrodniczo atrakcyjnych
 1 — Ilość osobodni w tysiącach, 2 — Nasilenie ruchu, osobonoclegi na 1 km²

Mapa 3. Społeczna baza łóżkowa w obszarach przyrodniczo-atrakcyjnych
1 — Ilość łóżek w tysiącach, 2 — Ilość łóżek na 1 km²

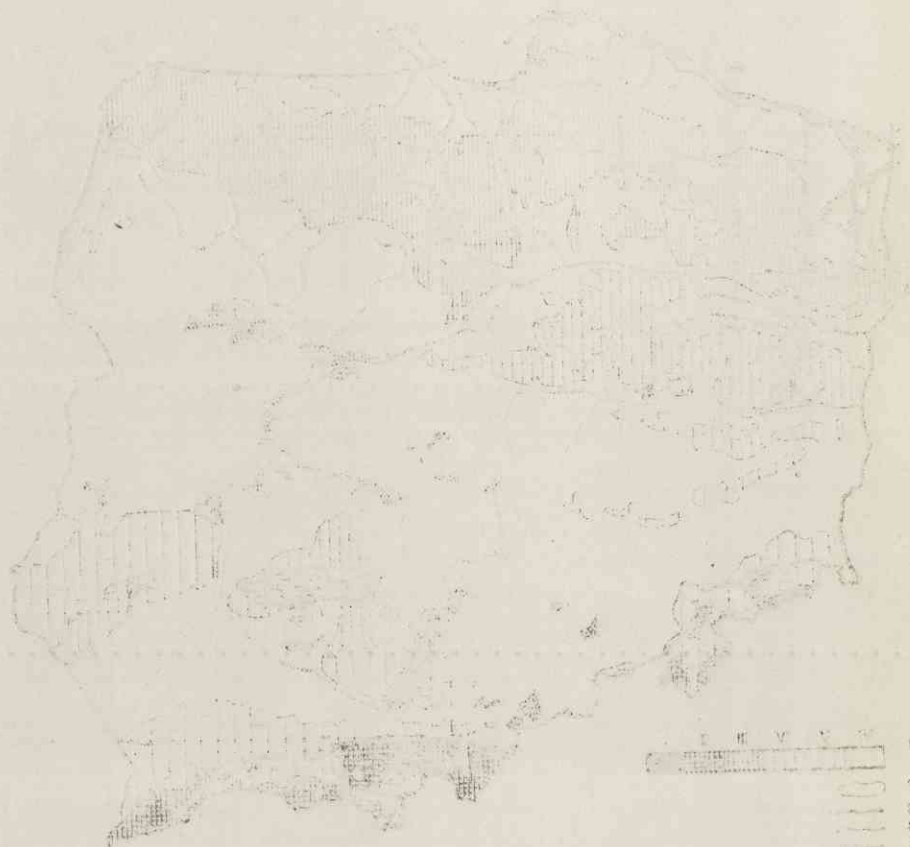

Mapa 4. Ruch wypoczynkowo turystyczny w regionach
 1 — Ilość osobodni w tysiącach, 2 — Nasilenie ruchu, osobodni na 1 km²

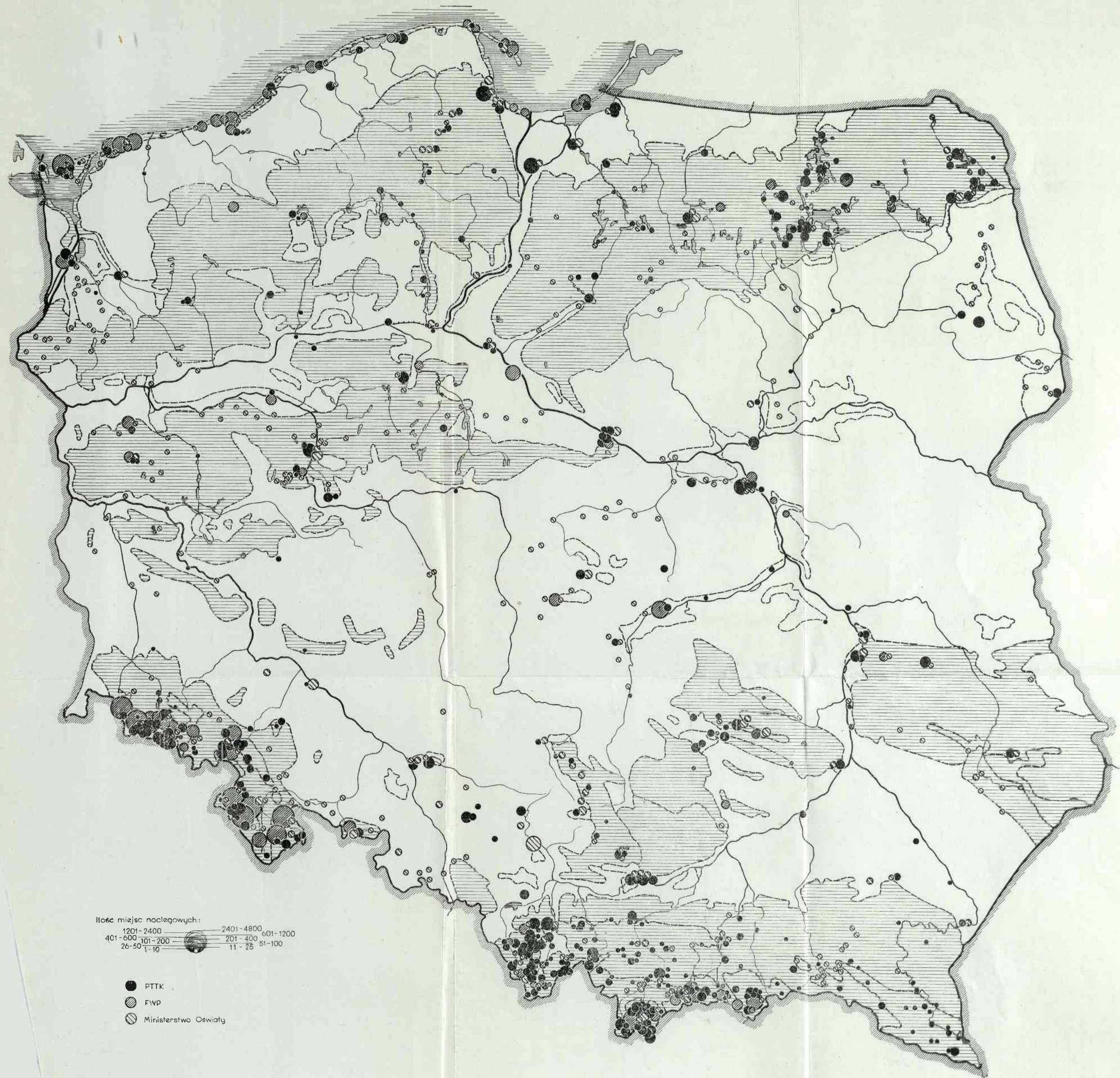
Mapa 5. Regiony wypoczynkowo-turystyczne na tle atrakcyjnych obszarów przyrodniczych

1 — Kategorie typów krajobrazu, 2 — Granice obszarów przyrodniczo atrakcyjnych, 3 — Granice regionów, 4 — Granice potencjalnych regionów, 5 — Obszary lub szlaki szczególnie atrakcyjne w obrębie typu krajobrazu (poza regionami)

Wzrost człowieka w wieku 10 lat wynosi około 130 cm. Wzrost człowieka w wieku 20 lat wynosi około 170 cm. Wzrost człowieka w wieku 30 lat wynosi około 175 cm. Wzrost człowieka w wieku 40 lat wynosi około 175 cm. Wzrost człowieka w wieku 50 lat wynosi około 170 cm. Wzrost człowieka w wieku 60 lat wynosi około 165 cm. Wzrost człowieka w wieku 70 lat wynosi około 160 cm. Wzrost człowieka w wieku 80 lat wynosi około 155 cm. Wzrost człowieka w wieku 90 lat wynosi około 150 cm. Wzrost człowieka w wieku 100 lat wynosi około 145 cm.

Wzrost człowieka w wieku 10 lat wynosi około 130 cm. Wzrost człowieka w wieku 20 lat wynosi około 170 cm. Wzrost człowieka w wieku 30 lat wynosi około 175 cm. Wzrost człowieka w wieku 40 lat wynosi około 175 cm. Wzrost człowieka w wieku 50 lat wynosi około 170 cm. Wzrost człowieka w wieku 60 lat wynosi około 165 cm. Wzrost człowieka w wieku 70 lat wynosi około 160 cm. Wzrost człowieka w wieku 80 lat wynosi około 155 cm. Wzrost człowieka w wieku 90 lat wynosi około 150 cm. Wzrost człowieka w wieku 100 lat wynosi około 145 cm.

Mapa 6. Rozmieszczenie punktów noclegowych na tle atrakcyjnych typów krajobrazu naturalnego

BIBLIOGRAFIA

- [1] Anderla Georges, Tendences et perspectives du tourisme Latino-Américain vers l'Europe. Geneva 1953 Institut International de Recherches Scientifiques sur le Tourisme, s. 163.
- [2] Berezowski S., Zagospodarowanie parku Narodowego Witosza. Przykład bułgarskiego planu przestrzennego podmiejskich terenów turystyki górskiej. Ruch. turyst. 1953, nr 2/4, s. 52—63.
- [3] Blasković V., Geografske karakteristike turizma u Jugoslaviji. Resimeji referata VI Kongresa geografa FNRJ. Ljubljana 1961.
- [4] Brockman F. C., Recreational use of wild lands. New York 1959, MC-Graw-Hill, s. 346.
- [5] Chilczuk M., Wstępne uwagi do planu zagospodarowania uzdrowiska Wisły. — Zesz. Probl. Postępów Nauk Roln., 1954, z. 19, s. 95—135.
- [6] Chilczuk M., Kierunki rozwoju gospodarczego Bieszczad. — Zesz. Probl. Postępów Nauk Roln., 1954, z. 19, s. 37—93.
- [7] Chorabik T., Ruch uzdrowiskowo letniskowy w województwie krakowskim. — Komunikaty Studium Turyzmu UJ w Krakowie, 1938, z. 6, s. 23.
- [8] Chorabik T., Sezon letni 1938 w ruchu uzdrowiskowym letniskowym w województwie krakowskim. Komunikaty Studium Turyzmu UJ w Krakowie, 1939, z. 15, s. 15.
- [9] Ciężkowski M., Ruch uzdrowiskowo-letniskowy w województwie stanisławowskim. — Komunikaty Studium Turyzmu UJ w Krakowie, 1939, z. 19, s. 12.
- [10] Christian J., Der Einfluss des Fremdenverkehrs auf Wirtschaft und Bevölkerung in der Landschaft Davos. Berno 1951.
- [11] Černý B. V., Die Stellung des Fremdenverkehrs im sozialistischen Wirtschaftssystem. — Revue de Tourisme, 1958, nr 1, s. 21—25.
- [12] Defert P., Structure économique et localisation dans les régions touristiques. Geneva 1955, ITRI, s. 146.
- [13] Dziesięć lat FWP (1949—1958) w liczbach i wykresach. Warszawa 1959, Fundusz Wczasów Pracowniczych CRZZ, s. 104.
- [14] Ekspertyza i plan zagospodarowania województwa gdańskiego. Zespół do opracowania planu zagospodarowania turystycznego woj. gdańskiego. Gdańsk 1959, Prez. Woj. Rady Narod. Woj. Kom. Plan. Gosp., s. 16 (powiel.).
- [15] Felner da Costa Jorge, Chronimy europejskie bogactwa turystyczne i uczymy się je poznawać. — Ruch turyst., 1957, z. 1, s. 13—16.
- [16] Filipowicz Z., Zagadnienia rozwoju turystyki na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Referat na Sesję Rady Naukowej TRZZ w Zielonej Górze 16—18 czerwca 1961 (powiel.).

- [17] Galon R., Podział Polski Północnej na krainy naturalne. — *Czas. geogr.* T. 18:1947, (druk) 1948, z. 1/2, s. 113—122.
- [18] Goetel W., Zagadnienia regionalizmu górskiego w Polsce. Kraków 1936, Związek Ziemi Górskich, s. 40.
- [19] Grzeszczak J., Kiedrowska T., Lijewski T., Charakterystyka geograficzna regionów turystycznych Polski Warszawa 1957, s. 42.
- [20] Gumiński R., Zagadnienia klimatyczne w planowaniu przestrzennym. — *Prace Inst. Urban. i Architekt. R. 2:1952, z. 1, s. 55—76.*
- [21] Hunziger W., *Le tourisme social.* Berno 1951, Commission Scientifique de l'Alliance Internationale de Tourisme, s. 112.
- [22] Hunziger W., Krapf K., *Grundriss der allgemeinen Fremdenverkehre.* Zürich 1942.
- [23] *International Travel Dictionary. Anglo-american edition.* Monte Carlo 1955 Académie Internationale du Tourisme, s. 214.
- [24] Jarosz S., *Krajobrazy Polski i ich pierwotne fragmenty.* Warszawa 1945 Budown. i Architekt., s. 548.
- [25] Jovičić Živadin, *Turizam i geografija. Rezimeji referata VI Kongresa geografa FNRJ.* Ljubljana 1961.
- [26] Kaczorowska Z., *Cechy charakterystyczne klimatu Polski.* Warszawa 1959, s. 43—81. *Prace i Studia (Komitetu Gospodarki Wodnej PAN). Prace hydrograficzne i meteorologiczne II, cz. 1.*
- [27] Kaczorowska Z., *Wpływ zbiorników wodnych na klimat lokalny.* — *Gosp. wodna, 1953, nr 9, s. 324—326.*
- [28] Kawecki W., *Wczasy pracownicze na Żywiecczyźnie.* — *Gronie 1938, nr 4, s. 13—15.*
- [29] Kerc T., *Badanie ruchu turystycznego w Tatrach, Beskidach i Górach Świętokrzyskich w 1952 r.* — *Wierchy R. 22:1953, s. 226—228.*
- [30] Klimaszewski M., *Podział morfologiczny południowej Polski.* — *Czas. geogr., T. 17:1939/46, (druk) 1947, z. 3/4, s. 133—183.*
- [31] Kondracki J., *Regiony geograficzne Polski. Zagadnienie podziału Polski na obszary naturalne.* — *Czas. geogr., T. 17:1939/46, (druk) 1947, z. 3/4, s. 281—286.*
- [32] Kondracki J., *Typy krajobrazu naturalnego (środowiska geograficznego) w Polsce.* — *Przegl. geogr., T. 32:1960, z. 1/2, s. 23—33.*
- [33] Kotarbiński A., Szuszkiewicz J., Sobolski S., Sękowski S., *Problemy miejscowości uzdrowiskowych. Przyczynki do metody opracowań planów ogólnych na przykładzie m. Polanicy Zdroju.* — *Biul. Inst. Urban. i Archit., 1960, nr 8/9, s. 41.*
- [34] Krapf K., *Od empirii do teorii ruchu turystycznego.* — *Ruch. turyst., 1957, z. 1, s. 17—29.*
- [35] Krapf K., *Zum Standorf und Wesen des nationalen Fremdenverkehrs.* — *Zeitschrift für schweizerische Statistik und Volkswirtschaft, 1944, z. 2.*
- [36] Kręcmer St. (i in.): *Badania nad zagospodarowaniem turystycznym Jury Częstochowskiej (maszynopis).*
- [37] Lambor J., *Zjawiska lodowe na śródlądowych drogach wodnych w Polsce.* *Prace i Studia Komitetu Gospodarki Wodnej PAN, II, Warszawa 1959, s. 121—138.*
- [38] Leszczycka W., *Ruch uzdrowiskowo-letniskowy w województwie pomorskim w sezonie letnim 1938 r.* — *Komunikaty Studium Turyzmu UJ w Krakowie, 1939, z. 16, s. 12.*
- [39] Leszczycki S., *Geografia turystyczna jako naukowe ujęcie zagadnień turystycznych.* *Pam. Tow. Balneolog. T. 11, 1932, s. 32—35.*

- [40] Leszczycki S., Geograficzne podstawy Polski Współczesnej. Poznań 1946, Narodowy Instytut Postępu, s. 23.
- [41] Leszczycki S., Podhale jako region uzdrowiskowy. — Prace Studium Turyzmu UJ w Krakowie, T. 1, 1937.
- [42] Leszczycki S., Podstawy gospodarki uzdrowiskowo-letniskowej w Karpatach. — Prace Studium Turyzmu UJ w Krakowie, T. 5 : 1939, s. 60.
- [43] Leszczycki S., Przemysł uzdrowiskowo-letniskowy i turystyczny w Karpatach. Warszawa 1938, Komisja Nauk. Badań Ziemi Wschodnich, s. 23.
- [44] Leszczycki S., Les régions de l'industrie balnéaire et touristique en Pologne. Bilan du tourisme des villes de cure en Pologne. Acta Balneol. Polon., R. I : 1937, nr 2.
- [45] Leszczycki S., Region Podhala. Podstawy geograficzne gospodarcze planu regionalnego. — Prace Inst. Geogr. UJ, 1938, s. 285.
- [46] Leszczycki S., Rola naturalnego środowiska geograficznego w planowaniu regionalnym. — Ochrona Przyrody, T. 17 : 1937, s. 34—53. Nadb.
- [47] Leszczycki S., Ruch uzdrowiskowo-letniskowy w Polsce. — Komunikaty Studium Turyzmu UJ w Krakowie, 1938, nr 8, s. 10.
- [48] Leszczycki S., Studia do planu regionalnego w okręgach uzdrowiskowo-letniskowych. — Biul. Urbanistyczny, R. 6 : 1939, nr 3/4, s. 4—13.
- [49] Leszczycki S., Uzdrowiska Polski ich rozmieszczenie oraz rozwój w latach 1921—1938. — Komunikaty Studium Turyzmu UJ w Krakowie, 1939, z. 21, s. 15.
- [50] Leszczycki S., Współczesne zagadnienia turystyki. — Komunikaty Studium Turyzmu UJ w Krakowie, 1937, z. 3, s. 6.
- [51] Leszczycki S., Wytyczne gospodarki uzdrowiskowo-letniskowej w Karpatach. — Komunikaty Studium Turyzmu UJ w Krakowie 1938, z. 12, s. 21.
- [52] Leszczycki S., Zagadnienia geografii turystyki. — Komunikaty Studium Turyzmu UJ w Krakowie, 1937, z. 2, s. 4.
- [53] Libera K., Potrzeby i celowość badań w dziedzinie turystyki. — Ruch turyst. 1957, nr 1, s. 4—2.
- [54] Lier S., Wstępna koncepcja zagospodarowania regionu gdańskiego. Gdańsk 1959, s. 46 (maszynop. powiel.).
- [55] Mackiewicz M., Rozkład przestrzenny insolacji w Polsce. Przegl. Meteorol. Hydrol. 1953, z. 1/2, s. 5—15.
- [56] Mariotti A., L'enseignement du tourisme. Montreux 1956, Publications du Séminaire de Tourisme et de Politique des Transports de l'École Suisse des Hautes Études Économiques et Administratives de Saint-Gall.
- [57] Mariotti A., L'organizzazione turistica nell'Italia Fascista — Komunikaty Studium Turyzmu UJ w Krakowie, 1939, z. 17, s. 27.
- [58] Materiały na pierwsze posiedzenie Podkomisji Planu Perspektywicznego dla spraw organizacji wypoczynku i leczenia klimatyczno-balneologicznego (uzdrowiska, wczasy, turystyka, sport). Warszawa 1958. Podkomisja wypoczynku (maszynop. powiel.).
- [59] Mediana V., La geografía del Turismo. — Bol. Soc. Geograf. de Lima T. 73 : 1956, s. 3—17.
- [60] Mianowski H., Leszczycki S., Potrzeby ruchu uzdrowiskowo-letniskowego w zachodnich Karpatach polskich. Referat Izby Przemysłowo-Handlowej oraz Polskiego Towarzystwa Balneologicznego w Krakowie, wygłoszony na konferencji Min. Komunik. w Jaremczu 8 i 9 VI 1933 r. Kraków 1934. Nakł. Izby Przemysł. Handl., s. 77, map 8.
- [61] Milata W., Dni z mrozem i przymrozkami w Karpatach. Wiad. geogr., T. 16 : 1938, z. 1, s. 19—29.

- [62] Milata W., Liczba dni z przymrozkami w Polsce. Czas. geogr. T. 20:1949, z. 1/4, s. 268—271.
- [63] Milata W., Liczba dni z mrozem w Polsce. — Przegł. geogr., T. 23:1950/51, s. 123—126.
- [64] Milata W., Pokrywa śnieżna w Karpatach. — Prace Studium Turyzmu UJ w Krakowie, T. 3:1937, s. 52.
- [65] Milata W., Trwałość pokrywy śnieżnej w Polsce. — Przegł. geogr. T. 22:1948/49, s. 201—211.
- [66] Milata W., Zima na Żywiecczyźnie — Gronie, 1938, nr 4, s. 3—11.
- [67] Nadwodzka Z., Ruch letniskowy w województwie lwowskim — Komunikaty Studium Turyzmu UJ w Krakowie, 1939, z. 18, s. 8.
- [68] Nawratilówna E., Bibliografia turystyczna za rok 1936. Prace Studium Turyzmu, T. 4, 1937, s. 39.
- [69] Nawratil-Trybowska E., Wytyczne gospodarki uzdrowiskowo-turystycznej w Niemczech — Komunikaty Studium Turyzmu UJ w Krakowie, 1938, z. 11, s. 27.
- [70] O upowszechnienie kultury fizycznej, turystyki i wypoczynku po pracy. Dokumenty wspólnego plenum CRZZ i KC ZMS. Warszawa 1960, Wydawn. Związkowe, s. 101.
- [71] Orłowicz M., Literatura turystyczna Polski. Szkic bibliograficzny. Warszawa 1937. Min. Komunik. i Polskie Biuro Podróży Orbis.
- [72] Orłowicz M., Podział Karpat Polskich na grupy górskie z punktu widzenia turystycznego. — Komunikaty Studium Turyzmu UJ w Krakowie, 1938, z. 4, s. 29.
- [73] Orłowicz M., Rozwój turystyki, uzdrowisk i letnisk w Karpatach polskich. Protokół i uchwały Zjazdu w Jaremczu 8—9 VI 1934, Warszawa 1935, Min. Komunik., s. 65.
- [74] Piatier André, Sondages enquêtes au service du tourisme. Geneva 1956, Institut International de Recherches Touristiques, s. 436.
- [75] Pietkiewicz S., Podział morfologiczny Polski Środkowej i Północnej. — Czas. geogr., T. 18:1947, (druk) 1948, z. 1/4, s. 123—169.
- [76] Plan zagospodarowania turystycznego województwa gdańskiego, Gdańsk 1960 Prez. Woj. Rady Narod. Woj. Komisja Planowania Gosp., s. 32 (maszynopis powiel.).
- [77] Planina Janez: Sposoby i środki finansowania gospodarki turystycznej w Jugosławii. — Ruch turyst., 1958, nr 1/3, s. 146—151.
- [78] Planina Janez, Vloga geografije pri proučevanju turizma. Rezimeji referata VI Kongresa geografa FNRJ. Ljubljana 1961.
- [79] Płonka Z., Plan rozbudowy sieci dróg dla potrzeb turystyki w województwach krakowskim i katowickim. Warszawa 1960, maszynopis powiel.
- [80] Płonka Z., Projekt uchwały w sprawie uregulowania turystyki w Parkach Narodowych i rezerwach oraz ich otoczeniu. Referaty wygłoszone na obradach Międzynarod. Unii Ochr. Przyr. i jej zasobów. Warszawa 1960, maszynopis powiel.
- [81] Podstawy planu rozwoju kulturalnego i gospodarczego Karpat. Warszawa 1939, Związek Ziemi Górskich, s. 10. Odb.
- [82] Proniewicz Z., Soszyński W., Informacja o wynikach ankiety przeprowadzonej wśród wczasowiczów w domach wypoczynkowych FWP. Warszawa 1958, FWP, s. 14.
- [83] Romer E., Regiony klimatyczne Polski. — Prace Wrocł. Tow. Nauk., Wrocław 1949, ser. B, nr 16, s. 5—26.

- [84] Skórzyński Z., Wentlandt M., Wczasy świąteczne mieszkańców Warszawy. Wyniki badań terenowych przeprowadzonych w 1957 r. (skrót referatu na prawach rękopisu), Warszawa 1958, Wyd. Stoł. Domu Kultury, s. 42.
- [85] Słownik geografii turystycznej Polski. T. 1—2, Red. M. I. Mileska. Warszawa 1956—1959, Komitet do Spraw Turystyki, s. XIX, 624, s. 625—1397.
- [86] Schmuck A., Zarys klimatologii Polski. Warszawa 1959, PWN, s. 160.
- [87] Stenz E., O rozkładzie geograficznym usłonecznienia w Polsce. — Kosmos T. 55:1930, ser. A, z. 3—4.
- [88] Stenz E., Zachmurzenie Polski. — Przegl. Meteorolog. Hydrolog., 1952, z. 1—2, s. 69—71.
- [89] I Sprawozdanie z działalności Studium Turyzmu UJ za okres I.V.1936—30.IX.1937. — Komunikaty Studium Turyzmu UJ w Krakowie 1938, z. 1.
- [90] II Sprawozdanie z działalności Studium Turyzmu UJ za okres I.X.1937—31.XII.1938. — Komunikaty Studium Turyzmu UJ w Krakowie, 1939, z. 13, s. 31.
- [91] Szarfenberg J., Rozmieszczenie ośrodków wypoczynku dorocznego w Polsce (stan obecny). Instytut Urbanistyki i Architektury, 1957, s. 48, maszynopis.
- [92] A user-resource recreation planning method. National Advisory Council on Regional Recreation Planning, California 1959, Hidden Valley, s. 80.
- [93] Wczasowiska w Polsce Ludowej. Red. Bolesław Kania. Warszawa 1952, „Kraj”, s. 308, ilustr. mapy.
- [94] Wilgat T., Rozmieszczenie przemysłu pensjonatowo-hotelowego w Polsce. — Komunikaty Studium Turyzmu UJ w Krakowie, 1939, z. 22, s. 13.
- [95] Wilgat T., Podmiejska strefa wypoczynkowa Lublina. Lublin 1961. s. 28, maszynopis, mapa.
- [96] Wstępne założenia projektu planu perspektywicznego rozwoju bazy turystycznej. Komitet dla Spraw Turystyki. Komisja zagospodarowania, marzec 1958 (maszynopis powiel.).
- [97] Zaczynski E. J., Dwadzieścia lat rozwoju Zakopanego 1918—1937. I. Frekwencja w uzdrowisku. — Komunikaty Studium Turyzmu UJ w Krakowie, 1938, z. 9, s. 20.
- [98] Zagraniczny ruch turystyczny w Polsce w latach 1955, 1956 i półr. 1957. — Ruch turyst., 1957, nr 2, s. 124—126.
- [99] Žagar Marjan, Turističke struje u Sloveniji. Rezimeji referata VI Kongresa geografa FNRJ. Ljubljana 1961.
- [100] Žuljić Stanko, Plitvička Jezera. Geografska interpretacija turističkih mogućnosti jednog nacionalnog parka. Rezimeji referata VI Kongresa geografa FNRJ. Ljubljana 1961.
Mapy:
- [101] Polska przeglądowa mapa użytkowania ziemi, pod kierunkiem i red. Franciszka Uhorczaka. Instytut Geografii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1957.
- [102] Polska Turystyczna (Studium). 1 : 500 000. Opracowanie Biura Turystyki, red. Mieczysław Orłowicz.
Materiały rękopiśmienne i ankiety:
- [103] Raporty miesięczne kierowników noclegowych punktów PTTK dla Zarządu Urządzeń Turystycznych w 1959 r. (ilość miejsc, przelotowość mies., udzielone noclegi, pasanci).
- [104] Ankieta Pracowni Geografii Turyzmu Inst. Geogr. UW do punktów noclegowych PTTK: miejsca stałego zamieszkania nocujących w obiektach w 1959 r. z uwzględnieniem przybyłych z Katowic, Krakowa, Łodzi, Poznania, Szczecina, Warszawy, Wrocławia i Trójmiasta (Gdańska, Gdyni, Sopotu).

РАЙОНЫ ОТДЫХА И ТУРИЗМА В ПОЛЬШЕ ИХ СОВРЕМЕННОЕ ПОЛОЖЕНИЕ И ПОТЕНЦИАЛЬНЫЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ

Резюме

I. Концепция и главные понятия

Необходимость отдыха и предназначенное на эту цель время постоянно увеличиваются. Способствует этому повышение зажиточности современного общества, развитие урбанизации, технические успехи в производстве и в транспортных средствах.

Согласно конвенции международной Унии официальных организации туризма „турист” обозначает лицо, которое из территории государства, являющегося его постоянным местожительством направляется на территорию другой страны и пребывает там по крайней мере 24 часа, но не дольше чем 6 месяцев за период одного года, в целях туризма, отдыха, спортивных занятий, в лечебных целях, семейных, получения образования или же коммерческих. Исключением в этом комплексе целей является иммиграция.

В настоящей работе принимается концепция, согласно которой движением в целях отдыха и туризма считается временная перемена постоянного местожительства, остающаяся в связи со строго определенной целью отдыха, т. е. исключая поездки с целью заработка и служебные командировки.

Движение в целях отдыха и туризма включает в себе: отдых после работы, праздничный отдых, ежегодный отдых в рамках отпуска. У каждого из них могут быть два рода: пассивный и активный. Пассивный отдых это пребывание в избранной данным лицом местности, активный отдых — это странствование лица, его перемещение от места к месту.

Движение в целях отдыха и туризма требует осуществления специфических капиталовложений. Это относится ко всем типам в видам этого движения.

II. Цель работы

Целью настоящей работы является разработка проблемы пространственной структуры отдыха и туризма в Польше. Эта проблема включает в себе:

1. Условия географической среды в отдельных районах страны с точки зрения потребностей движения в целях отдыха и туризма.

2. Уровень осуществленных капиталовложений на территории Польши для целей отдыха и туризма прежде всего в области ночлежных мест, являющейся фундаментом многодневного движения.

3. Степень использования существующей в Польше ночлежной базы в целях отдыха и туризма.

4. Спецификация избираемых туристами областей играющих главную роль по отношению к движению в целях отдыха и туризма в Польше.

5. Потенциальные возможности географической среды в областях до сих пор неиспользованных, которые должны являться объектом плановых капиталовложений, имеющих целью удовлетворить растущие общественные потребности в сфере движения в целях отдыха и туризма.

III. Объем работы

Объем работы обусловлен доступностью первоисточников (картографических, статистических, анкетных) и это определило размеры проведенного анализа. Анализом учитывались:

1. Потенциал географической среды для целей отдыха и туризма для территории всей Польши.

2. Ночлежные места и движение в целях отдыха управляемые фондом отдыха трудящихся (ФОТ) Центрального Совета Профсоюзов.

3. Ночлежные места и туристическо-краеведческое движение использующие ночлежную базу Польского Туристического Краеведческого Общества (ПТКО).

4. Ночлежные места Министерства Просвещения и школьное экскурсионное движение.

Все статистические и анкетные данные относились к периоду времени за 1958 и 1959 г. По официальным источникам размеры туристического движения в целях отдыха в 1959 г. вместе с туристическим движением в лечебных целях дали в итоге около 41,5 миллионов человеко-дней, а без туристического движения в лечебных целях — около 37,8 миллионов человеко-дней.

Анализ включает в себе около 68 тысяч туристических коек используемых в целях отдыха (ФОТ — 38,5 тысяч мест, ПТКО — 18,5 тысяч мест, Министерство Просв. — 11 тысяч мест) и около 12 миллионов человеконочлегов и около 2 миллионов пассантов (ФОТ — 6,5 миллионов человекодней, ПТКО — 1,5 миллионов человеконочлегов и школьные экскурсии ок. 3,3 миллионов человекодней) — все вместе составляют 29% всего движения в целях отдыха и туризма в Польше.

На основании критической оценки представительности собранных материалов надлежит признать, что картина полученная в результате анализа в основном отвечает действительности.

IV. Примененный метод и результаты исследования

Исходной точкой классификации и оценки условий географической среды являлись типы ландшафтов установленные Е. Кондрацким. Каждый тип ландшафта анализировался с точки зрения его значения для отдыха и туризма, причем учитывались: дифференциация рельефа территории (главным образом относительные высоты); лесистость местности (размеры площади покрытой лесом) и характер лесных комплексов, национальные парки, заповедники, реки и естественные водоемы, главным образом создающие благоприятные условия для купания или же являющиеся естественными водными путями для туризма на байдарках и для навигационного туризма.

Пятиградусная пунктация этих трех элементов географической среды имела целью дать оценку достоинства территории с различными типами географической среды в Польше для потребностей туризма, учитывающей пребывание в данной местности и странствование по территории, на объективных критериях.

После сопоставления результатов этой оценки с личным знакомством территории Польши и после того, как удалось обнаружить, что сама классификация географической среды не исчерпывает разрабатываемой проблемы, были учтены добавочно особо красивые формы рельефа, заповедники и некоторые свойства климата. Те участки ландшафта, которые отличались от окружающей территории, обозначались на карте отдельным символом. Кроме того более жирной линией обозначались участки рек, являющиеся естественными путями пригодными для навигационного туризма. Территория причисленная к аттракционной с точки зрения природных достоинств (категории от I до V) включает в себе около 35% всей площади Польши. Кроме того, на территории низменных ландшафтов, причисленных к IV категории, выделялись в характере более аттракционных, некоторые лесные массивы и некоторые речные долины. Эти участки территории Польши включают в себе 2,6% всей ее площади. Их пригодность для различных типов отдыха и туризма является конечно различной и не везде одинаковой.

В выделенных областях с разными типами географической среды, с разной степенью привлекательности, исследовались затем размещение и густота общественных ночлежных мест для целей отдыха и туризма а также размещение и густота туристического движения. Анализ размещения ночлежных мест показал, что 91% ночлежных мест в Польше находится на территории горных массивов, возвышенностей и приморских поозерий, причисленных к категории от I до V, а только 9% находится на низменной территории. Самый большой процент ночлежных мест разместился: на территории Судетских гор, где ландшафт имеет горный и предгорный характер (34% всей анализируемой базы), на территории Карпатских гор — 20,74%, на приморской — 18,99%, остальные 26,27% приходятся на поозерные области, на возвышенности и на низменности.

В ландшафтах нижнего лесного пояса (регель нижний), верхнего лесного пояса (регель верхний), подгорных и приморских ландшафтах, заключающих в себе 7,6% всей площади Польши, находится 73,73% общественных ночлежных мест, используемых в целях отдыха и туризма. Но так как области с различной степенью аттракционности географической среды и с различным достоинством для отдыха и туризма не равноценны, поэтому, для того чтобы получить возможность сравнить капиталовложения в эти области, производились подсчеты количества ночлежных мест на отдельных территориях на единицу площади (на 1 км²). Такие же подсчеты выполнялись по отношению к туристическому движению и движению в целях отдыха и таким образом получился показатель плотности движения на 1 км².

В результате оказалось, что в пределах областей аттракционных с точки зрения природных условий — существует отчетливая неравномерность в туристическом благоустройстве, из которой вытекает неравномерность ее использования движением в целях отдыха и туризма. Концентрация ночлежных пунктов в некоторых областях совпадает с одной стороны с существованием наиболее аттракционных элементов географической среды, с другой стороны с существованием внеприродных, аттракционных элементов. Тем не менее существуют такие области, которые помимо большой ценности в природном и внеприродном смысле, не получили достаточного благоустройства и вследствие этого используются в ничтожной степени движением в целях отдыха и туризма.

Результаты проведенных анализов размещения а также густоты капиталовложений и движения в целях отдыха и туризма, учитываются при выделении районов отдыха и туризма.

Для выделения выше указанных районов устанавливаются следующие предпосылки:

1. Движение в целях отдыха и туризма использует прежде всего дифференцированность и разнообразие географической среды.

2. Движение в целях отдыха и туризма интересуется кроме природы объектами, свидетельствующими о прошлой и современной жизни страны. Объекты краеведческого туризма вмещаются во все типы географической среды, но чаще всего сосредотачиваются в поселениях. Сама природа является тоже целью краеведческого ознакомления.

3. Масштаб связей туризма с географической средой зависит от его типа и видов.

4. Квалифицированный туризм предъявляет требования к определенным элементам географической среды (например туризм на байдарках и навигационный используют реки, каналы и водоёмы, альпинизм тесно связан с типом альпийского ландшафта, туризм на лыжах не может существовать без снегового покрова. Пешеходный туризм ищет отдыха в эстетической географической среде. Велосипедный и автомобильный туризм могут осуществляться во всех типах географической среды. Необходимым условием для них является наличие дорожной сети и других установок с соответствующим оборудованием.

Все виды отдыха и туризма в меньшей или большей степени связаны с географической средой, причём для каждого их типа отдельные элементы географической среды имеют различное достоинство. И так, тип географической среды определяет качественные возможности отдыха или же занятие тем или другим видом туризма. Тип географической среды определяет также характер капиталовложений, дающих возможность использовать положительные природные качества данной области. Между типами географической среды и видами туризма должна возникать довольно серьёзная корреляция.

Для того, чтобы данный тип географической среды мог использоваться для потребностей отдыха и туризма, он должен являться: атракционным с точки зрения потребительного достоинства его элементов, соответственно и пропорционально этим достоинствам туризма благоустроенным и по отношению средств транспорта связанным с другими областями, главным образом с теми, в которых существуют скопления городского населения и населения промышленных центров.

Область отвечающая выше указанным условиям, если она используется движением в целях отдыха и туризма людьми из всей Польши, выделяется в характере отдельного района.

Согласно выше изложенным предпосылкам такими районами в Польше являются следующие области:

1. атракционные с точки зрения природных достоинств,

2. с капиталовложением в ночлежную базу и другие туристические благоустройства, которое превышает среднюю плотность капиталовложения приходящуюся на данный тип ландшафта или же является приближенным к средней плотности,

3. использованные движением в целях отдыха и туризма людьми из всей Польши.

Таким условиям отвечает в Польше 21 область (карта).

Принципом в проведении границ отдельных районов является протяжение знаковых или же незнаковых, но популярных дорог туризма берущих начало в центрах туризма с капиталовложениями или же обладающих другими признаками благоустройства, которые в пределах ландшафтной единицы связывают атракционные трассы и пункты, куда направляется движение, в единый комплекс туризма. В некоторых областях, особенно на территории горных мас-

сивов дороги туризма и другие коммуникационные связи (участки красивых шоссе, например Судетская дорога) выходят за пределы определенного типа ландшафта и связывают в единый район два типа ландшафтов или большее их количество. Анализ ночлежных, туристических устройств и движения в целях отдыха и туризма в отдельных районах, дает основание для определения их актуальной функции относительно отдыха и туризма. Эта функция может измениться вместе с изменением капиталовложений в данную область. Увеличение капиталовложений в данную область может: увеличить объём атракционности и возможности использования географической среды (водоёмы, увеличение площади занятой лесом), может также вследствие неправильных капиталовложений уничтожить его достоинства, может расширить вместительность туристических благоустройств и их пропускную способность, может способствовать увеличению густоты движения.

Актуальные функции районов отдыха и туризма связаны с настоящим состоянием географической среды и туристической обстановки.

Выделяются два основных функциональных типа районов и два промежуточных.

Тип 1. Тип в целях отдыха. Его характеризует преимущество движения в целях отдыха по отношению к туристическому движению.

Тип 2. Тип в целях туризма. Его характеризует преимущество туристического движения по отношению к движению в целях отдыха.

Типы промежуточные: в целях отдыха и туризма и в целях туризма и отдыха являются близкими к равновесию обоих типов с отклонениями в обоих направлениях.

Районов исключительно с одним типом движения на территории Польши не существует, потому понятие „район отдыха“ включает в себя всегда некоторый процент туристического движения и наоборот.

Преимущество движения в целях отдыха по отношению к туристическому движению по данным 1959 г. наблюдалось: из поморских районов (Щецин, Колобжег), из поозерных (лаговский), из карпацких — район сондецкий и из других судетских, что остается в связи с хорошим благоустройством базы отдыха.

Группа районов с преимуществом туристического движения над движением отдыха включает в себе: бродницкий район, илавско-острудский, свентокшиский, краковско-ченстоховский и горчанско-любанский.

Остальные районы причисляются к промежуточным типам.

У всех районов имеются природные условия благоприятные для обоих видов движения: в целях отдыха и в целях туризма, но внутренних границ не существует.

Примером подрайона отличающегося исключительно туристическим характером является территория национального парка горного массива Татр, часть района Татры — Подхале, а также Лысогурский хребет в Свентокшиском горном массиве, где благоприятные условия отсутствуют для движения в целях отдыха. Обратных примеров не имеется, так как каждый район с благоприятными условиями для отдыха может быть использован в целях туризма.

Некоторые районы, или же отдельные участки, имеют международное значение для целей отдыха и туризма. Два из них в некоторых размерах включаются в туристическую конвенцию с Чехословакией.

Природные квалификации, обуславливающие интерес иностранного туризма, существуют также в других Карпацких горных массивах, например в бещадском массиве, где сохранились элементы первичной природы, в приморских областях, где ищут отдыха туристы из Скандинавии и средней Европы, некоторые участки поозерия. В настоящем случае можно говорить только о природ-

ных квалификациях, так как на этих территориях не производились до сих пор инвестиции, которые бы подготовили эти территории для заграничного движения в целях отдыха и туризма.

Все существующие районы пригодные для целей отдыха и туризма имеют значение не только для движения в масштабе всей страны, но являются также областью регионального движения используемой жителями смежных с ними городских и промышленных центров.

Типичным примером такого района, обслуживающего комплекс городов — гаваней и городов с развитой промышленностью Гданского воеводства, является Гданский район и Костежинско-Картузский, на подобие того как для Верхнесилезского промышленного округа Тешинско-Живецкий район, а для Кракова район Татр и Подхале.

Из проведенного анализа использования ночлежных мест во всех районах страны туристами из восьми самых крупных городских центров, получился материал, который дал основание определить роль отдельных районов по отношению к туристическому движению в Польше.

Учитывая туристическое движение не только из восьми самых крупных, но также и из других более крупных городских центров — следовало бы эти исследования расширить.

Отдельным вопросом является движение по сезонам, которое остается в зависимости от климатических условий в отдельных районах, с чем связана экономическая мотивация типа туристического оборудования, главным образом ночлежных мест. Сезонность туристического движения учитывается при характеристике районов, которой отводится специальная глава в настоящей работе. Устанавливается распределение туристического движения по отдельным месяцам, что дает основание определить это движение по сезонам. Движение по сезонам, главным образом в объектах доступных для туризма круглый год, понижает показатель использования пропускной способности ночлежной базы, даже в условиях полного использования ночлежной базы в летнем сезоне. Эта проблема является серьёзной в экономике туризма и в хозяйстве районов отдыха и туризма.

Границы районов отдыха и туризма не являются устойчивыми, они остаются в зависимости от развития капиталовложений, прогресса техники, главным образом от моторизации туристического движения и от доступности территории. Уже в настоящее время можно указать направления, в которых должен пойти процесс планового территориального расширения районов путем капиталовложений в соседние области. Таких районов, в непосредственном соседстве с которыми существуют области пригодные для капиталовложений, можно насчитать семь, а областей аттракционных в природном отношении, которые до сих пор не получили достаточных капиталовложений — одиннадцать. К ним применяется название потенциальных районов.

Кроме районов отдыха и туризма имеются еще в Польше меньшие и большие области, которые используются праздничным движением в целях отдыха — их насчитывается около сорока и они подлежат постепенному благоустройству. Эти области требуют более тщательной разработки.

Все те области, которые используются для целей праздничного отдыха, районы отдыха и туризма и потенциальные районы являются такими областями, которые следует защищать от промышленных капиталовложений, пагубных и тягостных для окружающей среды.

На основании результатов проведенного анализа констатируется, что проблема капиталовложений, имеющих целью благоустройство территории Польши

для целей отдыха и туризма наравне с районированием туристического хозяйства требуют еще дальнейших исследований. Они должны касаться:

1. углубления количественного анализа полезных для отдыха условий географической среды;

2. комплексного благоустройства областей, которых природные условия являются полезными для нужд отдыха и туризма, а также для благоустройства тех территорий, на которых находятся особенно ценные внеприродные, краеведческие объекты;

3. полного учёта движения в целях отдыха и туризма с динамическим подходом;

4. изменений происходящих в географической среде под влиянием эксплуатации и капиталовложений для целей отдыха и туризма;

5. изменений в демографической и хозяйственной структуре областей эксплуатированных в туристическом отношении.

Список таблиц

1. Критерии оценки атракционности типов природного ландшафта.
2. Классификация типов природного ландшафта и подразделение на отдельные категории с точки зрения атракционности для туризма и отдыха.
3. База отдыха и туризма в Польше 1959.
4. Количество мест в домах отдыха Фонд Отдыха Трудящихся 1958 г. по веводствам.
5. Ночлежные места ФОТ на территориях с атракционными типами природного ландшафта.
6. Густота капиталовложений для целей отдыха и туризма на территории с атракционными природными ландшафтами (ночлежных мест на 1 км²).
7. Максимальное количество ночлежных мест ФОТ 1958.
8. Степень использования ночлежных мест ФОТ 1958.
9. Движение в целях отдыха на территориях с различными типами природного ландшафта (категории I — V).
10. Густота движения в целях отдыха ФОТ в ландшафтных единицах категории I, II, V.
11. Густота туристического движения в ландшафтных единицах категории I — V.
12. Использование I ночлежного места ПТКО. 1959 г. (отношение годичной суммы приделенных ночлежных мест к объёму базы в ландшафтных единицах).
13. Показатель, выраженный в процентах, использования ночлежных мест ПТКО 1959.
14. Школьное туристическое, краеведческое движение 1959 г. из 8 городов Польши.
15. Туристическое движение в объектах ПТКО. 1959 в. в живецком районе.
16. Участие туристов из 8 городов в туристическом движении живецкого района.
17. Туристическое движение в объектах ПТКО. 1959 г. в районе Татр и Подхалея.
18. Густота ночлежных мест в отдельных районах и в отдельных группах районов.

19. Густота движения в целях отдыха и туризма в отдельных районах и в отдельных группах районов (количество человекодней на 1 км²).

Объяснения к картам

1. Количество общественных коек в районах аттракционных в природном отношении: 1 — Количество коек в тыс. Министерство Просвещения; 2 — Количество коек на 1 км², ПТКО, ФОТ.
2. Отдых и туристика в областях аттракционных в природном отношении: 1 — Количество человекодней в тыс.; 2 — Интенсивность движения, человеко-ночлеги на км².
3. Количество общественных коек в районах отдыха и туристики: 1 — Количество коек в тыс.; 2 — Количество коек на 1 км².
4. Отдых и туристика в районах: 1 — Количество человекодней в тыс.; 2 — Интенсивность движения.
5. Районы отдыха и туризма на фоне аттракционных природных областей. Категории ландшафтных типов. Границы областей аттракционных в природном отношении. Границы районов. Границы потенциальных районов. Области или же туристические пути особенно аттракционные в пределах ландшафтного типа (вне туристических районов).
6. Размещение ночлежных пунктов на фоне аттракционных типов природного ландшафта. Масштаб объема ночлежных помещений (за один раз) в объектах Министерства Просвещения ПТКО и ФОТ.

RÉGIONS DE REPOS ET DE TOURISME EN POLOGNE SITUATION PRÉSENTE ET POSSIBILITÉS DE DEVELOPPEMENT

Résumé

I. Conceptions et notions fondamentales

Le besoin de repos et le temps consacré à cet effet marquent un accroissement continu en fonction de l'amélioration du standard de vie de la société contemporaine, du développement de l'urbanisation, du progrès technique de l'industrie et des moyens de communication.

Selon la convention de l'Union Internationale des Organisations Officielles de Tourisme, le „touriste” indique une personne qui se rend du territoire de l'Etat où elle réside sur le territoire d'un autre Etat où elle séjourne au minimum 24 heures, mais pas plus longtemps que 6 mois au cours de la même année, à des fins touristiques, de repos, de sport, de famille, d'études, de commerce, ou de soins médicaux, tout genre d'immigration excepté.

Dans la conception de cet ouvrage, on a limité la notion des mouvements de repos et de tourisme aux changements temporaires de résidence afférant au but strictement défini de repos, excluant les déplacements ayant pour but un profit financier et les voyages de service.

Le mouvement de repos et de tourisme englobe le repos des loisirs quotidiens après le travail, des jours fériés et du congé annuel. Tout loisir peut avoir deux formes: active ou passive. Le repos passif se borne au séjour dans une localité de destination. Le repos actif s'exprime par des voyages et des déplacements.

Le mouvement de repos et de tourisme exige des investissements et un équipement spécial. Cette nécessité concerne tous les genres et toutes les formes de l'activité touristique.

II. Le but de cet ouvrage *

Le but de cet ouvrage est l'étude du problème de la structure spatiale du repos et du tourisme en Pologne. Ce problème comporte les questions suivantes:

1. Les conditions du milieu géographique des parties respectives du pays considérées en fonction des besoins du mouvement de repos et de tourisme.

2. L'inventaire des investissements de l'équipement du repos et du tourisme existant sur le territoire de la Pologne, et surtout de la base d'hébergement constituant les assises des déplacements de quelques jours.

3. Le degré de l'exploitation de la base d'hébergement du repos et du tourisme existant en Pologne.

4. La spécification des territoires de destination qui jouent le plus grand rôle dans les activités nationales de repos et de tourisme.

5. L'échelle du potentiel du milieu géographique des territoires jusqu'alors peu fréquentés qui devraient devenir l'objet d'investissements planifiés devant parer aux besoins sociaux toujours croissants du mouvement du tourisme et du repos.

III. Limites de ce travail

Les limites de cet ouvrage ont été imposées par les possibilités relativement restreintes de puiser à la source des matériaux documentaires (cartographiques, statistiques, et enquêtes). Cet ouvrage comporte l'analyse des problèmes suivants:

1. Le potentiel de repos et de tourisme du milieu géographique de toute la Pologne.

2. La base d'hébergement et le mouvement des loisirs de congés, organisé par le Fonds des Loisirs de Congés des Travailleurs (FWP — Fundusz Wczasów Pracowniczych), géré par le Conseil Central des Syndicats.

3. La base d'hébergement et le mouvement chorographique et de tourisme, jouissant de la base de logement de la Société Polonaise de Tourisme et de Chorographie (PTTK — Polskie Towarzystwo Turystyczno Krajoznawcze).

4. La base d'hébergement du Ministère de l'Instruction Publique et le mouvement scolaire d'excursions. Toutes les données statistiques et d'enquêtes concernent les années 1958 et 1959. Selon les sources officielles, le mouvement du repos et du tourisme enregistré en 1959, avec les services de santé, environ 41,5 millions de journées entières. Sans les services de santé, on arrive aux chiffres d'environ 37,8 millions de journées entières.

L'analyse a englobé environ 68 mille lits de repos et de tourisme (FWP — 38,5 mille places, PTTK — 18,5 mille places, Ministère de l'Instruction Publique — 11 mille places) ainsi qu'environ 12 millions de nuitées et 2 millions de passants (FWP — 6,5 millions de journées entières, PTTK — 1,5 million de nuitées et 3,3 millions de nuitées des excursions scolaires) ce qui fait 29% du mouvement total du repos et du tourisme en Pologne.

L'évaluation critique du matériel rassemblé permet de constater que l'aspect du problème de cette analyse est en principe conforme à la réalité.

IV. Méthode et conclusions de cet ouvrage

Les types de paysage naturel établis par J. Kondracki ont été le point de départ de la classification et de l'évaluation des conditions du milieu géographique. La valeur de chaque type de paysage a été analysée en vue du repos et du tourisme. On a également tenu compte: de la différenciation du relief du terrain (des altitudes relatives surtout); du boisement du terrain (espèces et caractère des forêts, parcs nationaux, réserves de la nature); des fleuves et des rivières, des réservoirs naturels d'eau et spécialement de ceux dont les conditions se prêtent aux bains et forment des voies de navigation pour le tourisme en kayaks, pour le yachting, et pour les lignes de navigation des passagers.

Il a été procédé à un pointement à cinq degrés de ces trois éléments du milieu géographique, afin de baser sur des critères objectifs, l'évaluation de l'utilité des territoires de divers types de milieu géographique en Pologne pour le tourisme passif ou actif. Les résultats de cette évaluation ont été confrontés avec la connaissance personnelle du territoire de la Pologne et, ayant constaté que la classification du milieu n'arrive pas à épuiser le problème, on a encore pris en considération les formes les plus belles du relief, les réserves de la nature et certaines qualités du climat.

Sur la carte, on a désigné d'un symbole spécial les fragments de paysage qui se distinguent sur divers territoires. C'est ainsi que l'on a obtenu un tableau

de l'attraction du milieu géographique, qui a été réparti en 6 catégories (de I à VI), indiquées sur la carte au moyen de symboles. Les cours d'eau et les fleuves navigables pour le tourisme ont été désignés par les lignes pointillées.

Les territoires où la nature est attrayante (catégories I à V) englobent environ 35% de la superficie de la Pologne. Dans la sixième catégorie, les plaines, on a distingué, en plus, les superficies boisées et une partie des vallées des cours d'eau plus attrayantes. Cette catégorie représente environ 2,6% de la superficie de la Pologne. Au total 37,6% de la superficie de la Pologne sont formés de territoires dont la nature est attrayante pour le repos et le tourisme. Leur utilité varie selon les genres de repos et de tourisme.

Sur ces territoires, présentant des types différents de milieu géographique et des degrés variés d'attraction, on a procédé à l'analyse de la localisation et de la densité de la base sociale d'hébergement pour le repos et le tourisme, ainsi qu'à la localisation et à la densité de ce mouvement. L'analyse de la localisation de la base d'hébergement a démontré que 91% des logements en Pologne est situé dans les montagnes, sur les plateaux, dans les régions lacustres et littorales, tous classés dans les catégories I—V; seulement 9% se trouve dans les plaines. Le plus grand pourcentage des logements se trouve: dans les Sudètes, territoires montagneux et de piémont (34% de toute la base analysés), dans les Carpathes — 20,74%, sur le littoral — 18,99%, le reste — 26,27% revient aux territoires lacustres, aux plateaux et à la plaine. 73,73% de la base sociale d'hébergement pour le repos et le tourisme est situé sur 7,6% du territoire de la Pologne, et notamment sur celui de l'étage forestier supérieur et inférieur, du piémont et sur le littoral. Pour obtenir les données comparables de la densité d'hébergement par km², on a procédé à un calcul des logements dans les territoires particuliers par unité de superficie, calcul nécessaire pour comparer leur équipement, car ces territoires, qui ont un degré d'attraction du milieu géographique différent et une valeur différente pour le repos et le tourisme — n'ont pas la même superficie.

Les mêmes calculs ont été effectués par rapport à la densité du mouvement et du tourisme, ce qui a permis d'établir des coefficients de densité pour ce mouvement par km².

Il en résulte que parmi les territoires attrayants pour leur milieu naturel, il existe une nette disproportion de l'équipement touristique ainsi qu'une disproportion dans l'exploitation de cet équipement par le mouvement de repos et de tourisme. Sur certains territoires, la concentration des logements coïncide d'une part avec l'apparition des éléments les plus attrayants du milieu géographique, d'autre part avec l'apparition d'autres éléments attrayants. Toutefois, il y a des territoires qui, malgré la grande valeur de la nature et d'autres objectifs, n'ont pas été suffisamment équipés et ne sont presque pas fréquentés par le mouvement de repos et de tourisme.

On a tenu compte des résultats de l'analyse consacrée à la localisation et à la densité de l'équipement et du mouvement de repos et de tourisme pour délimiter les régions fréquentées par ce mouvement.

En procédant à la délimitation de ces régions, certaines règles ont été établies et notamment:

1. Le mouvement du repos et du tourisme s'oriente avant tout vers les milieux géographiques différenciés et variés.

2. Le mouvement chorographique et touristique s'intéresse à la nature, mais aussi à d'autres éléments, par exemple à l'histoire et à la vie actuelle du pays. Les objectifs du tourisme chorographique se retrouvent dans tous les types de milieu géographique, mais surtout dans les localités. La nature est également en elle-même un objectif de tourisme.

3. Les genres et les formes de tourisme définissent l'échelle de ses liens avec le milieu géographique.

4. Le tourisme qualifié exige certains éléments définis du milieu géographique. Par exemple les kayaks, le yachting empruntent les voies et les réservoirs d'eau, l'alpinisme dans les Tatra est strictement lié à un paysage alpin, le tourisme à skis n'existe que sur une couverture de neige. Le tourisme à pied recherche des conditions de repos dans un milieu géographique esthétique. En principe, tous les types de milieu géographique se prêtent au tourisme à bicyclette et à motocyclette. Il exige toutefois un réseau de routes approprié et des stations de services variés.

Toutes les formes de repos et de tourisme sont à un degré plus ou moins élevé, liées au milieu géographique. Les différents éléments de ce milieu ont pour chacune de ces formes une valeur différente (quant à la qualité).

Le type de milieu géographique définit donc les possibilités qualitatives du repos et le choix de telle ou telle autre forme de tourisme. Le type de milieu géographique définit également le caractère des investissements qui faciliteraient la mise en exploitation des valeurs naturelles d'un territoire donné. Il doit donc exister une relation étroite entre les types de milieu géographique et les formes de tourisme.

Afin qu'un type défini de milieu géographique puisse être utilisé pour le repos et le tourisme, il devrait être: attrayant par l'exploitation de ses éléments, aménagé, organisé d'une manière appropriée et proportionnellement à ses valeurs touristiques et relié par un réseau de communication aux autres territoires, surtout aux territoires des grandes agglomérations urbaines et industrielles.

On a dénommé région de repos et de tourisme, le territoire qui, répondant à ces conditions, était en même temps utilisé par le mouvement touristique de toute la Pologne.

Conformément à cette définition, les territoires suivants forment en Pologne des régions de repos et de tourisme:

- 1) territoires attrayants par la nature,
- 2) équipés de bases d'hébergement et d'autres services dont la densité dépasserait plus ou moins la moyenne des investissements de ce type de paysage,
- 3) utilisés par le mouvement du repos et du tourisme de toute la Pologne.

En Pologne 21 territoires répondent à ces conditions.

Pour fixer la limite des régions, on a adopté comme critère le parcours des itinéraires touristiques jalonnés ou non, mais populaires et rayonnant de centres touristiques équipés, ou la localisation d'autres aménagements qui, dans les limites d'une unité de paysage, relient les itinéraires attrayants et les objectifs de destination en un ensemble touristique. Dans certains territoires, montagneux surtout, la portée des itinéraires touristiques et autres voies de communications (segments des belles autoroutes, par exemple la Route des Sudètes) dépasse un genre défini de paysage et relie en une région deux genres de paysage ou plus. L'analyse des aménagements, des logements et du mouvement de repos et de tourisme dans les régions permet de définir le rôle qu'ils jouent dans la région de repos et du tourisme. Ce rôle peut varier au fur et à mesure que change l'aménagement du territoire. Un élargissement des aménagements peut faire augmenter le degré d'attraction du territoire et les possibilités de l'utilisation du milieu géographique (réservoir d'eau, nouveau boisement), il peut aussi par des investissements mal appropriés détruire sa valeur; il peut encore élargir la capacité des services et leur rendement, il peut enfin causer l'accroissement de la densité du mouvement.

Les fonctions actuelles des régions de repos et de tourisme sont liées à l'état actuel du milieu géographique et à l'état actuel de son aménagement. On peut

distinguer deux genres essentiels de région fonctionnelle et deux genres intermédiaires:

Genre 1. celle définie comme une région de récréation et caractérisée par la prépondérance du mouvement du repos sur le mouvement touristique.

Genre 2. celle définie et caractérisée par la prépondérance du mouvement touristique sur le mouvement du repos.

Les types intermédiaires: repos — tourisme que tourisme — repos sont proches de l'équilibre des deux genres avec certaines déviations dans les deux directions.

En Pologne, les régions, où n'apparaîtrait qu'une forme du mouvement n'existent pas et c'est pourquoi la notion „de région de repos” renferme toujours un certain pourcentage de mouvement de tourisme et vice versa.

D'après les données de 1959, les régions suivantes accusaient une prépondérance du mouvement du repos sur le mouvement du tourisme: parmi les régions du littoral, celles de Szczecin et de Kołobrzeg; parmi les régions lacustres, celle de Łagów; parmi les régions des Carpathes celle de Nowy Sącz et toutes les régions des Sudètes: ceci résulte de leur haut degré d'aménagement (base des loisirs des travailleurs).

Les régions suivantes accusaient la prépondérance du mouvement touristique sur le mouvement du repos (séjours): les régions de Brodnica, d'Iława et d'Ostróda, de la Ste-Croix, de Cracovie et de Częstochowa et celle de Gorze et de Lubań.

Les autres régions ont été placées parmi les genres intermédiaires.

Dans toutes ces régions, la nature fournit des conditions favorables aux deux formes de mouvement, celles du repos et du tourisme, mais ces régions se différencient, elles ne sont pas uniformes.

Le Parc National des Tatras, une partie de la région de Podhale ainsi que les Monts de Łysa Góra, dans les Montagnes de la Ste-Croix, forment des sous-régions nettement touristiques. On n'y relève aucunes conditions pour le mouvement des loisirs pour travailleurs et les séjours d'été, si ce n'est pour des loisirs actifs. Il n'y a pas d'exemple contraire, parce que chaque région, qui dispose de conditions favorables à des séjours de repos, peut être utilisée par le tourisme.

Certaines régions, ou certaines parties de régions, peuvent être utilisées par le mouvement de repos et de tourisme international. La convention touristique avec la Tchécoslovaquie englobe certaines parties de deux de ces régions. D'autres, grâce aux conditions naturelles, sont intéressantes pour le tourisme international et notamment, les Carpathes dont les Bieszczady, où certains éléments de la nature primitive ont été sauvegardés. Les régions littorales pour les touristes venant de Scandinavie et d'Europe Centrale, ainsi que plusieurs territoires des régions lacustres. Dans ces cas-là, on ne peut parler que de données naturelles car, jusqu'alors, ces territoires ne sont pas suffisamment aménagés pour satisfaire le mouvement international.

Toutes les régions de repos et de tourisme sont utilisées non seulement par le mouvement à l'échelle nationale, mais aussi par le mouvement régional formant ainsi l'arrière-terrain du repos et du tourisme des centres urbains et industriels. Par exemple la région de Gdańsk, de Kościerzyna et des Cartuzy pour les villes industrielles et les ports de la voïvodie de Gdańsk, ainsi que la région de Cieszyn et de Żywiec pour le Bassin Industriel de la Haute Silésie, et la région des Tatras et du Podhale pour la ville de Cracovie.

L'analyse de l'utilisation de la base d'hébergement de toutes les régions, par les touristes arrivés des huit centres urbains les plus grands, a fourni les matériaux qui définissent le rôle de chaque région dans le mouvement national du tourisme. Les recherches de ce genre devraient être élargies et englober non seulement le

mouvement des huit principaux centres, mais encore des autres agglomérations urbaines.

Les données climatiques, dont dépend le rythme saisonnier du mouvement, constituent un problème à part; elles décident de l'équipement touristique, et avant tout de la base d'hébergement, ce qui pose des questions d'ordre économique. Le rythme saisonnier du mouvement touristique n'a pas été étudié séparément: les problèmes qui en découlent sont présentés au chapitre consacré à la caractéristique des diverses régions. Des calculs statistiques ont défini les grandeurs du mouvement touristique pour chaque mois de l'année, à partir de quoi il a été possible d'établir la valeur du rythme saisonnier de ce mouvement. Le rythme saisonnier, surtout dans les stations ouvertes toute l'année, abaisse le coefficient d'utilisation de la capacité d'hébergement, même si pendant l'été la base hôtelière est pleinement exploitée. C'est un problème très important aussi bien pour l'économie rationnelle du tourisme que pour celle des régions de repos et de tourisme.

Les limites des régions de repos et de tourisme ne sont pas stables, elles dépendent du développement des investissements, du progrès technique, de la motorisation, et des facilités d'accès à ces territoires. Aujourd'hui déjà, on peut indiquer la direction que devrait suivre l'activité planifiée pour élargir ces régions en aménageant les territoires limitrophes. On peut énumérer sept régions de ce genre à proximité desquelles sont situés des territoires se prêtant à l'aménagement, ainsi que onze territoires attrayants par les conditions de la nature, mais insuffisamment aménagés — on peut les appeler régions potentielles.

En Pologne, en plus des régions de repos et de tourisme, il y a environ 40 territoires, de différentes superficies, utilisés les jours fériés par le mouvement du repos. On procède progressivement à leur aménagement; il faudrait consacrer à ces territoires une analyse détaillée.

Tous ces territoires de repos du dimanche, toutes les régions de repos et de tourisme ainsi que les régions potentielles devraient être protégées contre les investissements industriels, nuisibles et pénibles pour l'entourage. A la lumière des résultats acquis au cours de cette analyse, on doit constater que le problème des investissements servant le repos et le tourisme en Pologne, ainsi que la régionalisation de exploitation touristique exigent des études subséquentes et notamment dans le domaine:

- 1) de l'approfondissement de l'analyse quantitative des conditions du milieu géographique favorables au repos,
- 2) de la mise en état des territoires disposant des conditions favorables de la nature pour le repos et le tourisme, ainsi que de la mise en état des territoires disposant d'autres objectifs, de très grande valeur.
- 3) du recensement complet du mouvement du repos et du tourisme en tenant compte des perspectives de son développement,
- 4) des changements qui se produisent dans le milieu géographique sous l'influence de l'exploitation et les investissements pour le repos et le tourisme,
- 5) des changements de la structure démographique et économique des territoires exploités par le tourisme.

Liste des tables

1. Critères de l'évaluation de l'attraction des types du paysage naturel.
2. Classification des types du paysage naturel et division en catégories du point de vue de l'attraction pour le tourisme et le repos.
3. Base sociale de l'hébergement pour le repos et le tourisme en Pologne — 1959.
4. Quantité de places dans les maisons du Fond des Loisirs de Congés des Travailleurs (FWP) en 1959, selon les voïvodies.

5. La base d'hébergement du Fond des Loisirs de Congés des Travailleurs (FWP) dans les territoires de paysages attrayants.
6. Densité des investissements pour le repos et le tourisme dans les territoires de types attrayants du paysage naturel (hébergement par km²).
7. Capacité maximale des services du (FWP) en 1958.
8. Degré de l'exploitation des services du (FWP) en 1958.
9. Mouvement des loisirs de congés organisé par leur Fonds dans les territoires de différents genres de paysage naturel (Catégories I—V).
10. Densité du mouvement de repos du FWP dans les unités de paysage naturel des catégories I, II et V.
11. Densité du mouvement du tourisme dans les unités de paysage naturel des catégories I—V.
12. Exploitation de la base de logement de la Société Polonaise de Tourisme et de Chorographie PTTK (relation de la somme annuelle d'hébergement à la capacité de la base par unité de paysage).
13. Indice en pourcent de l'exploitation de la base de logement de PTTK.
14. Mouvement chorographique et touristique scolaire en 1959 des 8 principaux centres urbains.
15. Mouvement du tourisme dans les bâtiments de PTTK en 1959 dans la région de Żywiec.
16. Participation des touristes des 8 principaux centres urbains du mouvement du tourisme dans la région de Żywiec.
17. Mouvement du tourisme dans les bâtiments de la PTTK dans la région des Tatra et du Podhale.
18. Densité d'hébergement dans les régions et dans les groupes de régions.
19. Densité du mouvement de repos et de tourisme dans les régions et dans les groupes de régions (quantité de journées entières par km²).

Liste des cartes et explications

1. Base sociale d'hébergement dans les territoires attrayants par la nature: 1 — Quantité de lits en milliers dans les maisons; 2 — Quantité de lits par km²; — du Ministère de l'Instruction Publique, de la Société Polonaise de Tourisme et de Chorographie, du Fond des Loisirs de Congés des Travailleurs.
2. Mouvements de repos et de tourisme dans les territoires attrayants par la nature: 1 — Quantité de journées entières en milliers; 2 — Densité du mouvement, nuitées par km².
3. Base sociale d'hébergement dans les régions de repos et de tourisme: 1 — Quantité de lits en milliers; 2 — Quantité de lits par km².
4. Mouvement de repos et de tourisme dans les régions: 1 — Quantité des journées entières en milliers; 2 — Densité du mouvement, journées, entières par km².
5. Régions de repos et de tourisme et territoires attrayants par la nature: Catégories de divers types de paysage naturel. Limites des territoires attrayants par la nature. Limites des régions. Limites des régions potentielles. Territoires ou itinéraires spécialement attrayants dans les limites d'un type de paysage (des régions exceptées).
6. Localisation de la base d'hébergement et paysages naturels attrayants. Echelle de la grandeur des locaux d'hébergement (pour une nuit) dans les bâtiments du Ministère de l'Instruction Publique, de la PTTK, du FWP.

PRACE GEOGRAFICZNE
INSTYTUTU GEOGRAFII PAN

1. Flis J., Kras Gipsowy Niecki Nidziańskiej. 1954, s. 73, zł 10,—
2. Walczak W., Pradolina Nysy i plejstocenijskie zmiany hydrograficzne na przedpolu Sudetów Wschodnich, 1954, s. 51, zł 18,—
3. Krzymowska A., Franciszek Szwarzenberg-Czerny profesor geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego (1847—1917). 1954, s. 69, zł 9,50
4. Paszyński J., Opady atmosferyczne dorzecza Odry i ich związek z hipsometrią i zalesieniem. 1955, s. 90, zł 16,50
5. Kiełczewska-Zaleska M., O powstaniu i przeobrażaniu kształtów wsi Pomorza Gdańskiego; Biskup M., Osady na prawie polskim na Pomorzu Gdańskim w pierwszej połowie XV w. 1956, s. 224, 3 mapy, zł 31,45
6. Okołowicz W., Geomorfologia okolic środkowej Wilii. 1956, s. 68, zł 10,—
7. Jahn A., Wyżyna Lubelska. Rzeźba i czwartorzęd. 1956, s. 453, 5 map, zł 52,40
8. Fleszar M., Studia z dziejów geografii ekonomicznej w Polsce od połowy XVIII w. do r. 1848. 1956, s. 105, zł 20,—
9. Praca zbiorowa, Studia geograficzne nad aktywizacją małych miast. 1957, s. 526, zł 58,—
10. Werwicki A., Białostocki okręg przemysłu włókienniczego do 1945 roku. 1957, s. 164, zł 32,—
11. Starkel L., Rozwój morfologiczny progów Pogórza Karpackiego między Dębicą a Trzcianą. 1957, s. 152, 7 map, 20 ilustr., zł 40,—
12. Olszewicz B., Geografia polska w okresie Odrodzenia. 1957, s. 62, zł 15,50
13. Gilewska S., Rozwój geomorfologiczny wschodniej części Wyżyny Miechowskiej. 1958, s. 70 + 17 ilustr. + mapa, zł 20,—
14. Staszewski J., Vertical Distribution of World Population. 1957, s. 116 + 1 tabl. nlb., zł 40,—
15. Łomniewski K., Zalew Wiślany. 1958, s. 106, zł 24,—
16. Litterer M., Zmiany w rozmieszczeniu i strukturze ludności Polski Ludowej w latach 1946—1950; Wełpa B., Zagadnienie struktury wieku ludności Polski Ludowej w r. 1950, 1955, s. 112, zł 22,—
17. Uhorczak F., Mapy użytkowania ziemi — Polska. 1:1 mln. 1957
18. Kukliński A., Struktura przestrzenna przemysłu cegielnianego na Ziemiach Zachodnich, w epoce kapitalizmu. 1959, s. 156 + 19 wkładek, zł 49,—
19. Praca zbiorowa. Z badań środowiska geograficznego w powiecie mławowskim. 1959, s. 132 + 6 wkładek, zł 45,—
20. Tobiasz J., Wykorzystanie środowiska geograficznego dla hodowli w województwie białostockim. 1959, s. 160, 2 mapy, zł 33,—
21. Kowalska A., Paleomorfologia powierzchni podplejstocenijskiej niżowej części dorzecza Odry. 1960, s. 75, 6 map, zł 25,—
22. Starkel L., Rozwój rzeźby Karpat fliszowych w holocenie. 1960, s. 239 + 16 map + 35 fot., zł 78.—
23. Balińska-Wuttke K., Geomorfologia obszaru między Skierniewicami a Rawą Mazowiecką. 1960, s. 112, 3 mapy, zł 43,50
21. Wróbel A., Województwo Warszawskie, Studium ekonomicznej struktury regionalnej. 1960, s. 140, zł 24,—
25. Praca zbiorowa. Problems of Applied Geography. 1961, s. 147 + 10 map + 15 fot.

26. Gieysztor I., Studia hydrologiczne nad potokami tatrzańskimi. 1961, s. 80 + 4 mapy, zł 26,—
27. Praca zbiorowa. Problems of Economic Region. 1961, s. 360, 11 map, zł 77.—
28. Staszewski J., Die Verbreitung der Bevölkerung nach dem Abstand vom Meer. 1961, s. 77 + 2 tabl., zł 20,—
29. Galon R., Morfology of the Noteć—Warta. 1961, s. 129 + mapa, zł 32,—
30. Fleszar M., Geografia ekonomiczna w Polsce do 1939 r. 1962, s. 173, zł 43,50
31. Praca zbiorowa. Land Utilization. Methods and Problems of Research. Proceedings of the International Seminar. Poland, 30.V.—8.VI.1960. 1962, s. 250 + 13 wkładek, zł 63,—
32. Kosiński L., Miasta województwa białostockiego. 1962, s. 163 + wkładki, zł 28,—
33. Kaczorowska Z., Opady w Polsce w przekroju wieloletnim. 1962, s. 12 + wkładka, zł 28,—
34. Okołowicz W., Zachmurzenie Polski: Stopa M., Burze w Polsce. 1962, s. 185 + 2 wkładki, zł 45,—
35. Biegajło W., Sposoby gospodarowania w rolnictwie województwa białostockiego. 1962, s. 187 + mapy, zł 48,—
36. Dziewański J., Starkel L., Dolina Sanu między Soliną a Zwierzyniem w czwartorzędzie. 1962, s. 86 + 9 wkładek, zł 28,—
37. Chilczuk M., Rozwój i rozmieszczenie przemysłu rolno-spożywczego w województwie białostockim. 1962, s. 159, zł 38,—
38. Radłowska C., Rzeźba północno-wschodniego obrzeżenia Gór Świętokrzyskich. 1963, s. 178 + 12 fot. + 4 wkładki, zł 60,—
39. Szupryczyński J., Rzeźba strefy marginalnej i typy deglacjacji lodowców południowego Spitsbergenu. 1963, s. 162 + mapy, zł 35,—
40. Kosiński L., Procesy ludnościowe na ziemiach odzyskanych. 1963, s. 128 + wkładka, zł 28,—
41. Domański R., Zespoły sieci komunikacyjnych. 1963, s. 110, zł 24,—
42. Stasiak J., Historia jeziora Kruklin w świetle osadów strefy litoralnej. 1963 (w druku)
43. Mileska I. M., Regiony turystyczne Polski. 1963, s. 156, zł 34,—
44. Gilewska S., Rzeźba progu środkowotriasowego okolic Będzina. 1963 (w druku)
45. Chilczuk M., Sieć ośrodków więzi społeczno-gospodarczej wsi w Polsce. 1963 (w druku).
46. Praca zbiorowa. Problems of Geomorphological Mapping. 1963 (w druku).

Varia

- Kaczorowska Z., Spis zagranicznych czasopism i wydawnictw seryjnych z zakresu nauk o ziemi, znajdujących się w biblioteczkach polskich. 1957, s. 377, zł 100,
- Ratajski L., Szewczyk J., Zwoliński P., Polskie nazewnictwo geograficzne świata. 1959, s. 857, zł 135,—
- Łodyński M., Centralny katalog zbiorów kartograficznych w Polsce. Zeszyt 1. Katalog atlasów i dzieł geograficznych, 1482—1800. 1961, s. 248, zł 72,—
- Łodyński M., Centralny Katalog zbiorów kartograficznych w Polsce. Zeszyt 2. s. 113, zł 28,—